

e-ISSN:2148-8703

YIL / YEAR: 2024 / CILT / VOL.: 11 / SAYI / NO: 2



PAMUKKALE JOURNAL OF EURASIAN SOCIOECONOMIC STUDIES



PAMUKKALE
JOURNAL OF EURASIAN
SOCIOECONOMIC STUDIES



December-2024

**PAMUKKALE
JOURNAL OF EURASIAN
SOCIOECONOMIC STUDIES**

JOURNAL BOARDS / DERGI KURULLARI

Editors / Editörler

Editors-in-Chief / Baş Editörler

Onur KULAÇ

Pamukkale University, Türkiye

Bo Li

Huaiyin Institute of Technology, China

Editorial Board Members / Editör Kurulu Üyeleri

Veronika LINHARTOVA

Ambis University, Czech Republic

Filiz YEŞİLYURT

Pamukkale University, Türkiye

Kecheng LIU

Reading University, England

Ros CAMERON

Curtin University, Australia

Yunchuan ZHANG

Wuhan University of Science and Technology, China

İrfan ERTUĞRUL

Pamukkale University, Türkiye

Oğuzhan ERDOĞAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye

Davide de GENNARO

University of Salerno, Italy

Chris STREAM

University of Nevada (Las Vegas), USA

Ionut MINEA

Alexandru Ioan Cuza University, Romania

Paul Leonard GALLINA

Bishop's University, Canada

Kai XUE

Qingdao University of Technology, China

Baasanjav GANBAATAR

National University of Mongolia, Mongolia

Teona MATARADZE

Tbilisi State University, Georgia

M. Ulaş KOYUNCUOĞLU

Pamukkale University, Türkiye

Dejan MAROLOV

Goce Delchev University, North Macedonia

Valentina-Mariana MANOIU

University of Bucharest, Romania

Language Editor / Dil Editörü

Özlem Özdeşim SUBAY

Pamukkale University, Türkiye

Journal Secretariat / Dergi Sekreteryası

Cihat Karademir

Pamukkale University, Türkiye

Web/ Genel Ağ: <https://dergipark.org.tr/en/pub/pjess>

Publication Type/ Yayın Türü

Elektronik /Elektronik

e-publication/e-yayın

© All rights of Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies Journal publications are reserved. These publications may not be reproduced, distributed and published partially or completely for commercial purposes without permission.

However, except for commercial purposes, it can be quoted by showing a source.

The views and opinions in the articles published in Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies belong to the author. It does not reflect the official opinion.

Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies is published 2 (two) issues per year.
International peer-reviewed journal.

Vol. 11, No. 2, 2024
e-ISSN: 2148-8703

PJESS

PJESS

**PAMUKKALE
JOURNAL OF EURASIAN
SOCIOECONOMIC STUDIES**

Indexes / İndeksler



Melike HANİKOĞLU - Çiğdem AKMAN

49

Mor Dijital Uygulamalar

Purple Digital Applications

Özhan HANCILAR

68

Meşru Müdafaanın Aciliyet Koşulu ve 2020 İkinci Karabağ Savaşı

The Immediacy Requirement of Self-Defence and the 2020 Second Karabakh War

Tahsin AVCI - Eren ERGEN

82

MEREC Tabanlı MAIRCA Yöntemleriyle Firma Performanslarının Analizi:

Fortune 500'deki Enerji Sektöründen Kanıtlar

Analyzing firm performance with MEREC-based MAIRCA methods:

Evidence from the Fortune 500 energy sector

Ertuğrul GÖKÇEKUYU - Hüseyin ÖZGÜR

95

Populist Rhetoric, Rise of Far-Right, and the Turkish Case

Popülist Söylem, Aşırı Sağın Yükselişi ve Türkiye Örneği

Mor Dijital Uygulamalar¹

Purple Digital Applications

Melike HANIKOĞLU²hanikoglumelike@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2556-6687>Çiğdem AKMAN³cigdemakman@sdu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1936-6884>**Makale Bilgisi:**
Geliş Tarihi:
Kabul Tarihi:Derleme
14.05.2024
06.12.2024**Article Info: Date**
Submitted: Date
Accepted:Review
14.05.2024
06.12.2024

ÖZ

Dünya genelinde ve Türkiye'de kadına yönelik şiddet, giderek artan bir sorun olarak toplumu derinden etkilemektedir. Bu sebeple, son yıllarda şiddeti azaltmak ve şiddete maruz kalan veya maruz kalma riski taşıyan kadınlara yardım sağlamak amacıyla çeşitli dijital uygulamalar geliştirilmiştir. Çalışmanın temel amacı, kadınlara yönelik şiddete karşı kullanılan dijital uygulamaları detaylı bir şekilde inceleyerek mevcut durumlarını açıklamaktır. Çalışma kapsamında bu uygulamalar "mor dijital uygulamalar" şeklinde ifade edilerek yeni bir tanımlama yapılmıştır. Mor dijital uygulamalar terimi, kadınların karşılaştığı toplumsal sorunlara, özellikle de şiddet ve ayrımcılığa maruz kalan kadınların desteklenmesine yönelik geliştirilen dijital araçları ifade etmektedir. Bu uygulamalar, kadınların güvenliğini sağlamak, onlara acil durumlarda hızlı bir şekilde yardım ve destek sunmak, bilinçlendirmek ve güçlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Genellikle mobil cihazlar üzerinden erişilebilen bu uygulamalar, kadınların ihtiyaç duydukları bilgilere, hizmetlere ve koruma mekanizmalarına kolayca ulaşmasını hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışmada, Dünya'da ve Türkiye'de kullanılan uygulamalar doküman analizi yöntemi kullanılarak ele alınmış ve açıklanmıştır. Çalışmanın sonuçları, mor dijital uygulamaların kadınların kendilerini güvende hissetmelerine adına önemli ve geliştirilmesi gereken bir adım olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik Şiddet, Mobil Uygulamalar, Mor Dijital Uygulamalar.

ABSTRACT

Both nationally and globally violence against women is an increasingly severe issue and profoundly affects society. For that reason, various digital applications have been developed in recent years to reduce violence and give support to women, exposed to violence or under risk of exposure. The main aim of this study is to comprehensively examine the digital applications used to reduce violence against women and to clarify the states of them. The applications are referred to as "purple digital applications" in this study and a new definition is made. The concept of "purple digital applications" means digital tools developed to address social issues encountered by women, in particular supporting those who are exposed to violence and discrimination. These applications are designed to ensure women's safety, provide them with quick assistance and support in emergency cases, raise their awareness, and empower them. Typically accessible via mobile devices, main aim of these applications is to enable women to easily access the information, services, and protective mechanisms they need. For this purpose, in this study the document analysis method is used to examine and explain the applications used globally and in Turkey. The results of the study indicate that purple digital applications are a significant step for helping women feel safe, and an area needing further development.

Keywords: Violence Against Women, Mobile Applications, Purple Digital Applications.

¹ Bu çalışma 9 Haziran 2023 tarihinde Ankara Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, hanikoglumelike@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2556-6687>

³ Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, cigdemakman@sdu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1936-6884>

EXTENDED ABSTRACT

Violence against women is a growing issue not only worldwide and but also in Turkey, profoundly affecting societies. In this context, the study aims to thoroughly examine the current state of digital applications designed to reduce violence against women and assist the women exposing to violence or at risk. The study focuses on the following key questions: What digital applications are available to prevent violence against women, and how do they work? How effective are these digital applications in ensuring women's safety? What is the prevalence and effectiveness of such applications in Turkey and globally? What improvements can be made in the development of digital solutions for women?

Violence against women can take various forms, including physical, psychological, financial, sexual, and digital/cyber violence. In recent years, many studies have been conducted on digital violence and its impacts on women's lives. Digital violence involves actions that target women based on gender inequality, utilizing technological tools. This increasingly common form of violence prevents women from fully and equally participating in social life, and so requires urgent measures and solutions.

A literature review was conducted to analyze the effectiveness and use of digital tools developed worldwide to prevent violence against women. Applications like "Viyanalı Kadınlar İçin Viyana," bSafe, and Spark Women are among the most successful examples globally in combating violence against women.

In this study, digital applications developed to prevent violence against women were analyzed by means of the document analysis method. A literature review was conducted to examine the characteristics and effectiveness of digital applications, with detailed analyses of examples from both Turkey and the worldwide. The study uses the term "purple digital applications" to refer to digital tools offering solutions to social problems experienced by women. This concept was coined to highlight digital support for women who are victims of violence, contributing a new definition to the literature.

The research findings indicate that digital applications have significant potential in ensuring women's safety and preventing violence. Applications like Turkey's KADES and globally popular bSafe provide women with rapid support during emergency cases, offering features such as real-time location sharing, voice recording, and emergency alerts. In Turkey, 20% of women aged 15 and above use the KADES application, though it is agreed that this percentage should be increased. Globally, digital solutions play a crucial role in helping women access the support they need during emergency cases and in raising their awareness.

The study concludes that purple digital applications are essential tools for enhancing women's safety. However, it is emphasized that awareness and visibility of these applications need to be increased. Digital solutions developed to reduce violence against women are seen as effective tools due to their quick response and accessibility. The research underscores the importance of awareness efforts across all segments of society to encourage more women to use these applications.

Additionally, developing digital applications with a focus on security and privacy is vital for user safety. The opportunities provided by digitalization have the potential to transform women's lives and improving and enhancing current applications are suggested. Strengthening policies and strategies that protect women's rights on digital platforms will be effective in combating digital violence.

This extended summary highlights the critical role of technology in addressing and preventing violence against women, outlining both the current state and future needs for improved digital solutions.

GİRİŞ

Dünya genelinde kadına yönelik şiddet giderek artmakta ve pek çok ülkenin en önemli sorunlarından biri olmaktadır. Kadına yönelik şiddet; "fiziksel, psikolojik, ekonomik, cinsel, siber/dijital şiddet olmak üzere çeşitli biçimlerde meydana gelen, kadınların biyopsikolojik iyilik haline zarar veren, kadınların insan haklarını ihlal eden davranışlardır" (The Global Women's Institute, 2016: 5). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, kadına yönelik şiddetin tek bir nedeni bulunmamaktadır. Bazı

sosyal ve kültürel nedenlerden kaynaklı, kadınların şiddetle karşılaşma olasılığı artmaktadır (Parmaksızoğlu, 2011: 12). Kadına yönelik şiddet denildiğinde akla ilk gelen fiziksel şiddet olmasına rağmen diğer şiddet türleri de sıklıkla görülmektedir. Ruhsal boyutlarda da bireyde ya da toplumda değişken sürelerde veya kalıcı etkilerde şiddet yaşanmaktadır (Atman, 2003: 333). Kadına yönelik şiddet toplumsal alanda incelendiğinde; meslek, aile birliği, itibar vb. nedenlerden dolayı şiddet maskelenmektedir. Ancak şiddetin gizliliği beraberinde, ruhsal ve fiziksel travmalar gibi birçok soruna yol açmaktadır. Kadınların uzun süre şiddete maruz kalması, toplumla arasında iletişim kopukluğuna sebebiyet vermektedir (Okutan, 2007: 48-49).

Şiddet türleri incelendiğinde, *fiziksel şiddet*; kadına yönelik şiddetin en çok uygulanan ve travma yaratan biçimidir. Genellikle ev içinde eş ya da diğer aile üyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Fiziksel şiddet gören kadınlar genellikle kendini gizlemekte ve bu şekilde korunabileceği düşüncesi ile hareket etmektedir. Ancak çoğu zaman gizlense de verilere ve yapılan araştırmalara göre bu şiddet türü yadsınamayacak kadar fazla boyuttur (Yanık vd., 2014: 106). *Ekonomik şiddet*; paranın veya malvarlığın erkek kontrolünde olması ve baskı aracı olarak kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır. Eğitimi tamamlayamayan kız çocuklarının eve hapsedilerek, ev eksenli çalıştırılması beraberinde maddi özgürlüklerinin de kısıtlanmasına neden olmaktadır (Gökkaya, 2011: 104). *Psikolojik şiddet*; bireyin duygularının sürekli kontrol edilmesi ve herhangi bir ortamda sürekli kötü niyetli davranışlarda bulunulması şeklinde açıklanmaktadır (Göktürk ve Bulut, 2012: 54-70). *Cinsel şiddet*; cinselliğin kadına yönelik yaptırım aracı olarak görülmesi şeklinde algılanmasıdır. Cinsel şiddet, kadının istemediği şekil ve durumlarda rızası alınmadan zorla birliktelik gerçekleştirilmesiyle meydana gelmektedir. Kadın veya çocukların zorla istemediği birisiyle evlendirilmesi, başkalarıyla cinsel birlikteliğe girilmesi, taciz, tecavüz bu şiddet türünün yaygın örnekleri arasındadır (Tatlıoğlu ve Küçükköse, 2015: 198). *Dijital şiddet*; yabancılar ya da yakınlar tarafından teknolojik araçlar vasıtasıyla yaygın kullanılan dijital platformlarda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı olarak gerçekleşen, kadınlara her açıdan zarar veren eylemler olarak tanımlanmaktadır (Backe vd., 2018: 135-146).

Giderek yaygınlaşan dijital şiddet, kadınların toplumsal yaşama tam ve eşit katılımını engellemekte ve küresel çapta acil eylem planları gerektirmektedir. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi için etkili politika ve stratejiler geliştirilmesi, toplumun tüm kesimlerinin bu mücadelede bilinçlendirilmesi ve kadınlara yönelik koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda bu sorunun önlenmesine yönelik olarak mobil uygulamalar geliştirilmektedir. Dünya örneklerine bakıldığında; Viyanalı Kadınlar İçin Viyana, Chiila, Bsafe, WoSApp ve Spark Women uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Bu uygulamaların temel amacı, kadınların zor durumda olduğu anlarda; anlık konum, telefon senkronizasyonu ile rehberdeki en yakın kişilerle bağlantı kurma, çığlık atma gibi sese duyarlı programlar ile hızlı bir şekilde yardımın ulaşmasıdır. Türkiye'de ise Kadın Destek Hattı (KADES), Mor Haritam, Kadınınız Biz, Kırmızı Işık ve AMBER uygulamaları ön plana çıkmaktadır.

Dünya'da en fazla kullanıcıya sahip mobil uygulama bSafe, Türkiye'de ise KADES'dir. KADES'in güncel kullanıcı sayısı 6 milyonun üzerinde iken bSafe uygulamasının 1 milyonun üzerinde kullanıcısı bulunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu 2022 yılı verilerine göre; 15 yaş ve üzeri toplam kadın sayısı 33.463.052 kişidir. Ancak kadınların yaklaşık %20'si bu uygulamadan yararlanmaktadır. Bu nedenle mor dijital uygulamaların bilinirlik ve farkındalık düzeyini artırıcı yönde adımlar atılmalıdır.

Kadına yönelik şiddetin azaltılması amacıyla geliştirilen mobil uygulamalar ilk kez bu çalışmada, *mor dijital uygulamalar* olarak ifade edilerek konuya dikkat çekilmek istenmiştir. Mor dijital uygulamalar; şiddete maruz kalan kadınlara hızlı bir şekilde destek sunmak, acil durumlarda yardım etmek, farkındalık oluşturmak ve bilgilendirmek gibi önemli faydalar sağlamaktadır. Bu doğrultuda mor dijital uygulamalar, kadına yönelik şiddeti önlemeye yardımcı olan araçlar olarak ifade edilebilir.

Kadınlara yönelik dijital uygulamalar, toplumun farklı kesimlerine ulaşabilmesi açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır. Günümüzde kadınların toplumsal hayatta karşılaştığı şiddet türlerine karşı korunma yolları aranmıştır. Bu bağlamda kadınların toplumda karşılaştığı zorlukları en aza indirmek ve sağlıklı bir ortamda yaşamasını sağlamak amacıyla dijital uygulamalar geliştirilmiştir. Üstelik teknolojik çözümler, şiddet mağdurlarına ihtiyaç duydukları desteği sağlamak için hızlı ve ulaşılabilir seçenekler sunmaktadır. Uygulamaların güvenli ve gizlilik

odaklı olması, kullanıcı güvenliği ve mahremiyeti açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, dijitalleşmenin sunduğu imkânların kadınların hayatını nasıl dönüştürdüğünü inceleyerek, mevcut uygulamaların iyileştirilmesi yönünde öneriler sunmaktır.

1. DİJİTAL UYGULAMALARIN GELİŞİMİ

İlk mobil cihaz, 1973 yılında Amerikalı mühendis Martin Cooper tarafından geliştirilmiştir. Ancak daha önceden de mobil cihaz çalışmalarına yönelik; bireyler, özel şirketler ve devlet kurumları da denemeler yapmıştır. İlk cihaz yaklaşık 1 kilo ağırlığında olmasından kaynaklı taşımada sıkıntılar barındırmıştır. Ancak zaman içerisinde cihazlar hafifleştirilerek, kullanımında pratiklik sağlanmıştır (Gökalp, 2022: 1-2). Bell laboratuvarında 1947 yılında başlatılan mobil ağ çalışmaları sonucunda, 1979 yılında Japonya'da ilk mobil ağ kullanımı başlamıştır. İlk ticari taşınabilir telefon ise, 1983 yılında Amerika'da 8000 dolara satışı gerçekleştirilmiştir (Quirolgico vd., 2011: 9-11).

Mobil cihaz kullanımı sadece sivil hayatla sınırlı kalmamış, Amerikan Ordusu askerlerinin android tabanlı akıllı cihazlara erişim sağlayacağını açıklamıştır (Tang vd., 2012: 12). 90'lı yıllarda, mobil cihazlarda hız, znrlk, batarya, boyut, bellek gibi özellikler yeni modellerle geliştirilmiştir (West ve Mace, 2010: 270-286). Akıllı cihazlar tarafından yazılımlar geliştirilerek ciddi bir tüketiciler pazarı inşa edilmiştir. Bu akıllı telefon pazarında; mobil telefon veya mobil bankacılık, konum tabanlı çalışan servisler, e-öğrenme uygulamaları, mobil gazete uygulamaları gibi uygulamalar kullanıcılar tarafından indirilmektedir (Srirama vd., 2012: 184-192). 1991 yılında "www (World Wide Web)" in ortaya çıkışıyla birlikte, internet hızla tüm yaşama dâhil olmuştur. Programcılar ve şirketlerin kendi sitelerini kurmasıyla devam eden süreçte 110 farklı ülkede 25 milyondan fazla internet kullanıcısı olmuştur. Telefon şirketleri de bu gelişmelere kayıtsız kalmamış, cep telefonları farklı bir boyuta ulaşmıştır. Telefonlar analog telefondan akıllı telefonlara geçiş yapmış ve bu sayede internet üzerinden aramalar, tarayıcılar üzerinden araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Srirama vd., 2012: 184-192).

Analog olarak alışan 1G yerini, 1991 yılı itibari ile dijital mobil ağ olan 2G teknolojisine bırakmıştır. Sırası ile 1998 yılında Japonya, 2002 yılında ABD ve 2003 yılında Avrupa lkeleri 3G teknolojisine geçiş yapmıştır. 2009 yılında ABD o güne kadar her zaman başı çeken Japonya'yı geçerek 4G teknolojisine atlamıştır. Ardından, 2019 yılı itibari ile 5G teknolojisi bu alanda önde gelen ülkeler tarafından denenmeye başlanmıştır (akır vd., 2020: 360-361). Günümüzde Dünya genelinde  milyardan fazla insanın akıllı telefonları kullandığı ve önemli bir payını dijital ortamlarda geçirdiği bilinmektedir (Statistica Research Department, 2020). Akıllı cep telefonlarının temel iletişim aracı olmasının yanında; oyun oynamak, müzik dinlemek, elektronik posta göndermek, sosyal medyayı takip etmek gibi işlevleri de bulunmaktadır (Lebo, 2015; Miller, 2012).

Türkiye'de mobil uygulamaların gelişimi incelendiğinde; Dünya'daki tarihsel sürece yakın bir zaman diliminde ortaya kmış ve hızlı bir şekilde gelişim göstermiştir. Araç telefonları olarak bilenen analog cep telefonları, ilk olarak iki büyükşehir temsil edilerek İstanbul ve Ankara'da kullanılmıştır. Cep telefonlarının piyasaya dâhil olması beraberinde 1994 yılına kadar 93.503 abone sayısına ulaşmıştır. 1994 yılında cep telefonlarını destekleyecek ilk operatörler ise Turkcell ve Telsim tarafından verilmeye başlanmıştır (Başaran, 2004: 191-197). Cep telefonları Türkiye pazarına girdiği andan günümüze dek hızlı bir şekilde kullanıcılara ulaşmıştır. Türkiye'de, 94'lerde ciddi bir ekonomik krizle mücadele verilmesine rağmen, cep telefonlarının satışında hızlı bir yükselişe ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren her yeni marka ve model, diğer ülkelerle eş değer zamanlarda Türkiye pazarında yer bulmuştur. Sayısal verileri incelediğimizde; 1994 yılında 80 bin olan mobil abone sayısı, 2000'li yıllarda 8 milyona kadar yükselerek yaklaşık altı yılda on katlık bir artış oranına ulaşmıştır (zcan ve Koçak, 2003: 243). 2000'li yıllarda mobil kullanıcılar artmış ve Dünya'da, Türkiye ilk sıralara ulaşmıştır. 2008 yılında 6 milyon olan geniş bant internet abone sayısı, 2015 yılında 48,6 milyona ulaşmıştır. 2016 yılı sonunda 62,2 milyon geniş bant internet abone sayısına yükselerek artış göstermiştir. 2023 yılının ilk yarısı itibariyle internet abone sayısı incelendiğinde, toplam geniş bant internet abone sayısı 93,1 milyona ulaşmıştır (BTK, 2023:14).

Türkiye'de 1994 yılından 2023 yılına kadar internet abone sayısında ciddi bir artış yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir. Zaman içerisinde geleneksel bilgisayarlardan, tabletler ve mobil telefonların kullanılmasına doğru bir geçiş yaşanmıştır. İnternet teknolojilerinin bu derecede ulaşılabilir hale gelmesiyle birlikte; zaman ve mekân engeli ortadan kalkarak mobil

uygulamalar ile de hizmetler karşılanmıştır. Mobil uygulamalar; değişen yaşam koşulları ve gelişen teknoloji sayesinde, iletişim, işbirliği, mobilite, etkileşim gibi özellikleriyle ön plana çıkarılmıştır (Ribeiro vd., 2018). Toplumda artan cep telefonu edinimi ve internetin hızlı bir şekilde yaygınlaşmasıyla birlikte; sağlık, turizm, eğitim, ulaşım, eğlence, iletişim, bankacılık vb. birçok alanda mobil uygulamalar kullanılmaktadır (Ergüney, 2017: 52-59). Google Play Store, Apple App Store gibi sanal mağazalarda bulunan mobil uygulamalar, kullanıcıların tercih ettikleri alanlara göre kategoriler halinde ayrılmıştır. Bu kategoriler genellikle eğitim, eğlence, haberler, finans, hava durumu, fotoğraf ve video, kitaplar, çocuklar, müzikler, oyunlar, spor ve verimlilik şeklindedir. Son yıllarda kullanıcıların internette geçirdiği sürenin artması doğrudan işlemlerini bu uygulamalar üzerinden görmesi ile sonuçlanmaktadır. Bundan dolayı mobil uygulama yazılımcıları, tasarladıkları yazılımcıların daha çok indirilmesi ve hangi kategorilerin daha çok tercih edilmesini iyi analiz ederek sistemde çalışmalar yapmalıdır (Uslu vd., 2020: 113-139).

Gelişen telefon modelleri ile birlikte mobil geliştirme uygulamalarında Google firması Android işletim sistemini ve Apple firması iOS temelli işletim sistemlerini geliştirmiştir. Ancak uygulama yazan geliştiriciler kullanıcıların bilgileri hakkında dikkatli olması ve titizlikle çalışması gerekmektedir. Uygulama geliştiriciler, kullanıcılarının telefonunda eriştikleri bilgileri izinsiz üçüncü kişi, kurum veya kuruluşlara paylaşımında bulunmamalıdır. Örneğin, 2011 yılında bir uygulama geliştiricinin Facebook'un mobil uygulamasını kullanarak bir kullanıcının adres defterini ve Facebook hesabını kopyaladığı görülmüştür (Çiloğlu vd., 2021: 60-77). Bu gibi örneklerin yaşanmaması adına uygulama yazan geliştiriciler etik değerler, siber güvenlik ve kişisel haklar gibi konulara önem vermelidir. Mobil uygulamaların ortaya çıkardığı bu ve benzer sorunların yaşanmaması adına uygulayıcılar, programı yürüten kurumlar, şirketler ve yatırımcılar dikkatli olmalıdır.

Özellikle son on yılda; mobil teknolojilerle birlikte, ihtiyaçlar cep telefonundan kısa süre içerisinde çözüme kolaylığı sağlamıştır. Türkiye'de akıllı telefon satışı gün geçtikçe artmakta ve bu sayede mobil uygulama pazarları da olumlu yönde etkilenmektedir. 2018 yılı raporlarında Türkiye, küresel ölçekte mobil uygulama pazar sıralamasında 8. sırada yer alırken; 2019-2020 yıllarında ise puanlaması artarak güçlenmiştir. Türkiye pazarındaki mobil uygulama kullanıcılarının uygulama segment tercihlerine bakıldığında sosyal platformlar, iletişim ve mobil oyunlar en üst sırada yer almaktadır. Ardından yeme-içme, alışveriş, sağlık, spor takip etmektedir. Ayrıca pandemi sürecindeki verilere bakıldığında iş ağırları, video iletişim, eğitim, bankacılık alanlarındaki mobil uygulamalar da yükseliş göstermektedir. Mobil uygulamalar sektörleri bazında istihdam alanı yaratabilmek adına; bankacılık, telekomünikasyon, eğlence, perakende ve oyun alanlarına yönelmiştir (E. T. 19.11.2023, <https://applogist.com/>). Bu gelişmeler doğrultusunda farklı alanlarda pek çok mobil uygulama geliştirilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla geliştirilen mobil uygulamalar incelenmiştir.

2. MOR DİJİTAL UYGULAMALAR

Kadınların toplumda karşılaştığı zorlukları en aza indirmek ve sağlıklı bir ortamda yaşamasını sağlamak amacıyla dijital uygulamalar geliştirilmiştir. Çalışmada kadına yönelik şiddetin önlenmesi adına yapılan mobil uygulamalar "mor dijital uygulamalar" olarak adlandırılmıştır. Mor dijital uygulama kavramına yönelik herhangi bir çalışma olmamasından dolayı literatürde karşılığı da bulunmamaktadır. Mor dijital uygulamalar, kadınların karşılaştıkları toplumsal sorunlara, özellikle de şiddet ve ayrımcılık gibi durumlara yanıt vermek için geliştirilen dijital araçlar şeklinde tanımlanabilir.

Bazı çalışmalarda kadınlara yönelik geliştirilen mobil uygulamalar farklı açılardan ele alınmıştır. Ford vd. (2022) tarafından yapılan bir çalışmada, İngiltere'de akıllı telefonların kadınların güvenliği adına nasıl kullanıldığı incelenerek öneri ve tespitlerde bulunulmuştur. Çalışmanın bulguları değerlendirildiğinde, mobil uygulamaların kalite güvencesi, etkililiği ve kişisel veri güvenliği konusunda eksikliklerin olduğu ve bu konuda çalışılması gerektiği vurgulanmıştır. Kartik, Jose ve Krishna (2017) tarafından yazılan bir makalede, "Safetipin" adlı bir mobil uygulama incelenmiştir. Bu çalışma Hindistan'ın Kerala'daki Thiruvananthapuram şehrinin kadın güvenliğini uygulamaya yönelik hazır olup olmadığını ölçmek için yürütülmüştür. Çalışmada seçilen şehirde anket çalışması yapılarak bulgular değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, şehirde bu tür uygulamaların olması, kadınların kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlamak-

tadır. Demir ve Nalbant (2022) makalelerinde, Türkiye özelinde kadına yönelik şiddetle mücadelede kullanılan mobil uygulamaları kamu değeri perspektifinden değerlendirmişlerdir. Kadına yönelik şiddetle mücadelede kullanılan mobil teknolojiler (KADES ve Alo 183 Sosyal Destek Hattı) ele alınmış ve önemli değerlendirmelerde ve önerilerde bulunulmuştur. Balahadia vd., (2022) tarafından yapılan çalışmada, Filipinler'in Laguna ilinde, şiddete maruz kalan kadınlar ve çocuklar için "e-raporlama mobil uygulaması" ve "web uygulaması" şeklinde iki ayrı hizmet geliştirilmiş ve bu hizmetlerin avantajlarına ve mevcut uygulamalardan farklarına yer verilmiştir. E-raporlama modülünün içerisinde; acil durum, farkındalık, iş fırsatları ve barınak modülleri kategorize edilerek hizmete sunulmuştur. Web sitesi uygulamasında ise; kadın veya çocuk olan mağdurun ilgili yetkililer tarafından izlenmesine imkân sağlamaktadır. Shenoy vd., (2021) tarafından yapılan çalışmada, Hindistan'ın Rajasthan eyaletinde, kadınların güvenliğini sağlamak adına geliştirilen mobil uygulama ve giyilebilir cihazlar uygulanmış ve incelenmiştir. Geliştirilen mobil uygulama veya giyilebilir aygıt aracılığıyla uygun bir çözüm sağlanırken, kolluk kuvvetleri tarafından da denetim sağlanmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre (2023); kadınların mobil kullanım oranları %83,3'dür. Kadınların hangi amaçla mobil kullandıkları incelendiğinde; %81,7'si giyim, ayakkabı ve aksesuar, %46,4'ü kozmetik, güzellik ve sağlık ürünleri ve %46,4'ü lokantalardan, fast food zincirlerinden, catering şirketlerinden yapılan teslimatlar şeklinde bir dağılım göstermektedir. Anlaşılacağı üzere; kadınlar e-ticaret uygulamalarını sıklıkla kullanmaktadır. Türkiye'de kadınların dijital dünyadaki alışkanlıkları incelendiğinde; bir kadın ortalama olarak 4 saatini internet ortamında geçirmektedir. Ay içerisinde en fazla zaman harcadığı platformlar ise sosyal ağlar olarak ön plana çıkmaktadır (E.T. 10.10.2024, <https://webrazzi.com>). Bu bilgiler doğrultusunda kadınların güvenliği hususundaki mobil uygulamaları kullanım oranının daha az olduğu tahmin edilmektedir. Kadınların kendilerini güvende hissetmesi adına geliştirilen mobil uygulamaların kullanılması ve bilinirlik düzeyleri oldukça önemlidir. Bu doğrultuda çalışmada Dünya'da ve Türkiye'de bu amaçla geliştirilen mobil uygulamalar ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.1. Kadın Destek Uygulaması (KADES)

Kadın Destek Uygulaması (KADES), 2018 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından geliştirilmiştir. Kadın Destek Uygulaması (KADES); "kadınların ve çocukların maruz kaldığı şiddet, taciz gibi kötü eylemleri biraz da olsun engellemek adına kullanıcılara sunulmuş resmî bir uygulamadır. KADES, cep telefonları aracılığıyla kullanıcıların ulaşabildiği, internet ortamında kullanılan bir araçtır." (E.T. 13.05.2023, www.icisleri.gov.tr). Kadın Destek Uygulamasının esas amacı, kadınların şiddete karşı korunmasıdır. Eşinden veya herhangi bir kişiden şiddet gören ya da şiddete uğrama ihtimali olan kadınlar, akıllı telefonlar aracılığıyla Kadın Acil Destek İhbar Sistemi'ne ulaşabilmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2020).

Aplikasyon yüklenirken; Türkçe, İngilizce, Arapça, Farsça, Rusça, Fransızca, İspanyolca, Özbekçe, Kırgızca, Kürtçe ve Almanca olmak üzere 11 farklı dilde kullanım sunmaktadır. Türkiye'de yaşayan farklı dillere mensup kadınların da yararlanabilmesi bakımından önem taşımaktadır. Uygulamada dil seçeneği işaretlendikten sonra kayıt yapılmaktadır. Kullanıcı kişisel bilgilerini girdikten sonra kullanım kılavuzuna da ulaşmaktadır. Bu uygulama sadece kadınlara yönelik programlanmış, erkek kullanıcılar bilgilerini girdiklerinde program ikaz vermektedir (Kaplan ve Yıldırım, 2022: 63).

Kadın Destek Uygulaması göz önüne alındığında şu hususlara dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir (Elmacioğlu, 2022):

- KADES sadece akıllı telefonlarda değil, bütün cihazlarda erişime açık olmalı,
- Kullanıcının internet erişimi olmadığı anlarda da uygulama aktif olmalı,
- Uygulamanın önemini kadınlara aktarmak ve kadınların bu uygulamayı daha fazla kullanması adına eğitimler verilmeli,
- Ekip araçlarında mutlaka bir kadın polis bulunmalı,
- Engelliler içinde kullanıma uygun hale getirilmeli,
- Acil durumlarda kullanıcıların rehberde seçeceği kişilere hızlı mesaj gönderimi sağlanmalı,

- Şiddet gören kadınlara maddi yardım sağlanmalı, yaşadıkları ortam iyileştirilmelidir.

2.2. Kadınız Biz

Kadınız Biz Uygulaması, 2022 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından geliştirilmiştir. Bu uygulamanın esas amacı; kadınların güvenliğini sağlamak ve dijital okuryazarlığı arttırıcı etkinliklerde bulunmaktır. Kadınız Biz uygulamasının instagram hesabı da bulunmaktadır. Kadınız Biz instagram hesabını 1.110 kişi takip etmekte ve 84 gönderisi bulunmaktadır. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Kadınız Biz mobil uygulamasında şu içerikler bulunmaktadır:

- Bu uygulama ile birlikte; kadına yönelik Şiddet nleyici kılavuzlar, kod okuma, istihdam sağlayıcı eğitim günleri bulunmaktadır.
- Yerel yönetimlerin bir vizyonu olan halkın sağlığı ve esenliğini sağlama, kent hizmetlerinden etkin yararlanma gibi unsurlar bu dijital uygulamayla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sayede 'akıllı insan, akıllı yönetişim' döngüsüne kadınlarında katıldığı bir süreç yaşanacaktır.
- Robotik kod okuma, algoritmik çalışmalar dijital okuryazarlık oranında artış gösterilerek akıllı insan olma yolunda ilerleme devam etmektedir.
- Kadınız Biz uygulamasıyla kadınların birbirlerini destekleyeceği bir ortam yaratılıp, kullanılmayan eşyalar ücretsiz paylaşılmıştır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından geliştirilen uygulamanın esas amacı, kadınlar arasında ihtiyaç sahipleri adına ortak çalışmalarda bulunmaktır. Uygulamadaki "Fikir Sandığı" bölümü, kadınların kent yönetimine katılmalarına destek sağlamaktadır. Ayrıca, "Uzmanına Yaz" ve "Kadın Danışma Merkezleri" bölümleri, kadınlara sorunlarına uzmanından cevap bulma imkânı sunmaktadır. "Mutluluk Köprüsü" bölümü ise kullanılmayan eşyaların ücretsiz olarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını sağlamaktadır. "Fırsatlar" modülü sayesinde kadınlar, anlaşmalı mağaza ve işyerlerinden indirim kazanmaktadır. Bu uygulama sayesinde kadınlar, birbirlerinden g alarak yardımlaşmaktadır (E.T. 15.05.2023, <https://www.bursa.bel.tr/>). Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanı, uygulamanın yayılması amacıyla ilk indiren 10 bin kişiye kent içi ulaşımda geçerli 10 binişlik Bursakart ve çekilişle belirlenecek 160 aileye de sosyal tesislerde yemek ikramında bulunacağını duyurmuştur.

2.3. Mor Haritam Uygulamaları

Türkiye'de Ankara Büyükşehir Belediyesi, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Atakum Belediyesi'nde kadınlara yönelik mor haritam uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Ankara Büyükşehir Belediyesi, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Mor Haritam Projesi; Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), İşve ve Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi'nin (UN WOMEN) fon desteği ile çalışmalarını sürdürmektedir. Atakum Belediyesi ise; Mor Haritam Projesini Avrupa Birliği'nin fon desteğiyle yürütmektedir.

Bu uygulama ilk olarak 27 Ocak 2021 tarihinde Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin ilk dijital kadın haritası olan "Mor Haritam" uygulaması, toplumsal cinsiyete duyarlı interaktif bir araç olarak vatandaşların kullanımına açılmıştır. Mor Haritam uygulamasına, morharitam.ankara.bel.tr adresi üzerinden erişim sağlanmaktadır. Mor Haritam Uygulamasının esas amacı; kadınların Şiddete maruz kaldığı alanları tespit etmek ve bu alanlara yönelik hizmetler üretmektir. Haritada güvende hissedilmeyen bölge veya semtlerde, "Riskli Bölgeyi Bildir" butonu aktifleştirilmiştir.

Ankara Büyükşehir Belediyesi Mor Haritam mobil uygulaması ile haritadan hangi semtte hangi Şiddet nleme ve izleme merkezinin, kadın danışma merkezinin ve karakolun bulunduğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla, rneğin Şiddete maruz kalan bu konuda başvurabileceği en yakın yardım merkezini de bu Şekilde ğrenmektedir. Haritada "Güvenli Kent" butonu altında Şiddet başvurusu, riskli alanlar (yetersiz ışıklandırma, sözlü ve fiziksel taciz, ıssız alanlar, dar sokaklar, ocuk güvenliğine uygun olmayan kamusal alanlar, takip edilme riski gibi) ve güvenli durak konusunda haritalandırma ve bilgilendirme yapılmaktadır. Güvenli kent olabilmek adına Mor Haritama gelen başvurular doğrultusunda 102 sokakta aydınlatma çalışmaları yerine getirilerek, kentte kadınların esenliğinin sağlanabileceği grlmştir. Mor Haritam uygulaması daha sonrasında Eskişehir, İstanbul gibi büyükşehirlerde de faaliyete geçmiştir.

Mor Haritam uygulamasına başvuranlarda cinsiyet ayrımı yapılmamakta ve 2022 yılı Nisan ayında başvuru 196'ya ulaşmıştır (E.T. 16.05.2023, <https://www.ankara.bel.tr/>).

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi; Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin başlatmış olduğu Mor Haritam uygulamasına 2022 yılında dâhil olmuştur. Haritada kadın yaş sıralaması; çocuk, genç, erişkin ve yaşlı şeklinde yaş aralıklarıyla gruplanmıştır. Haritada; hizmetler, kadın temsilcileri, güvenli kent ve yardımlar bölümü bulunmaktadır. Hizmetler kısmında, kadın merkezleri, gündüz bakımevleri, toplanma alanları yer almaktadır. Kadın temsilciler kısmında ise, kadın muhtarlar ve meclis üyelerinin konumları bulunmaktadır. Yardımlar bölümünün içinde; temel ihtiyaçların giderilmesine yönelik (ocuk bezi, yakacak, temizlik malzemeleri, süt, un vb.) hizmetler mevcuttur. Vatandaş riskli bölgeyi bildir butonuna basmasıyla ise, var olan ihtiyanı talep etmekte ve en kısa sürede çözüme ulaştırılmaktadır (E.T. 6.02.2024, <https://www.eskisehir.bel.tr/>).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi; Mor Haritam projesine 2023 yılında katılmıştır. Haritada; hizmetler, kadın temsilcileri, güvenli kent ve yardımlar bölümü bulunmaktadır. Kadınlara yönelik hizmetler kısmı, kadın merkezleri ve gündüz bakımevlerinden oluşmaktadır. Kadın temsilciler kısmında ise, kadın muhtarlar ve meclis üyelerinin konumları bulunmaktadır. Diğer hizmetler kısmında ise diğer projelerden farklı olarak; sağlık, kültür-sosyal, danışmanlık, ğrenci, gıda ve toplanma alanları bölümü yer almaktadır. Sağlık bölümünde, psikolojik danışmanlık merkezi, engelli merkezi, tıp merkezi ve evde sağlık merkezi hizmetlerinin konumları yer almaktadır. Kültür-sosyal bölümünde; kültür merkezleri, kütüphane, Enstitü İstanbul İSMEK, gençlik ofisleri, mahalle evleri ve sosyal hizmet merkezlerinin konumları bulunmaktadır. Danışmanlık bölümünde; istihdam ofisleri, çözüm noktaları ve çözüm şubelerinin konumları mevcuttur. Öğrenci bölümünde; ğrenci yurtları, gıda bölümünde ise; sosyal tesisler, kent lokantası ve üretici pazarlar yer almaktadır (E.T. 8.02.2024, <https://morharitam.istanbul/>).

Atakum Belediyesi ise, Mor Haritam projesini 2022 yılında başlatmıştır. Atakum Belediyesi, kadınların güvenli bir yaşam alanında var olması ve daha konforlu bir yaşam geçirmesi adına Mor Haritam projesine dâhil olmuştur. Riskli bölgeyi bildir butonunun aktifleşmesiyle dezavantajlı gruplar yardım çağrısının direkt olarak kolluk kuvvetlerine ve belediyenin ilgili birimine aktarmaktadır. Mor Haritam ile farklı ihtiyaç sahiplerine de kolayca erişerek hizmetler sağlanmaktadır. Bunun dışında kadınların başvurabileceği, şiddet nleme merkezleri, kadın meclisleri, belediyenin ilgili birimleri gibi adreslerde bulunmaktadır. Sokak aydınlatmasının sorun olduğu mahallelerde veya dar ve kavisli yolların bulunduğu alanlarda, vatandaşın riskli bölgeyi bildir butonuna basmasıyla belediye görevlileri soruna müdahil olmaktadır. Belediye görevlileri alana inerek, mahalle veya semtteki gerekli eksiklikleri gidermeye çalışmaktadır (E.T. 6.02.2024, <https://atakum.bel.tr/>)

Grldğu zere Mor Haritam mobil uygulamaları; toplumsal cinsiyete duyarlı interaktif bir araç olarak hayata geçirilmiştir. İlk kez Ankara Büyükşehir Belediyesi bünyesinde gerçekleştirilen Mor Haritam uygulamasıyla birlikte; kadınların kent ortamında güvende yaşaması temel alınmıştır. Haritada temel amaçlar arasında n sırada yer alan güvenliğin yanı sıra, kadın birimleri ve sosyal ihtiyaçların giderilmesinde hangi kuruma gidileceğine yönelik adres bilgileri de yer almaktadır. Kadınların şiddete maruz kalması ve güvenli bir alan tesis edilmesi için çözüm mekanizmaları geliştirilmiştir. Mor Haritam Uygulamasını şu anda Ankara Büyükşehir Belediyesi, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Atakum Belediyesi aktif bir şekilde kullanmaktadır. Ancak önümüzdeki yıllarda diğer belediyelerin de kullanması beklenilmektedir. Bu sayede yerel yönetimler Mor Haritam uygulamasında şiddet gören ve ihtiyaç sahibi olan kadınlara kolaylıkla ulaşmaktadır. Kadınların sosyal ihtiyaçları da mor haritam uygulaması ile karşılanmaya çalışılmaktadır.

2.4. Kırmızı Işık

Türkiye Vodafone Vakfı'nın kadınlara uygulanan şiddeti önlemek amacıyla geliştirdiği Kırmızı Işık Uygulaması, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın desteğiyle 2021 yılında hayata geçirilmiştir. Kırmızı Işık Uygulamasında bir tanıtım kılavuzu bulunmaktadır. Kılavuzun içeriğinde; şiddet türleri, şiddetten korunma yöntemleri, kadın konuk evleri ve faydalanabileceği diğer hizmetler hakkında bilgi metni sunulmaktadır. Acil durum anında tek tuşla polis ve jandarmaya ulaşılabilmektedir. Ayrıca, uygulamada mesaj atabilecek  kişiyi ekleme ve 'Tehlikede olabilirim beni ara' metnini mesaj olarak iletme imkn mevcuttur. Gizliliği korumak adına logo veya dili değiştirme gibi önlemler bulunmaktadır. Örneğin; uygulamayı kullanırken sahte

uygulama özelliğini aktif hale getirerek, başkalarının uygulamaya erişmesi engellenmektedir. Bu durum acil durum anında kadınların uygulamayı rahat bir şekilde kullanması açısından önemlidir. Kişiye özel erişim sayesinde güvenli bir kullanım sunmaktadır (<https://play.google.com/>).

Kırmızı Işık uygulamasında telefonu sallayarak yardım isteme özelliği de yer almaktadır. Bu özellik sol üstte görünen 'telefon' ifadesine dokunarak aktifleştirilmektedir. Uygulama test edilirken telefon sallanmakta ve gerekli değere ulaştığında 'gerekli sallama şiddetine ulaşıldı' şeklinde uyarı gelmektedir. Ölçüm kaydedilerek şiddet olduğu anda telefonu sallama yeterli olmakta, yakınlarla mesaj otomatik iletilmektedir. Test aşamaları biraz daha basitleştirilmeli ve bu sayede kullanımı kolaylaştırılmalıdır. Kırmızı ışık uygulamasında şiddet ile ilgili cevabını aramak için tüm sorular 'Işık' adı altında dijital asistana aktarılmaktadır (E.T.16.05.2023, <https://www.vodafone.com.tr/servisler/kirmizi-isik>). Kırmızı Işık Uygulamasında, uygulamayı yükleyen kişinin her an otomatik konumu açık tutulmalıdır. Dil seçiminde Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinin yanında başka dillerde eklenerek zenginleştirilmeli ve uygulama ücretsiz hale getirilmelidir.

2.5. AMBER

Türkiye'de kadının güçlenmesi ve oluşan tüm engellerin önüne geçilebilmesi adına birçok mobil uygulama aktif hale getirilmektedir. Bu uygulamalardan birisi olan AMBER, 2016 yılında Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, UNFPA ve Türkiye işbirliğinde kurulmuştur. Uygulama, pandemi döneminde güncelleme yaparak web sayfasını daha kullanılabilir hale getirmiştir. Diğer uygulamalardaki temel amaç ile benzerlik gösteren AMBER, kadınların sağlığını korumak ve güvenliğini sağlamak düşünceyiyle çalışmalarını gerçekleştirmektedir.

AMBER uygulaması, aynı zamanda kadınların, fiziksel ve ruhsal sağlıklarını kötü etkileyecek olayları kaydedebilecekleri bir mobil günlüktür. AMBER, kadınların ruh sağlığı ile iliğlenen uzmanlar içinde mobil bir kütüphane özelliğini taşımaktadır (E.T. 15.10.2023, <https://turkiye.unfpa.org/tr>). Uygulama, kadınların güvenliğini sağlamasının yanında ruhsal açıdan da iyileştirici modüller geliştirerek farkındalığı arttırmaktadır. AMBER, mobil günlük uygulamasında gün gün kayıt altına alınma özelliğiyle; şiddet gören kadınların sessiz kalıp kendini ifade edemeyeceği bir durumda devreye konulan yenilikçi bir çözüm olmaktadır. Günümüzde ortalama her üç kadından birisinin şiddet gördüğu bir ortamda, AMBER mobil uygulaması ruhsal, fiziksel ve sosyal adımlarıyla görünürlük kazanmaktadır.

2.6. Viyanalı Kadınlar İçin Viyana

Viyana'da kadınların güvenli bir yaşam sürebilmesi oldukça önemli bir konudur. Bunun sağlanabilmesi için kadınların bilgiye ve danışma hizmetlerine gereksinimleri olmaktadır. Bu gereksinimlerin karşılanması adına; Viyana Belediyesi, şehirde ikamet eden kadınlar için vermekte olduğu bütün hizmetleri "Viyanalı Kadınlar İçin Viyana" adlı internet sitesinde toplamıştır. Kadınlara yönelik hizmetler altında; aile içi şiddet danışma hattından, çocuk bakımına, mobbingden menopoza birçok hizmet sunulmaktadır. Siteye erişimin uluslararası boyut kazanması adına; Almanca, Boşnakça, Hırvatça, İngilizce, Sırpça ve Türkçe dillerinde erişim sağlanmaktadır. Sadece kadınlara yönelik hizmetlerin olduğu bir platformun olması, hizmetlere kolaylıkla erişim açısından olumlu bir katkı sağlamaktadır (E.T. 16.10.2023, <https://www.wien.gv.at/tr/>).

Viyana Belediyesi tarafından yürütölmekte olan mobil uygulamayla birlikte, kadınların tüm ihtiyaçlarının temin edilmesi amaçlanmaktadır. Teknoloji ile bütünleşen kentlerde, kadınların da yararlanması adına belediye hem bir web sayfası hem de mobil bir uygulama oluşturmuştur.

2.7. WoSApp

Kadınların seslerinin duyurulması, dışarıda korku yerine güvende hissedebileceği bir ortam oluşturulması adına Hindistan'da 2014 yılında WoSApp Kadın Güvenliği uygulaması geliştirilmiştir. Bu uygulamanın amacı, kadınların güvenliğini sağlamaktır. WoSApp mobil uygulaması, android veya ios üzerinden çalışmaktadır. WoSApp'ın içeriğinde; uygulama üç kısma ayrılmaktadır. Birincisi; acil durum kontaklarının devreye girmesi, ikincisi; alarmin tetiklenmesi, üçüncü ise acil durumun mesajla iletilmesi ile birlikte yerel polise ağrı ulaşmasıdır. Acil durumlarda kullanıcının rehberindeki kişiler eklenerek mesaj iletilmektedir. Mesajlar aynı zamanda Google Haritalar ara yüzünde gösterilerek en yakın polis veya güvenlik uzmanı ile iletişime geçmektedir (Chand vd., 2015: 1-5).

WoSApp Kadın Güvenliği; kadınlar için tehlike anının önlenmesini sağlayan mobil bir uygulamadır. Hindistan'da sadece kadınlar için tasarlanmış mobil bir uygulamadır. Uygulamayı kullanmak için akıllı telefon kullanmayı bilmek gerekmektedir. Az gelişmiş bölgede eğitim düzeyinin düşük olması, uygulamanın yayılım alanında engeller ortaya çıkarabilmektedir. Uygulamanın etkin kullanılması adına çalışmalar yapılması gerekmektedir.

2.8. Spark Women

Spark Women Kadın Güvenliği Uygulaması, 2022 yılında Hindistan'da özel bir şirket tarafından geliştirilmiştir. Bu uygulamanın temel amacı, kadınların güvenliğini sağlamaktır. Bu uygulama sayesinde kadınların acil durumlarında anlık konum bilgisi hızlı bir şekilde kolluk kuvvetlerine iletilmektedir. Ayrıca otomatik gönderilen "Başım belada" mesajı kullanıcının rehberinden seçtiği bir kişiye de gönderilmektedir. Uygulamaya kişisel bilgiler girilerek kayıt olunmaktadır. Uygulama üç kısma ayrılmaktadır. Birincisi, ana sayfasında; öncelikle acil durumlarda kullanıcının ekleyebileceği kişiler simgesi bulunmaktadır. Bu sayede kişiler acil durumlarda uyarı alabilmektedir. İkincisi, kullanıcının savunma tekniği öğrenmesi adına bir bölüm yer almaktadır. Kadınlar, farklı teknikler öğrenerek kendilerini bir bakıma korumaya hazır hale getirmektedir. Üçüncüsü ise, kadınlara mevzuattaki haklarını hatırlatıcı haklar ve ayarlar kısmı karşımıza çıkmaktadır. Tüm uyarıların ilgili kişilere gönderilmesi için kullanılan PANIC düğmesi bulunmaktadır (Zutshi vd., 2022: 4).

Spark Women uygulaması ile kadınların güvenli ortamda yaşaması amaçlanmıştır. WoSApp uygulaması ile içerik ve işleyiş açısından benzer özellikler taşımaktadır. Her iki uygulamada da takip sistemi bulunmakta, acil durum anında kişilere mesaj iletilmektedir. Aralarındaki fark ise WoSApp uygulamasında beş kişiye mesaj gitmekte iken; Spark Women ise bir kişi ile sınırlandırmaktadır. İki uygulamada android veya ios üzerinden çalışmaktadır. Bir diğer ayrılcı özellik ise Spark Women uygulamasında kadınlara özel savunma bölümü bulunmakta ve teknikler öğretilmektedir. Ayrıca kadınlara yasalarda yer alan haklarını hatırlatıcı bir bölümde yer almaktadır.

2.9. Chilla

Hindistan'da mühendislik bölümünde okuyan Kishlay adında bir öğrenci 2016 yılında "Chilla" mobil uygulamasını geliştirmiştir. Bu uygulamanın da temel amacı kadınların güvenliğini sağlamaktır. Çoğu mobil uygulamada konum takibi ve bazı buton kullanımıyla kadınların güvenliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Fakat bu uygulama diğerlerinden farklı ve önemli bir özellik barındırmaktadır. Kadın çığlığını tespit ederek direkt kolluk kuvvetleri ile iletişime geçebilme özelliği taşıyan ilk uygulamadır. Telefon kişinin cebinde, çantasında veya belirli bir uzaklıkta olsa bile Chilla uygulaması çığlığı algılayabilmektedir. Kadınlar veya kızlar çığlık atamıyor durumda olduklarında ise, beş kez basınç düğmesine basarak acil durum mesajı ilgili birimlere iletebilmektedirler. Chilla, şimdiye kadar geliştirilen en güçlü kişisel güvenlik uygulamasıdır. Telefon açıldıktan sonra, konumlu sms gönderimi, ses kaydı ile e-posta gönderimi ve otomatik olarak bir arama yapmaktadır. Uygulamanın etkin gücü ve başarısı Hindistan'da büyük ilgi göstermiştir. Hindistan İletişim ve Bilişim Bakanlığı da bu uygulamayı internet sitesinde yayınlamıştır (E.T.26.10.2023, <https://www.therodinhoods.com>).

Chilla Uygulaması sms gönderimi yapılabilmekte, otomatik arama gerçekleştirilebilmekte ve son konum tespit edilebilmektedir. Ayrıca tehlike durumu olmadığında takip durabilmekte ve otomatik çağrı özelliği ambulans olarak ayarlandığında ambulans çağırılabilir (E.T.26.10.2023, <https://chilla-personal-safety-app.soft112.com>). Bu uygulama, ihtiyaç duyulan zor anlarda sesi algılama özelliği sayesinde yardım ulaştırmaktadır. Zor durumda olan kullanıcılara pratik bir çözüm sunmaktadır. İnternetin bulunmadığı anlarda da çalışabilir olması, özellikle kırsalda yaşayan vatandaşlar için önem arz etmektedir. Ayrıca uygulamanın küçük boyutlu olması indirilmesini kolaylaştırmakta ve çalışma hızını arttırmaktadır.

2.10. bSAFE

bSAFE Uygulaması, 2011 yılında özel bir şirket tarafından geliştirilmiştir. 125 ülkede kullanılan ve yaklaşık 1 milyonun üzerinde kullanıcısı bulunan bir uygulamadır. Bu uygulamanın temel amacı, kadınların güvenliğini sağlamaktır. Uygulama mobil telefonlara indirildiğinde; kullanıcılar kişisel bilgilerini girerek kayıt olmaktadır. Sistemde canlı konumun olduğu bir harita da bulunmaktadır.

bSAFE ücretsiz bir uygulamadır ancak içerik çeşitliliği isteyen kullanıcılar için ücretli hale getirilmektedir. Güvenlik amacıyla tasarlanan bSAFE; belirli bir ücret karşılığında sesli aktivasyon, canlı yayın, sahte arama, beni takip etme ve otomatik kayıt gibi hizmetler sunmaktadır. Uygulamanın ücretli olması ise herkesin kolaylıkla ulaşamayacağı anlamına gelmektedir. bSAFE uygulaması ücretsiz halde sunulmalı ve bu şekilde ihtiyaç duyan herkese ulaşmalıdır (<https://play.google.com/>).

2.11. My Panic Alarm

My Panic Alarm Uygulaması, 2012 yılında özel bir şirket tarafından geliştirilmiştir. Bu uygulamanın temel amacı, kadınların güvenliğinin sağlanmasıdır. Tehlikeli bir ortamda çeşitli seslere karşı alarm verebilen bir sistem olarak tasarlanmıştır. Uygulama android veya ios işletimli telefonlara indirilebilmektedir. Kullanıcı şiddet anında, kalp çarpıntısı veya diğer hastalıkları yaşadığında panik butonuna basarak alarm sistemini çalıştırabilmektedir. Bu uygulamanın içeriğinde; anlık alarm sistemi, acil yanıp sönen renkler ve yazılı yardım metni bulunmaktadır. Tek bir tuşla güvenlik yardımı sağlanabilmektedir. Ancak epilepsi hastalarının sağlık durumlarından dolayı bu uygulamayı kullanmamaları önerilmektedir (<https://play.google.com/>).

2.12. Watch Over Me

Watch Over Me Uygulaması, 2012 yılında özel bir şirket tarafından geliştirilen uluslararası ödüle sahip önemli bir uygulamadır. Bu uygulamanın temel amacı, kadınların güvenliğinin sağlanmasıdır. Kullanıcının ayak izini takip etmek, görüntülemek ve paylaşmak için kullanılan bir mobil uygulamadır. Telefonu sallamasıyla direkt telefon açılarak acil durum aracına dönüşmektedir. Konum takibi sayesinde tehlikeli bir durumda hızlı bir şekilde ulaşım sağlanabilmektedir. Ayrıca riskli cadde veya semtlerde bulunulduğunda kullanıcıya uyarı mesajı gönderilmektedir. Bu uygulama, resmi suç verileri, sosyal verileri ve diğer kaynaklardan alınan verileri birleştirerek bir analiz yapmakta ve sokaklarda güvenlik derecelendirmesinde bulunmaktadır. Kullanıcı, uygulamada belirli süre dolmadan güvendeyim butonuna basmazsa rehber eklediği yakın kişilere uyarı mesajı iletilmekte ve konum bilgisi paylaşılmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı ebeveynler tarafından da tercih edilmektedir. Uygulama, ebeveynlerin çocuklarını takip edebilmelerine ve güvende olduklarını teyit edebilmelerine olanak sağlamaktadır (E.T.28.10.2023, <https://watchovermeapp.com/>).

2.13. Circleof 6

Circleof 6 Uygulaması, 2019 yılında Amerika'da özel bir şirket tarafından geliştirilmiştir. Kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi adına tehlike anında kişinin yakınlarına mevcut konum gönderimi sağlanmaktadır. Circleof 6 Uygulaması, adından da anlaşılacağı üzere sadece altı kişinin eklenmesine ve bilgi verilmesine izin vermektedir. Kullanıcı GPS butonuna dokunarak altı kişiyle irtibata geçmiş olmaktadır. Bu uygulama ara yüzüyle, tasarımıyla sade ve anlaşılır olması bakımından kullanıcıların tercih oranını arttırmaktadır (E.T.28.10.2023, <https://circle-of-6.tr.uptodown.com/>).



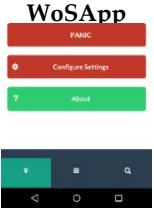



2.14. Himmat Plus









Himmat Plus Uygulaması, 2020 yılında Delhi Polisi tarafından geliştirilmiştir. Delhi'deki kadınlar için ücretsiz olarak kullanıma açılmıştır. Bu uygulamanın temel amacı kadın ve çocukların güvenliğinin sağlanmasıdır. Kadınlar seyahat ederken veya taksiye bindiklerinde savunmasız olabilecekleri bir ortam ile karşılaşmalarını adına geliştirilmiştir. Uygulama indirildikten sonra kayıt işlemi ile aktifleşmektedir. Himmat uygulamasının kullanıcı SOS butonuna basmasıyla birlikte; konum bilgisi, ses ve görüntü Delhi Polis denetim odalarına aktarılmaktadır. Bu uygulama sayesinde hızlı ve güvenilir bir şekilde sorunlar giderilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca uygulama 2020 yılında Indira Gandhi Uluslararası (IGI) havaalanında da kullanılmaya başlanmıştır. Acil durum anında polis merkezinin bu uygulama aracılığıyla sürücünün veya yolcunun anlık konumunu alabileceği bir ortam yaratılmıştır. Sürücülere 1.000'in üzerinde QR doğrulama kartı dağıtılmıştır. Bu sayede sürücüler araç bilgilerini ve yolculuklarını doğrudan polise bildirebilmektedirler (E.T.15.04.2024, <https://www.business-standard.com/>). Himmat Plus Uygulamasının Hindistan'da bilinirlik düzeyi gün geçtikçe artmaktadır. 20 Ocak 2023 tarihinde kadın ve çocuk refahını teşvik ettiği için ödül almıştır (E.T.15.04.2024, <https://www.dnaindia.com/>).

3. MOR DİJİTAL UYGULAMALARA KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Kadına yönelik şiddetin önlenmesi adına pek çok mobil uygulama geliştirildiği görülmektedir. Çalışmada Dünya'da ve Türkiye'de hayata geçirilen toplam 14 mobil uygulama incelenmiştir. Dünya'da ve Türkiye'de kadınlara yönelik dijital uygulamalar değerlendirildiğinde, bu uygulamaların sayısının giderek arttığı ve önem kazandığı görülmektedir. Tabloda yer alan 14 mor dijital uygulamadan 5'i (KADES, Kadınız Biz, Mor Haritam, Kırmızı Işık ve AMBER) Türkiye'de başlatılmıştır. Diğer 9 uygulama ise, Dünya'nın çeşitli ülkeleri tarafından uygulanmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu uygulamalara ait özet bilgilere yer verilerek karşılaştırma yapılması sağlanmak istenmiştir.

Tablo 1. Kadınlara Yönelik Dijital Uygulamalar

Uygulamanın Adı	Ortaya Çıkış Tarihi	Ortaya Çıktığı Ülke	Kim Tarafından Geliştirildiği	Uygulamanın Özellikleri
	2011	Mısır	Özel Şirket	bSafe, kullanıcıların tehlikeli olduğu anlarında güvende olmalarını sağlayan kişisel bir mobil güvenlik uygulamasıdır.
	2012	Tokyo	Özel Şirket	Sadece butona basarak, alarm, acil durumda yapılıp sönen renkler ve yazılı yardım metni ile insanların dikkatini çeken mobil bir uygulamadır.
	2014	Hindistan	Özel Şirket	Hindistan'da, kadınların tehlikede olduğu anlarda hızlı bir şekilde polise ulaşmak için tasarlanan mobil bir uygulamadır.
	2016	Hindistan	Özel kişi	Kadın çığılığı tespit edebilen ilk uygulamadır. Kadınlara en hızlı yoldan yardım ulaştırabilmek amacıyla hareket eden ücretsiz mobil bir uygulamadır.
	2018	Türkiye	İçişleri Bakanlığı	Kadınlara yönelik şiddeti önlemek adına geliştirilen mobil bir uygulamadır.
	2019	Amerika	Özel Şirket	Kullanıcıların acil durumlarda hızlı bir şekilde uyarılabilecek altı güvenilir kişiyi seçmesini sağlayan mobil bir uygulamadır.

	2020	Singapur	Özel Şirket	Sanal bir koruma özelliği sunmakta, ayak izini kaydetme, görüntüleme ve paylaşma yapmaktadır.
	2020	Hindistan	Kolluk Kuvvetleri	Delhi'de yaşayan kadınların güvenliğinin sağlanması adına geliştirilen mobil bir uygulamadır.
	2021	Türkiye	Ankara BŞB (2021) Eskişehir BŞB (2022) Atakum B. (2022) İstanbul BŞB (2023)	Kentin kadınlar için daha güvenli hale getirmek adına düzenlenen mobil bir uygulamadır.
	2021	Türkiye	Vodafone Vakfı	Kadınlara yönelik şiddeti önlemek adına düzenlenen mobil bir uygulamadır.
	2022	Türkiye	Bursa Büyükşehir Belediyesi	Kadınlara yönelik sosyal ihtiyaçları ön planda tutmak ve şiddet gören kadınlara yardımcı olmak adına düzenlenen mobil bir uygulamadır.
 <p>Fig. 3. Home page interface of App</p>	2022	Hindistan	Özel Şirket	Kişileri listelemesi, GPS takip sistemi, kendini savunma bölümü ve hukuksal yönden hakların bulunduğu içerikleriyle çeşitlik kazanan mobil bir uygulamadır.
	2023	Türkiye	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu	Kadın sağlığı ve kadına yönelik şiddete dair gizli sekmeli, kapsamlı bilgi sunan mobil bir uygulamadır.
	-	Viyana	Viyana Belediyesi	Kadın Merkezi adı altında tüm Viyanalı kadınlara hizmet veren bir ilk danışma ve bilgi alma yeri olarak tasarlanan mobil bir uygulamadır.

Günümüzde dijital gelişmeler sayesinde kadınların güvenliği daha hızlı ve kolay bir şekilde sağlanabilmektedir. Yukarıdaki bilgiler kapsamında; Türkiye'de hem merkezi yönetimin hem de yerel yönetimlerin kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla dijital uygulamalar

geliştirdiği görülmektedir. Dünya'da ise; kadınlara yönelik dijital uygulamaların, ağırlıklı olarak özel kişi veya şirketler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. İncelenen mor dijital mobil uygulamaların tümünde ortak amaç; kadınların güvenliğini sağlamak ve ihtiyaçlarını en kısa sürede gidermektir.

Çalışmada ele alınan uygulamalar kapsamında; Türkiye'de en fazla kullanıcıya sahip mobil uygulama Kadın Destek Hattı (KADES), Dünya'da ise bSafe'dir. Türkiye'de Kadın Destek Hattının güncel kullanıcı sayısı 6 milyonun üzerinde; Dünya'da bSafe uygulamasının ise 1 milyonun üzerinde kullanıcısı bulunmaktadır. Ancak, bu mobil uygulamalardan bSafe ve Spark Women ücret karşılığında hizmet vermekteyken; diğer uygulamalarda ise internetin bulunması yeterli olmuştur. İnternet erişiminin bulunmadığı veya az çektiği yerlerde bu tür mobil uygulamalar kullanılamamaktadır. Mobil uygulamaların internet olmadan da kullanılabilmesi oldukça önemlidir. Belediyeler, kadınların bu uygulamaları kullanabilmesi için ücretsiz internet hizmeti sunabilir.

Türkiye özelinde değerlendirme yapıldığında hizmet kalitesi açısından değerlendirildiğinde, KADES uygulamasının kullanımında internet gereksinimi bulunurken, Alo 183 Sosyal Destek Hattı, kadınların yanı sıra yaşlılar ve engellileri de kapsayarak hizmet alanını genişletmektedir. Etkinlik ve verimlilik açısından bakıldığında ise KADES'in, Alo 183 Sosyal Destek Hattı'na kıyasla daha yüksek bir yanıt verebilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir (Demir ve Nalbant, 2022). Belediyeler tarafından geliştirilen Mor Haritam uygulaması, kadınların kentte güvenli yaşamaları için toplumsal cinsiyete duyarlı bir mobil uygulama olarak geliştirilmiştir. İlk olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından kullanıma sunulan bu uygulama, güvenlik, kadın birimleri ve sosyal hizmetlerin adres bilgilerini sağlamaktadır. Şiddet mağduru kadınlar için çözüm mekanizmaları içeren uygulama, şu anda Ankara, Eskişehir, İstanbul Büyükşehir Belediyeleri ve Atakum Belediyesi tarafından kullanılmaktadır. Gelecekte diğer belediyelerin de katılımı beklenmektedir. Bu projeleri gerçekleştirmek maliyetli olduğu için belediyelerin tek başına yürütmesi zor olabilmektedir. Bu nedenle Mor Haritam uygulamalarına fon desteği yapılmaktadır. Mor Haritam uygulamaları ile riskli bölgeyi bildir butonu geliştirilmiştir. Kullanıcılar yaş (çocuk, genç, yetişkin, yaşlı), eğitim düzeyi (okuryazar değil, ilkökul, ortaokul, lise, lisans, yüksek lisans, doktora), medeni hal (evli, boşandı, eşi ölmüş) ve hane halkı (en küçük haneler, küçük haneler, geniş haneler, en geniş haneler ve hane oluşturmayan nüfus) şeklinde gruplanmıştır. Haritalarda renklendirme özellikleri ile (kırmızı, turuncu, mavi) acil durum önceliği de belirlenmektedir.

Mobil uygulamaların aktif bir şekilde kullanılması için android veya ios işletiminin olması ve internet ağının bulunması gerekmektedir. Kadınların güvenliğine yönelik olarak ele alınan diğer uygulamalardaki canlı konum takibi, yakınları ile sms yoluyla iletişime geçme, uyarı sistemi gibi çözümlerin yeterli olmayacağı görülmektedir. Acil durumlarda telefona erişmek ve kilidini açmak için hareket etmenin mümkün olamayacağı da düşünülmelidir. Bundan dolayı, bu özelliklere ek olarak giyilebilir cihazların üretilmesi ve bluetooth aracılığıyla mobil cihazlara eşleşmesi sağlanabilir. Giyilebilir cihazlar akıllı telefonlar olmadığında bile aktif bir şekilde çalışabilmektedir. Ayrıca, suçu önlemek adına; sıcak nokta haritalaması, ayrık nokta haritalama, koroplet haritalama, ızgara haritalaması, uzaysal elips haritalaması ve çekirdek yoğunluğu gibi haritalama teknikleri geliştirilebilir (Shenoy vd., 2021: 66188-66207).

Mor dijital uygulamalar ülkeler açısından ele alındığında; Hindistan ön plana çıkmaktadır. Çünkü ülkede yüksek şiddet oranları, geniş nüfus, teknolojinin yaygın kullanımı, hükümet ve sivil toplum desteği ile ulusal ve uluslararası baskılar önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle Hindistan'da kadınlara karşı şiddeti önlemek adına pek çok uygulama yapıldığı görülmektedir. Tabloda da yer alan WoSApp ve Spark Women uygulamaları, Hindistan özelinde başlatılan önemli dijital uygulamalardır. İki uygulamada da canlı konum takibi, mesaj bildirimini yapılmakta, sadece Spark Women'da kadınlara özel kendini savunma bölümü ve eğitici içerikler yer almaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kadınların toplumda karşılaştığı zorlukları azaltmak ve onlara daha güvenli, sağlıklı bir yaşam ortamı sağlamak amacıyla geliştirilen mor dijital uygulamalar, teknolojinin gücünü kullanarak kadına yönelik şiddeti azaltmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu uygulamalar, kadın-

ların acil durumlarda hızlıca yardım alabilmeleri için çeşitli çözümler sunmakta, farkındalığı artırarak toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde olumlu adımlar atılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, bu dijital araçlar, kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımını destekleyerek toplumsal değişimi hızlandırmakta ve daha kapsayıcı bir toplum oluşturma çabalarını güçlendirmektedir. Mor dijital uygulamalar, kadınların güvenliğini artırmanın yanı sıra, onlara ihtiyaç duydukları desteği ve kaynakları sağlamada önemli katkılar sağlayabilir.

Mor dijital uygulamalar, kadınların ihtiyaçlarını anlamak için kapsamlı bir analiz yapılmasının ardından, kullanıcı dostu tasarım, yazılım kodlaması, test süreçleri ve kullanıcılardan alınan geri bildirimlerle iyileştirmeler yapılmasını içeren bir süreçle geliştirilebilmektedir. Bu süreç merkezi yönetim, yerel yönetim, özel sektör ya da sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenerek sürekli destek ve güncellemelerle geliştirilmektedir. Dünya'da Viyanalı Kadınlar İçin Viyana, Chiila, Bsafe, WoSApp ve Spark Women uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Bu uygulamaların temel amacı, kadınların zor durumda olduğu anlarda; anlık konum, telefon senkronizasyonu ile rehberdeki en yakın kişilerle bağlantı kurma, çığlık atma gibi sese duyarlı programlar ile hızlı bir şekilde yardımın ulaşmasıdır. 2011 yılında başlatılan bSAFE uygulaması kullanım ve deneyim yönünden en eski uygulamadır. Uygulamalar arasında Chilla mobil uygulamasının ücretsiz olması kullanım ve yaygınlık açısından önem arz etmektedir. Chilla, WoSApp ve Spark Women uygulaması da Hindistan genelinde faaliyet gösteren bir uygulamadır. Bu uygulamalar özel şirketler tarafından geliştirilmiştir. Çünkü bilişim sistemleri ve ağ geliştirme programları oldukça maliyetlidir.

Türkiye'de şiddeti önlemede KADES acil müdahaleyi mümkün kılan, gün geçtikçe kadınlar tarafından daha çok tercih edilen ve 6 milyonun üzerinde kullanıcısı bulunan bir uygulamadır. Çalışmada, Mor Haritam uygulamasını şu ana kadar kaç kadının kullandığı sorusuna cevap aranmış ancak güncel rakamlara tam olarak ulaşamamıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Kadın Danışma Merkezi Çalışmaları Raporu'na göre, 2022 yılında 9.006 kadının uygulamayı kullandığı belirtilmiştir. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin Mor Haritam sayfasında ise belediyeye iletişime geçen kadın sayısı, 2022 yılında 7 kişi, 2023 yılında 18 kişi ve 2024 yılının ilk üç ayında ise 5 kişi olmak üzere toplamda 31 kişidir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Atakum Belediyesi'ne ait güncel bir veri bulunmamaktadır.¹

Türkiye İstatistik Kurumu 2022 yılı verilerine göre; 15 yaş ve üzeri toplam kadın sayısı 33.463.052 kişidir. Ancak kadınların yaklaşık %20'si mor dijital uygulamalardan yararlanmaktadır. Bu nedenle mor dijital uygulamaların bilinirlik ve farkındalık düzeyini artırıcı yönde adımlar atılmalıdır. Bu uygulamaları sadece şiddet gören ya da şiddet görebilme ihtimali olan kadınlar kullanmamalıdır. Çünkü şiddet, beklenmedik bir durumda ortaya çıkmaktadır. Mevcut uygulamaları etkin hale getirmek için, kullanıcı eğitimi ve farkındalık kampanyaları düzenlenmeli, ilgili acil servis ve sosyal hizmet paydaşlarıyla işbirliği sağlanmalı, teknolojik güncellemeler ve güvenlik önlemleri sürekli iyileştirilmeli ve kullanıcı geri bildirimleri dikkate alınarak uygulama geliştirilmelidir.

Kadınlara yönelik mobil uygulamalar, hem merkezi hem de yerel yönetimlerin gündeminde yer almalı ve nitelik açısından geliştirilmelidir. Bu uygulamaların akıllı cihazlarla çalışması ve internet gerektirmesi, yaşlı, düşükün veya coğrafi olarak uygun ortamlarda yaşamayan bireylerin erişimini sınırlandırabilir. Bu nedenle, toplumun tüm kesimlerine ulaşmak için uygun çözümler geliştirilmelidir. Mobil uygulamalar genellikle kadına yönelik şiddeti önlemek veya güvenliği sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Ancak, kadınların ekonomik özgürlüğünü artırmak amacıyla istihdam fırsatlarını destekleyen uygulamalar da geliştirilmelidir. Dijital becerilerini geliştiren eğitici modüller oluşturmak ve kadınların yeteneklerini artırmak, onların daha güvenli bir ortamda hissetmelerine katkıda bulunabilir. Mevcut durumda, kadınların istihdamını destekleyen az sayıda uygulama bulunmaktadır ve bu alanda daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

Mor dijital uygulamalar incelendiğinde; genellikle acil buton sistemi, anlık haritadan konum takibi ve hızlı mesaj gönderme (kullanıcının belirlediği yakınlarından oluşan listeye tehdit anında sms ile uyarı gönderimi) önde gelen hizmetler olmuştur. Ancak bunların yeterli olma-

¹ Eskişehir BŞB ile ilgili güncel veriler ilgili birimden alınmıştır. Diğer belediyelerle de telefon ile iletişime geçilmiş ancak güncel verilerin mevcut olmadığı ve Mor Haritam ile ilgilenen özel bir birimin olmadığı ifade edilmiştir.

dığı görülmektedir. Bunlara ek olarak giyilebilir cihazlar ile mobil uygulamalara eŐleŐtirme sağlanabilir ve coğrafi bilgi sisteminden faydalanarak haritalama teknikleri geliştirilebilir. Ayrıca, kadınlara yönelik mobil uygulamalar nitelik, kullanan kişi ve mobil ağ çekme gücü açısından geliştirilmelidir. Kadınlara bu uygulamaları kullanması ve yaygınlık kazanması adına duyurulması ve tanıtılması gerekmektedir. Toplumun katılımını teşvik etmek için farkındalık kampanyaları düzenlenmeli, çeşitli eğitim programları ve topluluk etkinlikleri aracılığıyla dijital uygulamaların kullanımı yaygınlaŐtırılmalı, yerel topluluk merkezleri ve sivil toplum kuruluŐlarıyla işbirliği yapılmalıdır.

Kadına yönelik Şiddetin nlenmesi amacıyla birçok mor dijital uygulama geliştirilmiş olsa da, bu uygulamaların suçu önlemede yeterince etkili olmadığı ve bilinirliklerinin ile kullanım oranlarının düşük kaldığı gözlemlenmektedir. Uygulamaların daha etkili hale getirilebilmesi için sürekli olarak geliştirilmesi ve topluma tanıtılması gerekmektedir. Özellikle, Şiddetin kimin başına ne zaman geleceğinin önceden bilinmemesi nedeniyle, bu tür uygulamaların toplumun her kesimine ulaŐtırılması ve yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, eğitim ve farkındalık kampanyalarının artırılması, toplumun her seviyesinde katılım teşvik edilerek dijital çözümlerin geniş çapta benimsenmesi sağlanabilir.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

Author Contributions / Yazar Katkıları: The author declared that she has contributed to this article alone. Yazar bu çalışmaya tek başına katkı sağladığını beyan etmiştir.

Conflict of Interest /ıkar Beyanı: There is no conflict of interest among the authors and/or any institution. Yazarlar ya da herhangi bir kurum/kuruluş arasında ıkar atıŐması yoktur.

Ethics Statement / Etik Beyanı: The author(s) declared that the ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies has no responsibility, and all responsibility belongs to the author(s) of the study. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik alıŐmalar Dergisi hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

KAYNAKÇA

- Atman, . C. (2003). Kadına Yönelik Şiddet; Cinsel Taciz/Irza Geçme, *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 12(9), 333-335.
- Backe, E. L., Lilleston, P., ve McCleary-Sills, J. (2018). Networked Individuals, Gendered Violence: A Literature Review of Cyberviolence. *Violence and Gender*, 5(3), 135-146.
- Balahadia, F.F., Astoveza, Z.M., Jamolin, G.R.ve Astoveza, N.L. (2022). Development and Implementation of Violence against Women and their Children Report System Mobile Application. *International Journal of Science, Technology, Engineering and Mathematics*, 2(3), 17 - 42.
- Başaran, F. (2004). Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırmalı Çözümlemesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BTK. (2022). Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü, Üç Aylık Pazar Verileri Raporu <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/pazar-verileri/2022-3-k-disi-3ocak.pdf>
- BTK. (2023). <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/yillik-pazar-verileri-bulteni/2023-yili-yillik-bu-lten-15-05-23.pdf>
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Chand, D., Nayak, S., Bhat, K. vd., (2015). Kadın Güvenlik Cihazı ve Uygulaması-FEMME, *Hindistan Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 9(10).
- akır, Ö., Mete, F., ve Turan, B. (2020). İletişim Teknolojisinin Gelişimi, Ankara Üniversitesi, Açık Ders Malzemeleri, <https://acikders.ankara.edu.tr/>
- iloğlu, T., Özeren, E., ve Ustun, A. B. (2021). Mobil Uygulama Geliştirme, Yayımlama Ve Ekonomik Gelir Etme Aşamalarının İncelenmesi: İOS VE ANDROİD Sistemlerin Karşılaştırılması. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(1), 60-77.
- Demir, T. ve Nalbant, F. (2023). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kullanılan Mobil Uygulamaların Kamu Değeri Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Fiscaoeconomia Dergisi*, 7(1), 341-364.
- Elmacıoğlu, L. (2022). Independent Gazetesi, Erişim Tarihi: 13.05.2023. <https://www.indy-turk.com/>
- Ergüney, M. (2017). Türkiye’de İnternet Dizilerinin Gelişmesine Zemin Hazırlayan Tarihsel ve Teknolojik Süreç. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2(1), 52-59.
- Ford, K., Bellis, M., Griffith, H ve Hughes, K. (2022). The use of mobile phone applications to enhance personal safety from interpersonal violence – an overview of available smartphone applications in the United Kingdom.
- Gökalp, Ö. (2022). Mobil İşletim Sistemlerinin Kullanıcı Açısından Güvenlik Değerlendirilmesi Android- İOS, Gazi Üniversitesi, (Yayımlanmış Tezsiz Yüksek Lisans), Adli Bilişim Anabilim Dalı.
- Gökkaya, V. B. (2011). Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2), 103.
- Göktürk, G. Y. ve Bulut, S. (2012). Mobbing: İşyerinde Psikolojik Taciz. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi*, 54- 70.
- Güler, H., Şahinkayası, Y., ve Şahinkayası, H. (2017). İnternet ve Mobil Teknolojilerin Yaygınlaşması: Fırsatlar ve Sınırlılıklar. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 186-207.
- İçişleri Bakanlığı (2020). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Genelgesi. <https://www.icisleri.gov.tr/81-ile-kadina-yonelik-siddetle-mucadele-genelgesi>
- Kaplan, M. ve Yıldırım, A. (2022). Suçun Önlenmesinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Ku-

- ramsal Açıdan Bir Değerlendirme ve Örnekler, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 11(1), 49-80.
- Kartik, P., Jose, S., ve Krishna, G. (2017). Safetipin: A Mobile Application Towards Women Safety, *Rajagiri Journal of Social Development*, 9(1).
- Lebo, H. (2015). The 2015 digital future report: Surveying the digital future. Web: <http://www.digitalcenter.org/wp-content/uploads/2013/06/2015-Digital-Future-Report.pdf>
- Mrugalska, B. ve Wyrwicka, M.K. (2017). Towards lean production in industry 4.0., *Procedia Engineering*, 182, 466- 473.
- Okutan, N. (2007). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet - Van'da, Kadınların Şiddet Deneyimleri, Şiddeti Doğuran Koşullar ve Başetme Biçimleri, Şiddetin Kadın Sağlığına Etkileri, Van: Yüksek Lisans Tezi.
- Özdemir, Y. (2019). Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye'de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Gazetecilik Anabilim Dalı
- Özcan, Y. Z. ve Koçak, A. (2003). Research Note: A Need or a Status Symbol?: Use of Cellular Telephones in Turkey. *European Journal of Communication*, 18(2), 241-254.
- Parmaksızoğlu, A. (2011), Aile İçi Şiddet Mağduru Olup Boşanma Sürecinde Bulunan Kadınlarda Travma Sonrası Stres Belirtileri ve İlişkili Özellikler, Kocaeli: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Quiroigico, S. Voas, J., Kuhn, R., (2011). Vetting Mobile Apps, *IT Professional*. 13(4), 9-11.
- SODEMSAN (2021), Sosyal Demokrat Kamu İşverenleri Sendikası, Dünya Kentlerinden İham Veren Proje Uygulamaları.
- Statistica Research Department (2020). Smartpnone users worldwide 2016-2021. Web:<https://www.statista.com/statistics/330695/number-of-smartohone-users-worldwide>
- Srirama, S.N., Jakovits, P. and Vainikko, E., (2012). Adapting scientific computing problems to clouds using MapReduce, *Future Generation Computer Systems*. 28(1), 184-192.
- Shenoy, M., Sridhar, S., Girish, S., Gupta, A., ve Gupta, R., (2021). A Holistic Framework for Crime Prevention, Response, and Analysis With Emphasis on Women Safety Using Technology and Societal Participation, 66188 – 66207.
- Tatlılıoğlu K. Küçükköse İ. (2015). Türkiye'de kadına yönelik şiddet: Nedenleri, koruma, önleme ve müdahale hizmetleri, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 194-209.
- The Global Women's Institute. (2016). Community-Based Approaches to Intimate Partner Violence A Review Of Evidence And Essential Steps To Adaptation. Washington: The George Washington University World Bank Group. [https:// documents1.worldbank.org/ curated/en/ 907511467996712161/ pdf/ AUS16688-REVISED-Community-Programs-SinglePages.pdf](https://documents1.worldbank.org/curated/en/907511467996712161/pdf/AUS16688-REVISED-Community-Programs-SinglePages.pdf), Erişim Tarihi: 6.11.2024.
- Tang, Y., Ames, P., Bhamidipati, S., Bijlani, A., Geambasu, R., Sarda, N., (2012). CleanOS: Limiting Mobile Data Exposure with Idle Eviction, In Proceedings of the 10th USENIX Symposium on Operating Systems Design and Implementation (OSDI), Hollywood,(12), CA, ISBN: 978-1-931971-96-6.
- Uslu B., Gür, Ş., Eren, T., Özcan E. (2020). Mobil Uygulama Seçiminde Etkili Olan Kriterlerin Belirlenmesi ve Örnek Uygulama. *İstanbul İktisat Dergisi*, 70(1), 113-139.
- West, J, ve Mace, M., (2010). Browsing as the Killer App: Explaining The Rapid Success of Apple's iPhone, *Telecommunications Policy*. 34, 270-286.
- Yanık, A., Hanbaba, Z., Soygür, S., Ayaltı, B., Doğan, M., (2014). Kadına Yönelik Şiddet Davranışlarının Değerlendirilmesi: Türkiye'den Kanıt'', *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 104- 111.
- Zutshi, S., Khan, S., vd., (2022). Application for Women Safety: Spark Women, *International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology*, 10(4), 2321-9653.

İnternet Siteleri Erişim Linkleri:

- <https://applogist.com/> (E. T. 19.11.2023)
www.icisleri.gov.tr (E.T. 13.05.2023)
<https://www.bursa.bel.tr/> (E.T. 15.05.2023)
<https://www.nilufer.bel.tr/> (E.T. 15.05.2023)
<https://www.ankara.bel.tr/> (E.T. 16.05.2023)
<https://www.eskisehir.bel.tr/> (E.T. 6.02.2024)
<https://atakum.bel.tr> (E.T. 6.02.2024)
<https://morharitam.istanbul/> (E.T. 08.02.2023)
<https://www.vodafone.com.tr/servisler/kirmizi-isik> (E. T. 16.05.2023)
<https://turkiye.unfpa.org/tr> (E.T. 15.10.2023)
<https://www.wien.gv.at/tr/> (E. T. 16.10.2023)
<http://www.hazardernegi.org> (E. T. 27.10.2023)
<https://www.therodinhooods.com> (E. T. 26.10.2023)
<https://chilla-personal-safety-app.soft112.com> (E. T. 26.10.2023)
<https://watchovermeapp.com/> (E. T. 28.10.2023)
<https://circle-of-6.tr.uptodown.com/> (E. T. 28.10.2023)
<https://play.google.com/> (E.T. 6.02.2024)
<https://www.business-standard.com/> (E.T. 15.04.2024)
<https://www.dnaindia.com/> (E.T. 15.04.2024)

Meşru Müdafanın Aciliyet Koşulu ve 2020 İkinci Karabağ Savaşı¹

The Immediacy Requirement of Self-Defence and the 2020 Second Karabakh War

Özhan HANCILAR

Pamukkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ohancılar@pau.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-0444-8641

Article Info: Research Article
Date Submitted: 11.06.2024
Date Accepted: 10.12.2024

Makale Bilgisi: Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi: 11.06.2024
Kabul Tarihi: 10.12.2024

Abstract

In September 2020, The Azerbaijani army launched a major offensive that recaptured its own territory surrounding Karabakh that had been illegally held by Armenia since the first Karabakh war of 1992-1994. In order to satisfy the immediacy requirement of self-defence in international law, the response should come within a reasonable time frame after the armed attack. The Azerbaijani action did not violate the immediacy requirement. Because Armenia continued belligerent occupation of the Azerbaijani territory for almost 26 years. The Armenian occupation of Azerbaijani territories constitutes a continuing armed attack permitting Azerbaijan to exercise the right of self-defence for as long as the occupation continues.

Keywords: International law, Karabakh, self defence, immediacy, use of force

JEL codes:

Öz

Eylül 2020'de, Azerbaycan ordusu, Karabağ'ı çevreleyen ve 1992-1994 Birinci Karabağ Savaşı'ndan bu yana Ermenistan'ın hukuka aykırı bir şekilde elinde tuttuğu Azeri topraklarının büyük bölümünü geri alan büyük bir saldırı başlattı. Uluslararası hukukta meşru müdafanın aciliyet koşulunun yerine getirilmesi için, silahlı saldırının ardından yanıtın makul bir süre içinde verilmesi gerekmektedir. Azerbaycan'ın eylemi, aciliyet koşulunu ihlâl etmemiştir. Çünkü Ermenistan, neredeyse 26 yıl boyunca Azerbaycan topraklarını saldırgan bir şekilde işgal etmeye devam etmiştir. Ermenistan'ın Azerbaycan ülkesini işgali, işgal devam ettiği sürece Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkını kullanmasına olanak tanıyan sürekli bir silahlı saldırı teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası hukuk, Karabağ, meşru müdafaa, aciliyet, kuvvet kullanma

JEL kodları:

EXTENDED SUMMARY

The II. Karabakh war of 2020 have put an important problem of the international law. If one country's territory has been occupied by another country for a prolonged period of time, can the victim country of the occupation have lawful recourse to military force to recover its occupied territory? Prior to the 2020 conflict, the region was regarded as belonging to Azerbaijan, but as being unlawfully occupied by Armenia for almost 26 years. In this regard, the research question of this study is "was Azerbaijan entitled to claim the right of self-defence, even though the status quo had existed for more than 25 years?"

The examination of the legality of the military action of Azerbaijan against Armenia during the second Karabakh war of 2020 must begin by identifying the rules of international law on the use of force (the so-called just ad bellum rules). The starting point here is the UN Charter, which provides the main legal framework for the recourse to force. Under the Charter system, states are proscribed from using force or the threat of force in international relations.

Charter's prohibition against the use of force is embodied in Article 2(4), which reads as follows: "All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations" The only exception to Article 2(4)'s prohibition is the use of force in self-defence. The right of self-defence is enshrined in Article 51 of the Charter which provides that:

"Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security. Measures taken by Members in the exercise of this right of self-defence shall be immediately reported to the Security Council and shall not in any way affect the authority and responsibility of the Security Council under the present Charter to take at any time such action as it deems necessary in order to maintain or restore international peace and security"

Article 51 of the UN Charter permits the right of self-defence only if an armed attack occurs. Also international customary law permits the right of self-defence only if the response is immediate, necessary and proportional. In order to satisfy the immediacy requirement of self-defence in international law, the response should come within a reasonable time frame after the armed attack.

It has been argued in this academic work that illegal occupation is not subject to the immediacy requirement of self-defence because it constitutes a prolonged armed attack, thus permitting the victim country entitled to exercise self-defence for as long as the unlawful occupation continues. The Azerbaijani action did not violate the immediacy requirement. Because Armenia continued belligerent occupation of the Azerbaijani territory for almost 26 years. The Armenian occupation of Azerbaijani territories constitutes a continuing armed attack permitting Azerbaijan to exercise the right of self-defence for as long as the occupation continues.

GİRİŞ

Azərbaycan ordusu, ölkəsi içində bulunan ayrılıkçı Dağlık (ya da Yukarı) Karabağ⁹ yönetimine karşı 19 Eylül 2023'te "yerel anti-terörist operasyon" adı altında bir askerî harekât başlattı (Nechepurenko, 2023a: 12). Azeri yetkililer, bir gün sonra yaptıkları açıklamada tüm bölgeyi ele geçirdiklerini açıkladılar (Nechepurenko ve Troianovski, 2023: 8). Eş zamanlı olarak, 30 yılı aşkın süredir Ermenistan'ın muazzam desteğiyle bölgeyi yöneten Karabağ hükümeti, kendilerine verdikleri isimle Artsakh Cumhuriyeti, kendini feshettiğini ilan etti (Nechepurenko, 2023b: 8). Böylece Azerbaycan, resmî olarak kendi ülkesinin toprağı olmasına rağmen, 1994'ten bu yana komşusu Ermenistan'ın işgali altında olan bölge üzerindeki fiili egemenliğini yeniden ve bütünüyle sağlamış oldu.

Meşru müdafaa hakkının aciliyet koşulu özelinde incelemeye çalıştığımız silahlı çatışma ise 44 gün süren ve yine Azerbaycan'ın kesin zaferiyle sonuçlanan 2020 İkinci (II.) Karabağ Sa-

^b Bundan sonra kısaca "Karabağ" olarak anılacaktır.

vaş'dır. Ayrılıkçı Karabağ Ermenileri için sonun başlangıcını simgeleyen 2020'deki bu savaş, esas olarak Azerbaycan ile Ermenistan arasında gerçekleşen bir çatışmaydı. Tam tersine, Eylül 2023 operasyonu ise, Ermenistan'ın çatışmaya doğrudan müdahil olmaması ile, ayrılıkçı Ermenilere yönelik "yerel bir operasyon" (Nechepurenko, 2023a: 12) olarak kaldı.

Eldeki çalışma, Azerbaycan'ın 27 Eylül 2020'de giriştiği askerî eylemin meşru müdafaa hakkının aciliyet koşulu bağlamında uluslararası hukuka uygun olup olmadığı sorusunun cevabını aramaktadır. Silahlı saldırı ile meşru müdafaa hakkına dayanılarak kullanılan karşı kuvvet arasında uzun bir zaman aralığının bulunmaması gereğini ifade eden aciliyet, uluslararası örf ve adet hukukunun düzenlediği meşru müdafaa hakkının hukuka uygunluk koşullarından biri olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası hukuk doktrini, *jus ad bellum* açısından I. Karabağ Savaşı'na büyük ölçüde kayıtsız kalmıştır. Bu konuda doktrine katkı amacı taşıyan makalede varılacak yargılar, bölgeye ilişkin gelecekteki gelişmelere de ışık tutma potansiyeli taşımaktadır.

Makalede, giriş bölümünün ardından, 2020 II. Karabağ Savaşı, 1992-1994 I. Karabağ Savaşı ile birlikte siyasî, askerî ve diplomatik yönleriyle incelenecektir. "Olayların gelişimi"nin ele alındığı bu bölümü takiben, meşru müdafaa hakkının aciliyet koşuluna ilişkin "kavramsal bir çerçeve" çizilecektir. Ayrıca bu bölümde, Hindistan'ın Portekiz egemenliğindeki Goa'yı 1961'de işgali, Arap devletleri ve İsrail arasındaki 1973 Yom Kippur Savaşı ve Arjantin ile Birleşik Krallık arasındaki 1982 Falkland Savaşı, "örnek olay" olarak aciliyet koşulu bağlamında incelenecektir. Makalenin temel tezi, Azerbaycan'ın ülkesini Ermenistan işgalden kurtarmak için giriştiği askerî eylemin, uluslararası hukuka uygun bir meşru müdafaa hakkı uygulaması olduğu, bu hakkın aciliyet koşulu bakımından da herhangi bir hukuki ihlâlin söz konusu olmadığını ifade etmektedir.

1. OLAYLARIN GELİŞİMİ

1.1 Birinci Karabağ Savaşı

SSCB'ye bağlı Azerbaycan SSC içinde Ermeni nüfusun çoğunlukta olduğu Karabağ'daki huzursuzluk, 11 Şubat 1988'de, bölgenin Ermenistan'a bağlanması çağrısı yapılan broşürlerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. 13 Şubat'ta, bölgenin başkenti Stepanakert'te başlayan gösteriler, kısa zamanda Ermenilerin yaşadığı Güney Kafkasya'daki diğer kentlere yayılmış; yerel Sovyet'in Ermenistan'a katılmak için yaptığı girişim, SSCB merkezi yönetimi tarafından sonuçsuz bırakılmıştır (Taubman, 1988a: 1, 15). Birkaç gün içinde Ermenistan SSC'nin başkenti Erivan'a sıçrayan gösteriler, yüzden fazla etnik grubun yaşadığı SSCB'nin uzun zamandan bu yana resmen kabul ettiği ilk milliyetçi huzursuzluk olmuştur ve bu büyük ülkenin diğer yöreleri için tehlikeli bir örnek oluşturmuştur (Taubman, 1988b: 6). Şubat-Mart 1988'de, Azerbaycan'ın üçüncü büyük şehri Sumgayıt'ta, Azeri çoğunluk ile Ermeni azınlık arasında yaşanan çatışmalar; resmî rakamlara göre 31 kişinin ölümüyle sonuçlanmış ve olay, Sovyet yakın tarihinin en kanlı etnik çatışması olarak tarihe geçmiştir (Taubman, 1988c: 1).

SSCB'nin dağılma süreci yaşanırken, sorunu barışçıl yöntemlerle çözme girişimleri de gündeme gelmiştir. Bunların en önemlisi, Eylül 1991'de, Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Kazak mevkidaşı Nursultan Nazarbayev'in gerçekleştirdiği girişim olmuştur (Keller, 1991a: 10). Söz konusu inisiyatifin sonucunda, Azerbaycan ve Ermenistan, Eylül 1991'de, Rusya'nın Zheleznovodsk şehrinde, hemen yürürlüğe girecek bir ateşkesi, milislerin karşılıklı olarak silahsızlandırılmasını ve yurtlarından olmuş 500.000 insanın evlerine dönmesini öngören bir barış antlaşması imzalamışlardır. Antlaşma, Azerbaycan'ın bölgeye daha fazla özerklik tanımasını, Ermenistan'ın ise bölge üzerindeki hak iddiasından vazgeçmesini öngörüyordu (Keller, 1991b: 12). İki etnik grup arasındaki düşük yoğunluklu çatışmaları Azerbaycan ve Ermenistan arasında topyekûn bir savaşa dönüştürecek gelişme ise, Zheleznovodsk'ta varılan anlaşmadan sadece birkaç ay sonra yaşanmış; içinde üst düzey Azeri yetkililerin bulunduğu bir helikopter, 20 Kasım 1991'de Karabağ'da düşmüştür. Azerbaycan yönetimi, hava aracında bulunan 22 kişinin de öldüğü olaydan Ermenileri sorumlu tutarken; Ermeni tarafı, olayın kaza olduğunu savunmuştur. Helikopterin düşme nedeni açıklığa kavuşmasa da; Azerbaycan Meclisi, Karabağ'ın özerk statüsünü 26 Kasım 1991'de kaldırmıştır (Bohlen, 1991: 8).

31 Aralık 1991'de SSCB'nin resmen dağılması ile, Karabağ sorununun topyekûn bir savaşa dönüşmesinin önündeki en önemli engel ortadan kalkmıştır. 1992 Şubatının son haftasında Karabağ'daki Hocalı kasabasını işgal eden Ermeni birlikler, onlarca sivil öldürmüşlerdir

(Goltz, 1992). Hocalı katliamı çatışmanın ulaştığı boyutu göz önüne sermiş; sorun, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in ifadesiyle "Bağımsız Devletler Topluluğu içindeki diğer çatışma alanları kontrolden çıkarsa sonucun ne olacağına bir örneği" haline gelmiştir (Smolowe, 1992). Dikkat çeken bir diğer nokta da, bölgedeki statükonun korunmasından yana olan SSCB ayaktayken Karabağ Ermenileri "mağdur" tarafı temsil ederken; Sovyet imparatorluğunun ortadan kalkmasıyla bu kez Karabağ Azerileri'nin mazlum konumuna geçmiş olmalarıdır (Smolowe, 1992). Azerbaycan'daki iç karışıklıktan da yararlanan Ermeniler, Mayıs 1992'de büyük bir saldırı daha başlatarak Şuşa kentini ele geçirmişlerdir (Kelikian, 1992). Bu saldırıyla birlikte Karabağ'da kontrolü tümüyle sağlayan Ermeniler, Azerbaycan'a doğrudan bağlı olup, Ermenistan ile Karabağ'ı birbirinden ayıran yaklaşık 10 km genişliğindeki Laçın koridorunu da ele geçirmişlerdir (Burke, 1992). Ermeni tarafı, Karabağ'ın idari sınırları dışında kalan Azeri kent ve kasabalarını ele geçirme politikasını sürdürmüştür; 1993'ün Nisan ayında Kelbecer, Temmuz ayında Ağdam, Ağustos ayında Cebrayıl ve Fuzuli kentleri Ermenistan tarafından işgal edilmiştir ("Armenians Decline", 1993; "Caucasus city", 1993).

Azerbaycan, Ermenistan ve Karabağ Ermenileri, Rusya'nın arabuluculuğu neticesinde, 16 Mayıs 1994'te, üçlü bir ateşkes antlaşması imzalamışlardır. Antlaşma, cephedeki tüm birliklerin yaklaşık 5-10 km. geri çekilmesini, bir kısım arazinin Azerbaycan'a iade edilmesini ve ateşkesi gözlemlemek üzere bölgeye 1800 kişilik bir Rus barış gücü birliğinin konuşlanmasını öngörmektedir (Efron, 1994). Ateşkes sonrası dönemde, zaman zaman taraflar arasında savaş düzeyine varmayan çatışmalar yaşansa da statüko, 2020 sonbaharına kadar büyük ölçüde korunmuştur. 2020'deki II. Karabağ Savaşı'ndan önceki en büyük gerginlik Nisan 2016'da yaşanmış; dört gün süren çatışmalarda Azerbaycan 16 kayıp verdiğini açıklarken, Karabağ Ermenileri 29 askerin hayatını kaybettiğini, 26'sının da kayıp olduğunu deklare etmişlerdir (Kramer, 2016a: 8; Kramer, 2016b: 11; MacFarquhar, 2016: 5). Çatışma kısa sürmüş olsa da, en dikkat çekici husus, 1994'den bu yana ilk kez Grad füzesi gibi ağır silahların kullanılmış olmasıdır (MacFarquhar, 2016: 5).

1.2 İkinci Karabağ Savaşı

Mayıs 1994 ateşkesi, savaşı uzunca bir süre için durdurmuştur. 27 Eylül 2020'de, taraflar birbirlerine ateş açtıklarında (Kramer, 2020a); olay, başlangıçta, 1994 ateşkesinden beri bölgede belirli aralıklarla yaşanan sınır çatışmalarından biri gibi gözüküyordu. Ancak bu kez yaşanan farklı olduğu kısa sürede anlaşılmalı ve çatışma, birkaç gün içinde bir savaşa dönüşmüştür. Azerbaycan ordusu, I. Karabağ Savaşı'nın aksine oldukça başarılı bir performans sergilemiştir. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, 17 Ekim 2020'de yaptığı açıklamada Fuzuli kentinin kurtarıldığını açıklamıştır ("Nagorno-Karabakh: Civilians", 2020). Azeri ordusu, stratejik öneme sahip Şuşa kentini 8 Kasım'da ele geçirmiştir (Kramer, 2020b: 10). 44 gün süren savaş boyunca, taraflar birbirlerini sivil yerleşim yerlerine saldırmakla suçlamışlardır. Ermenistan Azerbaycan'ı özellikle Karabağ'ın başkenti Stepanakert'e yapılan saldırılar için suçlarken (Bagirova ve Hovhannisyan, 2020); Azerbaycan'ın Gence kenti 10 ve 17 Ekim 2020'de füzelerle iki defa vurulmuş; ilk saldırıda 10, ikinci saldırıda 12 sivil hayatını kaybetmiştir ("Nagorno-Karabakh: Azerbaijan", 2020). Uluslararası Kızılhaç Örgütü de, cephenin her iki tarafında da sivil yerleşim birimlerine saldırılar düzenlendiğini doğrulamıştır (Bagirova ve Hovhannisyan, 2020).

Azerbaycan ve Ermenistan, 9 Kasım 2020'de, Rusya'nın arabuluculuğu ile bir ateşkes antlaşması imzalamışlardır. Yaklaşık altı hafta süren savaş durduran antlaşma, çatışmanın durmasını, Ermenistan'ın işgali altında bulunan arazinin önemli bir bölümünün Azerbaycan'a iadesini ve bölgeye Rus barış gücü askerlerinin konuşlanmasını öngörmektedir (Kramer, 2020c: 10). 1994'teki ateşkes antlaşmasından farklı olarak Karabağ Ermenileri bu kez masada yer almamıştır. Her iki taraftan en az 143 sivilin yaşamını yitirdiği savaşta, Ermenistan 2.425 askerinin öldürüldüğünü açıklarken, Azerbaycan güvenlik güçlerinin 2.783 ölü, 1.245 yaralı verdiğini, yüzden fazla askerin ise kayıp olduğunu açıklamıştır ("Nagorno-Karabagh conflict", 2020).

1.3 Uluslararası Tepkiler

Uluslararası camiada Azerbaycan'a yönelik olumsuz tepkiler oldukça sınırlı kalmıştır. BM Güvenlik Konseyi konuya ilişkin bir karar almamıştır. Bunun yerine, Güvenlik Konseyi üyeleri, taraflara eşit mesafede duran ve Azerbaycan'ı doğrudan hedef almayan bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, ülke adı zikredilmeden "kuvvet kullanılması" şiddetle kınanmış; can kayıplarından ve sivil halkın uğradığı zarardan üzüntü duyulduğu ifade edilmiştir (Hernandez, 2020).

AGİT Minsk Grubu, 2 Ekim 2020'de yaptığı açıklamada, sivillerin hedef alınmasının ve tehdit edilmesinin hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini vurgulayarak taraflara acil ateşkes çağrısında bulunmuş ama Azerbaycan'ı kınayan bir ifadeye yer vermemiştir (AGİT, 2020).

NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, NATO'nun çatışmanın tarafı olmadığını açıkça ifade etmiştir (Cam, 2020). AB de taraflara itidal çağrısı yapmakla yetinmiş; AB Konseyi Başkanı Charles Michel, Azerbaycan'ın ismini zikretmeden askeri eylemin acilen durdurulması çağrısı yapmış tarafların önkoşulsuz olarak müzakerelere geri dönmeleri gerektiğini ifade etmiştir ("AB'den Azerbaycan", 2020). ABD, Fransa ve Rusya liderleri şiddetin tırmanışa geçmesini kınayan ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Donald Trump, Emmanuel Macron ve Vladimir Putin'in imzasını taşıyan açıklamada, ilgili askeri güçlere acil ateşkes çağrısı yapılmıştır (Foy vd., 2020).

2. MEŞRU MÜDAFAA HAKKININ ACİLİYET KOŞULU

2.1. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı

20. yüzyıl öncesinde, özellikle 1648 Westphalia Antlaşması sonrasında, devlet egemenliğinin, uluslararası hukukun temel ve emredici bir prensibi olarak kabul edilmesi sonucunda; devletlerin savaş yoluna başvurması, egemenlik yetkilerinin bir parçası sayılıp meşru görülmüştür. Bunun doğal sonucu olarak devletler, haklarını savunmak için, istedikleri zaman diğer bir devlete savaş açabileceklerdi. Bunu yaparken, uluslararası hukukun aradığı tek ciddi yükümlülük, "savaş ilanı" zorunluluğuydu (Arend ve Beck, 1993: 16-17, 19). 1914 öncesinde savaş yoluna başvurma, devletin egemenlik hakkının izdüşümü bir hak olarak varlığını korumuştur (Brownlie, 1961; 184). Ama Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu muazzam can ve mal kaybı, uluslararası toplumun savaşı sınırlandırma iradesini güçlendirmiştir. Milletler Cemiyeti (MC) Misakı, savaşı yasaklamamış; ancak devletlerin savaş açma yetkilerini sınırlandırmış ve bu sınırlamaları zorlama önlemleri ile kuvvetlendirmiştir (Arend ve Beck, 1993: 19-22). Ancak MC savaşı engellemede başarılı olamamış, İkinci Dünya Savaşı felaketinin ardından BM sistemi kurulmuştur.

BM Antlaşması, devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanmalarını, 2(4). madde ile yasaklamıştır. İlgili hükme göre, "Teşkilâtın üyeleri, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin ülke bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir şekilde tehdit veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar." Antlaşma, "kuvvet kullanma"nın yanı sıra, "kuvvet kullanma tehdidinde bulunma"yı da yasaklamıştır. Kuvvet kullanmak, farklı ağırlığa sahip hukuka aykırı eylemleri kapsamaktadır ki, bunların en ciddileri "saldırı" ve "silahlı saldırı"dır (Başeren, 2003: 90). Ancak BM Antlaşması, ne "kuvvet kullanma"yı ne de "saldırı" ve "silahlı saldırı"yı tanımlamıştır. Maddede yer alan "ülke bütünlüğü" ve "siyasî bağımsızlık" ibareleri ise doktrinde tartışmaya yol açmıştır. Stone gibi yazarlara göre, eğer kullanılan kuvvet bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına hâlel getirmiyorsa kullanılan kuvvet meşrudur (Stone, 1958: 43, 94-95). Başeren, Bowett, Brownlie ve Toluner gibi yazarlara göre, 2(4). madde kesin bir yasak getirmektedir ve amaç ne olursa olsun uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmak BM Antlaşması'na aykırıdır (Başeren, 2003: 195; Bowett, 1958: 151; Brownlie, 1963: 266-268; Toluner, 1977: 148).

BM Antlaşması, kuvvet kullanma yasağının temel istisnasını meşru müdafaa hakkının kullanılması olarak öngörmüştür. 51. maddeye göre: "Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birine karşı bir silahlı saldırının gerçekleşmesi hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri almaya kadar, üye devletin doğal olan münferit veya ortaklaşa meşru müdafaa hakkına engel olmaz. Bu meşru müdafaa haklarını kullanırken üyelerin aldığı tedbirler derhâl Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin Antlaşma'ya dayanarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesisi için gerekli göreceği şekilde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez." Madde metni, silahlı saldırıya uğramış olmak ve Güvenlik Konseyini bilgilendirmek şartlarını aramaktadır. Ayrıca, örfî hukukun öngördüğü "zorunluluk, orantılılık ve aciliyet" de meşru müdafaa hakkını kullanan devletin uymakla yükümlü olduğu koşullardır (Dinstein, 2012: 275).

2.2 Meşru Müdafaa Hakkının Aciliyet Koşulu

2.2.1 Aciliyet Koşuluna İlişkin Uluslararası Hukuk Kuralları

BM Antlaşması'nın 51. maddesinde yer almayan aciliyet koşulu; orantılılık ve zorunluluk ile

birlikte, örf ve adet hukukunun düzenlediği meşru müdafaa hakkının hukuka uygunluk koşullarından biri olarak kabul edilmektedir. Meşru müdafadaki aciliyet koşulu, silahlı saldırı ile meşru müdafaya dayanılarak kullanılan kuvvet arasında, uzun sayılabilecek bir zaman aralığının bulunmaması gereğini ifade eder. Bu koşul gereğince, meşru müdafaa hakkı çerçevesindeki kuvvet kullanma fiili, ilk silahlı saldırıdan hemen sonra ya da mantıklı bir süre içerisinde gerçekleştirilmelidir (Keskin, 1998: 52).

Aciliyet ve örfi hukuktaki meşru müdafaa hakkının diğer koşullarını, *Caroline* olayı ve hadiseyi takiben ABD Dışişleri Bakanı Webster'in 1841 tarihli notası belirlemiştir. Olay, 1837'de, Britanya İmparatorluğu'na bağlı Kanada'da yönetime karşı ayaklanan isyancılara yardım eden ABD bandıralı *Caroline* gemisine ilişkindir. *Caroline*, Niagara nehrinin kıyısındaki bir Amerikan limanında demirli iken, Britanya kuvvetleri gemiyi ele geçirip iki Amerikalıyı öldürmüşler ve *Caroline*'i Niagara Şelalesi'nden aşağıya atmışlardır (Harris, 1991: 848; Jennings, 1938: 92). Saldırının uluslararası hukuka uygun olup olmadığına ilişkin taraflar arasındaki yazışmalar, meşru müdafaa hakkının uluslararası örf ve âdet hukukundaki çerçevesini çizmiş (Shaw, 2017: 861); uyuşmazlık, meşru müdafaa hakkının orantılılık, zorunluluk ve aciliyet koşulları üzerinde tarafların mutabık kalmasının da tesiriyle, "meşru müdafaa"nın klasik örneği haline gelmiştir (Jennings, 1938: 92). Webster, soruna ilişkin olarak ülkesinin görüşünü yansıtan notasında, Büyük Britanya'nın meşru müdafaa hakkını kullanılabilmesi için anî, şiddetli ve ne bir başka araç seçimine ne de düşünmeye imkân tanıyan bir kendini savunma zorunluluğunun mevcudiyetinin şart olduğunu; bu koşulların varlığını ispat yükümlülüğünün de karşı tarafta olduğunu dile getirmiştir. Webster, ülkesinin hükümetinin, *Caroline*'e yönelik saldırıda, bu koşulların gerçekleştiğine inanmadığını ifade etmiştir (Jennings, 1938: 89).

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), *Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası*¹⁰ kararında, örfi hukukun öngördüğü orantılılık ve zorunluluğun meşru müdafaa hakkının hukuka uygun kullanılmasının koşulları arasında olduğunu ifade etmiştir (Nikaragua, para. 176). Divan, bu önemli kararında, aciliyeti, anılan iki koşulun yanında ayrıca zikretmemiştir. Ancak UAD, Nikaragua'nın El Salvador'daki yönetime muhalif gerillalara verdiği desteğe karşılık olarak ABD'nin Nikaragua'ya yönelik askeri faaliyetlerini değerlendirirken, ABD'nin eylemlerinin zorunlu/gerekli olmadığı hükmüne varmış (Nikaragua, para. 237); bunu yaparken de adını anmadan aciliyet koşuluna yollama yapmıştır. Divana göre, ABD'nin Nikaragua'ya yönelik askeri eylemleri, El Salvador'un Nikaragua destekli silahlı muhaliflerin büyük saldırısını bütünüyle püskürtmesinden aylarca sonra gerçekleşmiştir; dolayısıyla zorunlu bir eylem değildir (Nikaragua, para. 237). Görüldüğü gibi UAD, bir karşı tedbirin hukuka uygun olup olmadığını araştırırken, gecikmeyi, zorunluluk koşulunun ihlâli olarak görmüştür.

Aciliyetin örfi hukuk gereğince meşru müdafanın hukuka uygunluk koşullarından biri olduğu hususunda doktrin mutabıktır (Dinstein, 2012: 230-231). Kimi yazarlar aciliyeti, orantılılık ve zorunluluk koşullarının yanında bağımsız bir koşul olarak kabul etmektedirler (Dinstein, 2012: 233-234; McCoubrey ve White, 1992: 96-98). Diğer uluslararası hukukçular ise, aciliyeti, zorunluluk ve orantılılık ilkelerden ayrı ve bağımsız bir hukukilik şartı olarak değerlendirmekte; aciliyeti genellikle zorunluluk koşulunun bir gereği olarak görmektedirler (Brownlie, 1961; 183-268; Shaw, 2017: 868). Ancak bağımsız bir koşul olarak görülsün görülmesin, doktrin ve devlet uygulaması, meşru müdafaa hakkının hukuka uygun olarak kullanılabilmesi için, saldırı ile kendini koruma fiili arasında uzunca bir sürenin geçmemesi gerektiğinde hemfikir gözükmektedir (Gardam, 2004: 150).

Aciliyet koşulu gereğince, ülkesi işgale uğrayan devlet, buna, makul bir süre içinde yanıt vermemelidir (Dinstein, 2012: 202). Ancak silahlı saldırı anı ile meşru müdafaa arasındaki zaman aralığı çok fazla olmamalıdır (Dinstein, 2012: 233). Aciliyetin temel işlevi, devletler arasındaki eski husumetlerin meşru müdafaa gerekçe gösterilerek girişilecek yeni savaşlara zemin oluşturmasını engellemektir. Aciliyetin meşru müdafaa hakkının hukuka uygunluğunu sağlayan bir koşul olarak kabul edilmemesi, geçmişte çok eskiye dayanan uluslararası hukuk sorunlarının meşru müdafaa iddiasına dayanan kuvvet kullanma fiilleriyle alevlenmesinin önünü açacaktır. Aciliyet koşulunun reddi, kuvvet kullanma yasağını anlamsız hale getirecektir (Schachter, 1984: 292).

2.2.2 Örnek Olaylar Işığında Aciliyet İlkesi

^c Bundan sonra *Nikaragua* davası olarak anılacaktır.

2.2.2.1 Hindistan'ın 1961 Goa Müdahalesi

Hint Yarımadası'nın batı kıyısında yer alan Goa, 1510'da Portekiz tarafından ele geçirilmiştir (Rao, 1963: 17). Hindistan, Britanya İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını 1947'de kazanmasından sonra, Fransa ve Portekiz'in Hint yarımadasında kalan topraklarının egemenliğinin kendisine devredilmesini talep etmeye başlamıştır. Bu ısrarlı talepler karşısında Fransa'nın, Pondichery'i Hindistan'a devretmeyi 1954'te kabul etmesine rağmen Portekiz, Goa ve Hint yarımadasındaki daha küçük diğer iki toprağı Diu ve Damao'nun Hindistan'a devir taleplerini kesin biçimde reddetmiştir (Franck, 2003: 115).

Portekizli yetkililer, Hindistan'ın Goa'yı işgale hazırlandığını 26 Kasım 1961'de dünyaya duyurmuşlardır ("Lisbon scores", 1961: 2). Portekiz'in bölgeye ilave birlikler sevk ettiğini ileri süren Hindistan ("Goa build-up", 1961: 6), 18 Aralık 1961'de askeri operasyonunu başlatmıştır ("India moves", 1961: 34). İki koldan Goa'ya giren Hint kara ordusu, eş zamanlı olarak Diu ve Damao'yu; donanma da Anjediva adasını ele geçirmiştir ("Three enclaves", 1961: 1, 10). Hindistan Savunma Bakanlığı 21 Aralık itibarıyla bölgedeki tüm Portekiz güçlerinin teslim olduğunu açıklamıştır (Grimes, 1961: 3).

Meşru müdafaa hakkının aciliyet koşulu doktrinde tartışılırken, Hindistan'ın Goa'da kullandığı kuvvet, aciliyet gerekçesinin ileri sürüldüğü bir uç örnek olarak anılmaktadır. Ancak Güvenlik Konseyindeki tartışmalara bakıldığında, Hindistan, temel hukuki gerekçesini meşru müdafaa hakkı değil; anti-kolonyalizm (sömürge karşıtlığı) üzerine inşa etmiştir (S/PV.988). Goa **gündemiyle 18 Aralık 1961 tarihinde toplanan Güvenlik Konseyinde Hindistan temsilcisine göre**, Goa, Portekiz'in "sömürge toprağı" idi ve tıpkı Birleşik Krallık ve Fransa'nın yaptığı gibi, barışçıl yollarla Hindistan'a devri gerekiyordu. Oysa Portekiz, Portekiz'in bölgedeki sömürgelerinin Hindistan'a devri için ülkesinin yaptığı müzakere çağrılarını ısrarla reddetmişti (S/PV.988).

Meşru müdafaa hakkı bağlamında Hindistan temsilcisi, BM Antlaşması'nın kuvvet kullanmayı yasakladığını ifade ettikten sonra, bir devletin halkını korumak için meşru müdafaa hakkını kullanmasının yasak olmadığını söylemiştir. Temsilciye göre, "*Goa halkı Hindistan'ın diğer bölgelerindeki Hintliler kadar Hintli*" idi. Dolayısıyla Hindistan kuvvet kullanma yasağını ihlâl etmemiştir (S/PV.988). Bu ifade dışında, Hindistan meşru müdafaa hakkına herhangi bir yolama yapmamıştır. Konseydeki tartışma da, **büyük ölçüde anti-kolonyalizm perspektifi etrafında gerçekleşmiştir (S/PV.988)**.

Hindistan'ın yüzyıllardır kullanmadığı meşru müdafaa hakkını Portekiz'in Goa'yı 1510'da fethetmesinden 450 yıl sonra kullandığını iddia etmesi, doktrin tarafından hukuki açıdan temelsiz bulunmuş; anılan temelsizliğin ana gerekçelerinden biri olarak da aciliyet koşulunun ihlâlî gösterilmiştir (Ruys, 2018: 92-93; Wright, 1962: 624). Üstelik Portekiz'in Goa'yı ele geçirdiği 1510'da fetih yoluyla ülke kazanmak meşru idi (McCoubrey ve White, 1992: 98) ve fetih Hindistan Cumhuriyetinden yapılmamıştı. Zira 16. yüzyılda Hindistan diye bir devlet mevcut değildi.

2.2.2.2 1973 Yom Kippur Savaşı

Yom Kippur Savaşı'nın aciliyet koşulu açısından incelenmesi için 1967 Altı Gün Savaşı'na değinmek gerekmektedir. 5 Haziran 1967'de İsrail ve Mısır birlikleri arasında Sina Yarımadası'ndaki sınırda şiddetli çatışmalar patlak verdiğinde her iki taraf da birbirlerini saldırıyı başlatan taraf olmakla suçlamışlardır (Smith, 1967: 1,5). Ancak gerçekte, İsrail, 5 Haziran 1967'de Mısır'ın hava alanlarına yönelik bir hava saldırısı düzenleyerek Mısır'ın hava gücünü büyük ölçüde imha etmiş ve ilk saldırıyı gerçekleştiren taraf olmuştur (Weisburd, 1997: 137). İlk hamle İsrail'den geldiği için uluslararası toplum, büyük ölçüde, İsrail'i saldırgan taraf olarak görmüştür (Alexandrov, 1996: 154). 1967 6 Gün Savaşı'nın sonunda İsrail, Batı Şeria'yı, Sina Yarımadası'nı, Gazze'yi ve Golan Tepeleri'ni işgal etmiştir (Franck, 2003: 103). Dolayısıyla adı geçen Arap toprakları, Ekim 1973'e geldiğinde uluslararası hukuka aykırı biçimde İsrail işgali altında bulunuyordu.

İsrail, Yahudiler için kutsal olan Af (Kefaret) Günü'ne (İbranice Yom Kippur) denk gelen 6 Ekim 1973'te, Mısır ve Suriye'nin eş zamanlı saldırısına uğramıştır (Smith, 1973: 1-4). Saldırının sürpriz etkisinden yararlanan Mısır ordusu, 6 Ekim 1973'te, Süveyş Kanalı'nın 1967'deki savaştan bu yana İsrail'in kontrolü altında olan doğu tarafına kolayca geçmiştir (Middleton, 1973: 2). Suriye de, aynı gün, 1967'de İsrail işgali altına giren Golan Tepeleri'ne **yönelik bir saldırı başlatmıştır** (McFadden, 1973: 1). Ancak Golan cephesindeki savaş kısa sürede Suri-

ye'nin aleyhine dönmüş; bu devletin saldırısını 11 Ekim'de püskürten İsrail ordusu (Mohr, 1973a: 1), Suriye topraklarına girerek, Şam'a doğru ilerlemeye başlamıştır (Mohr, 1973b: 16). İsrail ordusu Süveyş cephesinde de, inisiyatifi kısa sürede ele geçirmiş; Mısır birliklerinin saldırısını durdurduğu gibi, kanalın batı tarafına geçmeyi de başarmıştır. Bu koşullar altında, Mısır ve Suriye, Güvenlik Konseyinin tarafları ateşkes yapmaya çağıran 338 sayılı kararını (S/RES/388) 22 Ekim 1973'te kabul etmişlerdir. İsrail ve Mısır'ın ateşkesi 24 Ekim'de kabul etmeleriyle birlikte savaş sona ermiştir (Weisburd, 1997: 150).

BM Güvenlik Konseyi'nin 11 Ekim 1973 tarihli oturumunda, İsrail temsilcisi, İsrail'in Mısır ve Suriye'nin 6 Ekim'de başlattıkları saldırının mağduru olduğunu söylemiştir (S/PV.1745). Mısır temsilcisi ise, ülkesinin Suriye ile birlikte meşru müdafaa hakkını kullandığını ileri sürmüştür. Temsilciye göre, Arap halkı saldırgan olmadığı gibi; aksine, 1967'den bu yana devam eden İsrail saldırısının mağdurdur. El-Zayyat'a göre, Güvenlik Konseyinin Haziran 1967 ateşkes kararı, İsrail'in 1967'deki savaşta işgal ettiği topraklardan çekilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Herhangi bir ateşkesin sınırsız bir süre için geçerli olduğuna ilişkin tuhaf fikir, işgalin de sınırsız bir süre devam edeceği anlamına gelecektir. Bu anlamda savaş, Ekim 1973'te değil, Haziran 1967'de başlamıştır (S/PV.1745). Suriye temsilcisi de, ülkesinin 1967'de İsrail saldırısına uğradığını, o zamandan beri ülkesinin bir parçası anılan devletin işgali altında olduğunu ifade etmiştir (S/PV.1745).

SSCB, Mısır ve Suriye'nin tezini desteklemiştir. Bu bağlamda, Konseydeki SSCB temsilcisi, İsrail'in Mısır, Suriye ve Ürdün'e saldırdığı 1967 Haziranından bu yana saldırganlığını sürdürdüğünü ve Arap devletlerinin yabancı işgali altında olan topraklarını kurtarmak için mücadele ettiklerini ifade etmiştir. SSCB'ye göre, Arap devletlerinin BM Antlaşması'nın 51. maddesinin düzenlediği meşru müdafaa hakkını kullanmaya hakları vardır (S/PV.1745). SSCB'nin yanı sıra, Endonezya, Fransa, Gine, Hindistan, Sudan ve Yugoslavya da, Mısır ve Suriye'nin savını desteklemişlerdir (McCoubrey ve White, 1992: 98-104).

2.2.2.3 1982 Falkland Savaşı

Mart 1980'de, bir grup Arjantinli sivil, Atlas Okyanusunun güneyinde, bilim insanları haricinde üzerinde yerleşim olmayan Birleşik Krallık'ın egemenliği altındaki Güney Georgia adasına izinsiz olarak çıkmıştır. Güney Georgia, idari olarak 800 mil daha doğuda bulunan; Britanya kökenli yaklaşık 1800 insanın yaşadığı Falkland Adaları'na bağlıydı ve Arjantin tüm bu adalar üzerinde hak iddia etmekteydi (Borders, 1982: 3). Arjantin, 2-3 Nisan 1982'de, Falkland Adaları'nı, Güney Georgia ve Güney Sandwich Adaları ile birlikte işgal etmiştir ("Argentina seizes", 1982: 1). 25-26 Nisan'da, Birleşik Krallık birlikleri, Güney Georgia adasını geri almıştır (Apple, 1982a: 1). Britanya ordusu, 21 Mayıs'ta 2500 komando ile Doğu Falkland Adası'na çıkarma yapmıştır ("Britain seizes", 1982: 1-6). 11 Haziran'da, Britanya güçleri, bölgenin başkenti Stanley'e yönelik bir saldırı başlatmış ve Arjantin savunma hattını kısa sürede yarmıştır (Apple, 1982b: 26). 15 Haziran'da, Birleşik Krallık Başbakanı Margaret Thatcher, Falkland Adaları'ndaki Arjantin güçlerinin teslim olduğunu açıklamıştır. (Apple, 1982c: 1) Birleşik Krallık askerlerinin Güney Sandwich Adaları'nın en güneyinde yer alan ve 1976'dan beri bir grup Arjantinlinin ikamet ettiği Thule adasını ele geçirmesiyle bölgedeki Arjantin varlığı tümüyle son bulmuştur (Apple, 1982d: 6).

BM'deki Arjantin temsilcisi, 2 Nisan 1982 tarihli Güvenlik Konseyi oturumunda, Falkland Adaları'nın 1833'te hukuka aykırı yollarla gasp edildiğini; ülkesinin Malvinas ve diğer çevre adalardaki egemenliğini geri tesis etmesinin, Birleşik Krallık'ın saldırı fiillerine karşı girişilmiş meşru bir savunma eylemi olduğunu ifade etmiştir (S/PV.2346). Temsilci, eğer Birleşik Krallık'ın 1833 yılında Falkland Adaları'nı ele geçirmesini kastediyorsa (Harris, 1991: 856), Arjantin'in 149 yıl gecikmeyle kullandığını iddia ettiği bir meşru müdafaa uygulaması söz konusudur ki, bunun uluslararası hukuka aykırı olduğu açıktır. Tersine, Birleşik Krallık'ın meşru müdafaa iddiasının aciliyet koşulu bakımından hukuka aykırılığı söz konusu değildir. Zira 2 Nisan 1982'de Falkland, Güney Georgia ve Güney Sandwich Adalarını ele geçirmesinden, Birleşik Krallık birliklerinin Güney Georgia'yı geri aldığı 25 Nisan'a kadar geçen sürenin oldukça makul gerekçeleri mevcuttur ki bunlardan en öne çıkanı Büyük Britanya ile bölge arasındaki muazzam mesafedir. Anavatan Büyük Britanya Adası ile Falkland ve çevre adalar arasındaki uzaklığın 8.000 deniz mili olduğu düşünüldüğünde (Privratsky, 2014: 5) 23 günlük hazırlık sürecinin aciliyet koşulunu ihlâl etmeyeceği açıktır. Doktrin de bu konuda mutabıktır (Dinstein, 2018: 237; McCoubrey ve White, 1992: 97).

2.2.3 Süregiden Silahlı Saldırı Olarak İşgal

Devam etmekte olan bir işgalin, süregiden bir silahlı saldırı sayılacağından hareketle, mağdur devletin kullanacağı meşru müdafaa hakkının aciliyet koşulunu ihlâl etmeyeceği savunulmaktadır. Uluslararası Hukuk Komisyonunun (UHK), “Devletlerin Hukuka Aykırı Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğuna Dair Maddeleri” ve BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1974’te kabul ettiği “Saldırının Tanımı Kararı” bu görüşe dayanak oluşturacak hükümler içermektedir (Ruys ve Silvestre, 2022: 1289). Uluslararası Hukuk Komisyonunun (UHK), “Devletlerin Hukuka Aykırı Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğuna Dair Maddeleri” (The Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts), “bir devletin süreklilik arz eden bir fiiliyle bir uluslararası yükümlülüğünü ihlâl etmesi hâlinde ihlâlin, fiilin uluslararası yükümlülüğe aykırı kalmaya devam ettiği sürenin tamamına yayılacağını” öngörmektedir [Sorumluluğa Dair UHK Maddeleri, m. 14(2)]. Ancak UHK’nin sorumluluğa ilişkin maddelerinin bağlayıcılığına sahip olmadığı unutulmamalıdır (Arcari, 2022: 4).

BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1974’te kabul ettiği “Saldırının Tanımı Kararı”nın 2(a) maddesi, işgali saldırı olarak tanımlamaktadır. İlgili hükme göre, “Bir devletin silahlı kuvvetlerince bir başka devletin topraklarına yöneltilen işgal ya da hücum veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir işgalden ya da hücumdan kaynaklanan herhangi bir askerî işgal veya bir devletin bir başka devletin ülkesinin tümünü ya da bir bölümünü kuvvet kullanarak ilhak etmesi” saldırı teşkil etmektedir. Ancak diğer tüm BM Genel Kurulu kararlarında olduğu gibi, ilgili kararın da herhangi bir bağlayıcılığının olmadığını belirtmek gerekir (Trahan, 2012: 916). Belirtilmesi gereken bir diğer husus, 1974 tarihli kararın silahlı saldırıyı değil, saldırıyı tanımladığıdır. Dolayısıyla meşru müdafaa hakkına ve bu hakkın hukuka uygunluk şartlarına karşı hiçbir atıf içermeyen Saldırının Tanımı Kararı (Aral, 1999: 18; Başeren, 2003: 93), aciliyet koşuluna karşı da kayıtsız kalmıştır.

Kanımızca, silahlı saldırının etkileri kısa süreli olmuş ve saldırgan devlet, saldırıyı takiben kendi ülkesine çekilmişse, rötarlı bir karşı-önlemi meşru müdafaa hakkına dayandırmak aciliyet koşulunun ihlâli olarak kabul edilebilir. Ancak, silahlı saldırının etkileri devam ediyorsa, ki silahlı saldırıdan bu yana süregelen bir işgal rejimi bunun en çarpıcı örneğidir, aciliyetin “zaman aralığını” mağdur devletin lehine yorumlamak çok daha hakkaniyetli olacaktır.

SONUÇ

Ermenistan, Karabağ ve bölgeyi çevreleyen Azerbaycan vilayetlerini, uluslararası hukuku çiğneyerek I. Karabağ Savaşı’nda işgal etmişti. Bu eylem, BM Antlaşması’nın 2(4). maddesinde *düzenlenen kuvvet kullanma yasağının ağır bir ihlâli olduğu gibi, Azerbaycan’ın aynı Antlaşmanın 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hakkına vücut veren bir “silahlı saldırı” niteliğindedir. Ermenistan Sağlık Bakanı Arsen Torosian’ın ülkesinin II. Karabağ Savaşı’nda 2425 Ermenistan askerinin öldüğünü açıklaması (Demourian, 2020), 1992’de başlayan ve işgalle birlikte etkileri devam eden Ermenistan “silahlı saldırısı”nın kanıtı mahiyetindedir. Yaklaşık 3 milyonluk nüfusuyla (“Armenia country”, 2024) bölgenin en küçük devletinin Azerbaycan’ın kendi topraklarında gerçekleştirdiği ve sadece 44 gün süren operasyonda uğradığı muazzam kayıp, Ermenistan’ın Azerbaycan’da yürüttüğü işgal rejiminin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir.*

Ermenistan ve ayrılıkçı Karabağ Ermenileri, silahlı çatışmayı, Karabağ’ın Azerbaycan’a karşı bir isyanı olarak tasvir etmişlerdir. Oysa hem 1992-1994 Savaşı Ermenistan’ın düzenli birlikleriyle müdahil olduğu, devletlerarası bir savaş mahiyetindeydi; hem de, Karabağ yönetimi I. Karabağ Savaşı’ndan sonra askerî, siyasî ve ekonomik olarak bütünüyle Ermenistan’a entegre olmuştu (Abdullahzade, 2021: 1541-1568; Sarvarian, 2008: 198-199). Azerbaycan gibi, ülkesinin büyükçe bir bölümü 1992’de başlayan silahlı saldırı neticesinde işgal edilmiş bir devletten, “aciliyet koşulu”nu sağlamıyor diye, topraklarının işgal altında olmasına sessiz kalmasını beklemek hakkaniyetli olmayacaktır. Ermenistan’ın Azerbaycan’ı işgali, etkileri devam eden bir silahlı saldırı teşkil etmektedir ve bu nedenle de, Azerbaycan’ın meşru müdafaa hakkı 2020 itibarıyla varlığını korumaktadır.

Aciliyet koşulu bağlamında, 2020’deki Azerbaycan-Ermenistan Savaşı’na en yakın örnek olarak 1973 Yom Kippur Savaşı verilebilir. Zira Birleşik Krallık’ın Falkland Adaları’ndaki ve Portekiz’in Goa’daki pozisyonunun aksine, İsrail, 1967’de ele geçirdiği Arap topraklarını uluslararası hukuka aykırı biçimde elde etmişti ve savaşın başladığı tarihte işgalci konumundaydı. Mısır ve Suriye, İsrail’in 1967’de başlayan işgalinin, meşru müdafaa hakkına başvurmalarını haklı çıkaracak şekilde devam eden bir silahlı saldırı anlamına geldiğini etkili bir şekilde savunmuşlardır (Ruys ve Silvestre, 2022: 1290-1291). Güvenlik Konseyindeki oturumlarda pek

çok devlet de bu tezi desteklemiştir. I. Karabağ Savaşı, Yom Kippur Savaşı'nın aksine Güvenlik Konseyinde tartışılmamıştır. Üstelik Azerbaycan, meşru müdafaa hakkını kullandığını, geç bir tarihte, 28 Eylül 2020'de, BM'ye yolladığı mektupla ileri sürmüştür (A/75/357; S/2020/948). Dahası Azerbaycan, Ermenistan'ın 1992'de başlayan işgali için değil; 27 Eylül 2020'de Ermeni güçlerin Azeri köylerine yönelik saldırısına karşı meşru müdafaa hakkını kullandığını ifade etmiştir (A/75/357; S/2020/948).

Azerbaycan'ın Eylül 2020'deki askerî operasyonunda aciliyet koşuluna uyup uymadığını, meşru müdafaa hakkının zorunluluk ve orantılılık koşulları ile birlikte değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Ülkesi işgal altında olan devlet, barışçıl yöntemlerle bu işgali sona erdirmeye çalışmış ancak saldırgan devlet buna yanaşmamışsa, mağdur devlet, meşru müdafaa hakkının zorunluluk koşuluna uymuş demektir. Azerbaycan, sorunu, 1994'ten 2020'ye kadar kuvvet kullanma yoluna başvurmadan barışçıl yollarla çözmeye çalışmış ama Ermenistan işgali sonlandırmaya yanaşmamıştır. Dolayısıyla Azerbaycan, zorunluluk koşulunu yerine getirmiştir (Bagheri, 2015: 161-162). Benzer şekilde mağdur devlet, işgali sona erdirmek amacıyla kullandığı karşı önlemlerde "orantılı" hareket etmelidir. Bu bağlamda, işgali sona erdirdikten sonra, askerî bir gereklilik söz konusu değilken, askerî karşılığı işgalci devletin ülkesine taşımak ve bu kez bizzat kendisini işgalci konumuna getirmenin orantılılık koşuluyla bağdaşmayacağı açıktır. Bu açıdan, Azerbaycan'ın eylemi kendi ülkesiyle sınırlı kaldığı için orantılı bir karşı eylemdir.

Bir başka deyişle, gecikmeli de olsa karşı önlem, orantılıysa ve işgalciyi defetmek için başvurulacak bir "son çare" ise sırf işgalin üzerinden uzunca bir zaman geçtiği ileri sürülerek mağdurun kendini savunma hakkını elinden almak meşru müdafaa hakkının doğasıyla bağdaşmayacaktır. 26 yıl süren işgal, etkilerini sürdüren bir "silahlı saldırı" niteliğindedir ve kanımızca Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkı 2020 yılı itibarıyla varlığını korumaktadır. Dolayısıyla, Azerbaycan'ın ülkesini Ermenistan'ın işgalinden kurtarmak için giriştiği askerî eylem, uluslararası hukuka uygun bir meşru müdafaa hakkı uygulamasıdır; ayrıca bu hakkın aciliyet koşulu bakımından da herhangi bir hukuka aykırılık mevcut değildir. Uluslararası camiadan Azerbaycan'a yönelik olumsuz bir tepkinin gelmemesi de bu tezi destekler mahiyettedir.

Author Contributions / Yazar Katkıları:

The author declared that he has contributed to this article alone. Yazar bu çalışmaya tek başına katkı sağladığını beyan etmiştir.

Conflict of Interest /Çıkar Beyanı:

There is no conflict of interest with any institution. Yazarla herhangi bir kurum/kuruluş arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement / Etik Beyanı:

The author declared that the ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies has no responsibility, and all responsibility belongs to the author of the study. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

KAYNAKÇA

AB'den Azerbaycan ve Ermenistan'a itidal çağrısı. (2020). Independent *Türkçe*, 27 Eylül, <https://www.indyturk.com/node/250151/d%C3%BCnya/ab%E2%80%99den-azerbaycan-ve-ermenistan%E2%80%99-itidal-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1> (02.10.2024).

Abdullahzade, C. (2021). Dağlık Karabağ Sorununda Ermenistan'ın Rolü ve Sorumluluğu, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 69(4), 1541-1568.

- AGIT Minsk Grubu. (2020). Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group, 2 Ekim, <https://www.osce.org/minsk-group/465711> (02.10.2024).
- Alexandrov, S. A. (1996). *Self-Defence Against the Use of Force in International Law*. The Hague: Kluwer.
- Apple Jr., R. (1982a). "Britain suggests further fighting may be imminent", *The New York Times*, 27 Nisan, 1.
- Apple Jr., R. (1982b). "British say battle for Stanley is on", *The New York Times*, 13 Haziran, 26.
- Apple Jr., R. (1982c). "British take 13,000 in Falkland surrender; bar Argentine role; junta balks at terms", *The New York Times*, 16 Haziran, 1.
- Apple Jr., R. (1982d). "Britain retakes another Atlantic island from Argentina", *The New York Times*, 21 Haziran, 6.
- Aral, B. (1999). *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Arcari, M. (2022). "The future of the Articles on State Responsibility: A matter of Form or of Substance?", *Questions of International Law*, 93, 3-21.
- Arend, A. C., Beck, R. J. (1993). *International Law and Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*. Londra: Routledge.
- Argentina seizes *Falkland* Islands; British ships move. (1982). *The New York Times*, 3 Nisan, 1-6.
- Armenia country profile, (2024) BBC, 30 Ocak, <https://www.bbc.com/news/world-europe-17398605> (02.10.2024).
- Armenians decline meeting on captured enclave cities. (1993). *The New York Times*, 27 Ağustos, 12.
- Bagheri, S., "Self-Defense in Karabakh Conflict?", *Russian Law Journal*, 3(4), 150-164.
- Bagirova, N., Hovhannisyanyan, N. (2020). "Civilians killed as Nagorno-Karabakh conflict deepens", *Reuters*, 29 Ekim, <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-idUSKBN27D1NA> (02.10.2024).
- Başeren, S. H. (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bohlen, C. (1991). "Azerbaijan acts on war readiness", *The New York Times*, 27 Kasım, 8.
- Borders, W. (1982). "Britons and Argentines squaring off", *The New York Times*, 31 Mart, 3.
- Bowett, D. (1958). *Self-Defence in International Law*. Manchester: Manchester Univ. Press.
- Britain seizes a beachhead *in* Falklands. (1982). *The New York Times*, 22 Mayıs, 1, 6.
- Brownlie, I. (1963). *International Law and Use of Force by States*, Clarendon, Oxford.
- Burke, J. (1992). "Azeri-Armenian border clashes trouble region", *The Christian Science Monitor*, 21 Mayıs, <https://www.csmonitor.com/1992/0521/21012.html> (02.10.2024).
- Cam, T. (2020). "NATO is not part of conflict in Nagorno-Karabakh ", *Anadolu Ajansı*, 22 Ekim, <https://www.aa.com.tr/en/azerbaijan-front-line/nato-is-not-part-of-conflict-in-nagorno-karabakh/2014457> (02.10.2024).
- Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). (1986). *ICJ Reports*, 14.
- Caucasus city falls to Armenian forces. (1993). *The New York Times*, 24 Ağustos, 7.
- Demourian, A. (2020). "Armenia raises Nagorno-Karabakh conflict troop toll to 2,425", *The Associated Press*, 18 Kasım, <https://apnews.com/article/nikol-pashinian-azerbaijan-armenia-yerevan-e05ea4d7d43e0111cd142861dec105ec> (02.10.2024).

- Dinstein, Y. (2012). *War, Aggression and Self Defence*. 5. Baskı. Cambridge: Cambridge.
- Dozens killed as Armenian and Azerbaijani forces clash for second day. (2020). *The Guardian*, 28 Eylül, <https://www.theguardian.com/world/2020/sep/28/dozens-dead-as-armenia-azerbaijan-clashes-continue> (02.10.2024).
- Efron, S. (1994). "Armenia, Azerbaijan agree to a cease-fire: Caucasus: Moscow brokers truce in former Soviet Union's longest-running conflict. But fighting continues", *Los Angeles Times*, 17 Mayıs, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1994-05-17-mn-58811-story.html> (02.10.2024).
- Foy, H., Pitel L., Peel M. (2020). "Russia, France and US demand Nagorno-Karabakh ceasefire", *Financial Times*, 1 Ekim, <https://www.ft.com/content/3963793e-2530-41b9-a8b9-e-3b3c7993f27> (02.10.2024).
- Franck, T. M. (2003). *Recourse to Force: State Action Against Threats and Armed Attacks*. Cambridge: Cambridge.
- Goa build-up reported (1961). *The New York Times*, 30 Kasım, 6.
- Goltz, T. (1992). "Survivors describe Armenian attack", *The Washington Post*, 4 Mart, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1992/03/04/survivors-describe-armenian-attack/4cafca83-c86d-46e7-985f-70c90c24d54d/> (02.10.2024).
- Grimes, P. (1961). "Goa Portuguese get Indian offer", *The New York Times*, 22 Aralık, 3.
- Harris, D. J. (1991). *Cases and Materials on International Law*. 2. Baskı. Londra: Sweet & Maxwell.
- Hernandez, M. G. (2020). "Security Council strongly condemns 'use of force and regrets the loss of life and the toll on the civilian population'", *Anadolu Ajansı*, 30 Eylül, <https://www.aa.com.tr/en/world/un-urges-end-to-fighting-in-upper-karabakh/1990162> (02.10.2024).
- International Law Commission, Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries, UNGAOR, 56thSess, Supp10 ,Ch4, UNDOCA/56/10(2001) ('ILC Articles' or 'ARSIWA').
- India moves into Goa (1961). *The New York Times*, 18 Aralık, 34.
- Jennings, R. Y. (1938). "The Caroline and McLeod Cases", *American Journal of International Law*, 32, 82-99.
- Kelikian, A. (1992). "Armenians dodge Azeri lies, bullets: Nagorno-Karabagh Azerbaijan's colonial rule has no place in the post-Soviet era", *Los Angeles Times*, 15 Mayıs, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1992-05-15-me-1998-story.html> (02.10.2024).
- Keller, B. (1991a). "Yeltsin, in Azerbaijan, proposes pact on enclave", *The New York Times*, 22 Eylül, 10.
- Keller, B. (1991b). "Armenia and Azerbaijan sign a peace agreement", *The New York Times*, 24 Eylül, 12.
- Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği.
- Kramer, A. E. (2016a). "Ethnic conflict between Armenia and Azerbaijan flares anew", *The New York Times*, 5 Nisan, 8.
- Kramer, A. E. (2016b). "Armenia and Azerbaijan halt fighting on border", *The New York Times*, 6 Nisan, 11.
- Kramer, A. E. (2020a). "Fighting flares between Azerbaijan and Armenia", *The New York Times*, 28 Eylül, 6.
- Kramer, A. E. (2020b). "Azerbaijan claims capture of key town in Nagorno-Karabakh", *The New York Times*, 9 Kasım, 10.
- Kramer, A. E. (2020c). "Facing military debacle, Armenia accepts a deal in Nagorno-Karabakh war", *The New York Times*, 10 Kasım, 10.

- Lisbon scores Nehru (1961). *The New York Times*, 27 Kasım, 2.
- MacFarquhar, N. (2016). "Azerbaijan Says It Ceased Combat Against Armenia", *The New York Times*, 4 Nisan, 5.
- McCoubrey, H., White, N. (1992). *International Law and Armed Conflict*. Dartmouth: Aldershot.
- McFadden R. D., (1973). "Syrians in clash", *The New York Times*, 7 Ekim, 1.
- Middleton, D. (1973). "Egyptians crossed the Suez easily", *The New York Times*, 7 Ekim, 2.
- Military governor named: Indians capture three enclaves (1961). *The New York Times*, 18 Aralık, 1, 13.
- Mohr, C. (1973a). "Israel claiming heights", *The New York Times*, 11 Ekim, 1.
- Mohr, C. (1973b). "Syrian defenses reported", *The New York Times*, 15 Ekim, 16.
- Nagorno-Karabakh: Azerbaijan says 12 civilians killed by shelling in Ganja. (2020). *The Guardian*, 17 Ekim, <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/17/nagorno-karabakh-azerbaijan-says-12-civilians-killed-by-shelling-in-ganja> (02.10.2024).
- Nagorno-Karabakh: Civilians hit amid Armenia Azerbaijan conflict. (2020). BBC, 17 Ekim, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54581628> (02.10.2024).
- Nagorno-Karabakh conflict killed 5,000 soldiers. (2020). BBC, 3 Aralık, <https://www.bbc.com/news/world-europe-55174211> (02.10.2024).
- Nechepurenko, I. (2023a). Azerbaijan begins military operation against an Armenian enclave. *The New York Times*, 20 Eylül, 12.
- Nechepurenko, I. (2023b). Nagorno-Karabakh government states it is ending decades of separatist rule. *The New York Times*, 28 Eylül, 8.
- Nechepurenko, I., Troianovski, A. (2023). Azerbaijan says it has regained control of a breakaway Armenian Enclave. *The New York Times*, 21 Eylül, 8.
- Privratsky, K. L. (2014). *Logistics in the Falklands War: A Case Study in Expeditionary Warfare*. Barnsley: Pen and Sword Military.
- Rao, R. P. (1963). *Portuguese Rule in Goa 1510-1961*, Bombay: Asia Pub. House.
- Ruys, T. (2018). "The Indian Intervention in Goa". "The Use of Force in International Law: A Case-based Approach. Ruys T., Corten O., Hofer A. (editörler), Oxford: Oxford University Press. 85-96.
- Ruys, T., Silvestre, F. R. (2022). "Illegal: The Recourse to Force to Recover Occupied Territory and the Second Nagorno-Karabakh War", *European Journal of International Law*, 32(4), 1287-1297.
- Sarvarian, A. (2008). "The Artsakh Question: An Analysis of Territorial Dispute Resolution in International Law", *Melbourne Journal of International Law*, 9, 190-216.
- Schachter, O. (1984). "The Lawful Resort to Unilateral Use of Force", *Yale Journal of International Law*, 10, 291-294.
- Shaw, M. N. (2017). *International Law*. 8. Baskı. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, T. (1967). "Fighting is heavy: each side accuses other of making first assault", *The New York Times*, 5 Haziran, 1, 5.
- Smith, T. (1973). "Jerusalem's report", *The New York Times*, 7 Ekim, 1, 4.
- Smolowe, J. (1992). "Tragedy massacre in Khojaly", *Time*, 16 Mart, <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,975096,00.html> (02.10.2024).
- Stone, J. (1958). *Aggression and World Order: A Critique of United Nations Theories of Aggression*. Londra: Stevens.
- Taubman, P. (1988a). "Soviet reports major unrest In Armenian areas in south", *The New York*

Times, 24 Şubat, 1, 15.

Taubman, P. (1988b). "Soviet trying to quell ethnic unrest", The New York Times, 25 Şubat, 1, 15.

Taubman, P. (1988c). "Soviet reports a major oil center in Azerbaijan is shaken by riots", The New York Times, 1 Mart, 1.

Three enclaves invaded by India (1961). The New York Times, 18 Aralık, 1, 10.

Toluner, S. (1977). Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Trahan, J (2012). "A Meaningful Definition of the Crime of Aggression: A Response to Michael Glennon", *University of Pennsylvania Journal of International Law*, 33(4), 907-969.

U.N. Doc. S/PV.1745. (1973).

U.N. Doc. S/RES/388. (1973).

U.N. Doc. A/75/357. (2020).

U.N. Doc. S/2020/948. (2020).

Weisburd, A. M. (1997). Use of Force: The Practice of States Since World War II. Pennsylvania: Pennsylvania University.

Withdrawal called political. (1967). The New York Times, 20 Mayıs, 7.

Wright, Q. (1962). "The Goa Incident", *American Journal of International Law*, 56, 612-637.

MEREC Tabanlı MAIRCA Yöntemleriyle Firma Performanslarının Analizi: Fortune 500'deki Enerji Sektöründen Kanıtlar

Analyzing firm performance with MEREC-based MAIRCA methods: Evidence from the Fortune 500 energy sector

Tahsin AVCI

Pamukkale Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, tavci@pau.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7243-8541>

Eren ERGEN

Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, eergen@pau.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8756-5148>

Makale Bilgisi: Araştırma
Geliş Tarihi: 01.10.2024
Kabul Tarihi: 10.12.2024

Article Info: Date Research
Submitted: Date 01.10.2024
Accepted: 10.12.2024

ÖZET

Ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi için özellikle Sanayi Devrimi sonrasında enerji talebi sorunsal sıklıkla tartışılmaktadır. Türkiye enerji talebinde dışa bağımlı bir ülke konumundadır. Bu çalışmada Türkiye'de FORTUNE 500 listesinde yer alan 24 enerji firmasının etkinlik analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Çalışmada MEREC ve MAIRCA yöntemleri kullanılmaktadır. MEREC objektif ağırlıklandırma imkanı sunarken, MAIRCA ise karar vericilerin önceliklerini belirleme avantajına sahiptir. Analizde net satış, faiz ve vergi öncesi kar (FVÖK), aktif toplam, özkaynak ve çalışan sayısı kriterleri kullanılmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, en etkin firmalarda aktif toplam, özkaynak ve çalışan sayısının nispeten yüksek olduğu görülmektedir. Etkin olmayan firmalarda ise aktif toplamın nispeten düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda enerji firmalarının etkin üretim gerçekleştirebilmesi için çeşitli öneriler sunulmaktadır. Çalışmada sunulan önerilerin literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Finansal göstergeler, Çok Kriterli Karar Verme, MEREC, MAIRCA

Jel Kodları: B23, C44, R15

ABSTRACT

The problem of energy demand for economic activities, especially after the Industrial Revolution, has been frequently discussed. Türkiye is dependent on foreign sources for energy demand. This study aims to analyze the efficiency of 24 energy firms in the FORTUNE 500 list in Türkiye. MEREC and MAIRCA methods are used in the study. While MEREC offers objective weighting, MAIRCA has the advantage of determining the priorities of decision makers. The criteria of net sales, profit before interest and taxes (EBIT), total assets, equity and number of employees are used in the study. According to the findings, it is seen that the total assets, equity and number of employees are relatively high in the most effective companies. It is understood that the total assets are relatively low in ineffective companies. In this direction, various suggestions are offered for energy companies to achieve efficient production. The suggestions presented in the study are expected to contribute to the literature.

Keywords: Financial indicators, Multi-Criteria Decision Making, MEREC, MAIRCA

Jel Codes: B23, C44, R15

EXTENDED ABSTRACT

Energy has an important share in the construction of civilizations. Especially with the industrial revolution, the increasing role of energy in the production structure is remarkable. In addition, energy production is also important in meeting the demands of the increasing population.

In fact, Turkey is one of the top countries in the world in terms of energy demand. The demand for energy in Turkey is increasing rapidly, both with its increasing population and its production structure. However, due to its external dependency on energy, energy production in Turkey is a remarkable issue. It is known that various public policies are implemented in this context. Because Turkey is a country that needs to contribute to regional energy security due to its geographical location. In addition, since it is a developing country, it is important to target sustainable development at every stage of its energy supply.

Turkey has problems to solve not only in terms of production but also in terms of providing a clean environment. Because both air pollution and water pollution create environmental problems in Turkey. In other words, Turkey is also expected to take action in renewable energy production. In this context, the aim of the study is to rank the efficiency of energy companies operating in Turkey. Thus, companies that perform efficient production can be determined. The study covers 24 energy companies operating in Turkey, included in the Fortune 500 list.

MEREC and MAIRCA methods, which are frequently used in the literature, are used in the efficiency analysis of energy companies operating in Turkey. MEREC method is a multi-criteria decision-making method developed for the purpose of criterion weighting. It was preferred in the study because it is the most up-to-date technique with our best knowledge. The most important feature that distinguishes the MAIRCA method from other methods is that it determines the priorities of decision makers. For this reason, the MAIRCA method is used in the study.

As a result of the efficiency analysis, Enerjisa Enerji A.Ş. company was determined as the most efficient company in the examined period. Enerjisa Enerji A.Ş. is followed by Enerjisa Üretim Santralleri A.Ş., Çalık Enerji Sanayi ve Ticaret A.Ş. companies, respectively. Gama Enerji A.Ş. company was determined as the least efficient company as a result of the efficiency analysis. Akenerji Elektrik Üretim A.Ş. and Enerji Piyasaları İşletme A.Ş. companies are in the 22nd and 23rd place in the efficiency ranking, respectively. The analysis uses net sales, profit before interest and taxes (EBIT), total assets, equity and number of employees. According to the findings, it is seen that total assets, equity and number of employees are relatively high in the most effective companies. It is understood that total assets are relatively low in ineffective companies.

The motivation of the study is that energy production is an important area in Turkey, which is dependent on foreign sources for energy use. Therefore, the study aims to rank the efficiency of 24 energy companies on the Fortune 500 list. Thus, it is aimed to reach the reasons that enable the companies to be effective. Due to both environmental pollution and Turkey's dependence on foreign sources for energy, efficient energy production is required in Turkey. According to the findings, it is supported by concrete evidence that companies with high net sales and profitability before interest and taxes are more effective. In addition, it is observed that equity and number of employees are also high in effective companies. Moreover, the total assets of companies with low efficiency in the efficiency ranking are relatively low. Therefore, it is recommended that energy companies increase their number of employees, equity and total assets in order to achieve more effective production. In addition to all these, attention should be paid to the use of renewable energy, especially in terms of sustainable growth in energy production, and various subsidies should be given to companies for their production in this area.

GİRİŞ

Maddede var olan ve farklı şekillerde ortaya çıkan güç anlamına gelen enerji, tarih boyunca uygarlıkların inşa edilmesinde başlıca kaynaklardan birisi olmuştur. Özellikle sanayi devrimi ile sanayinin itici gücünü enerji oluşturmaktadır. Enerjinin kullanımıyla birlikte toplam çıktı ve refahın da arttığı söylenebilir. Artan

refah bazı gereksinimleri de doğurmuş ve bu ihtiyaçların karşılanmasında da yine enerji önemli bir pay almıştır. Örneğin artan şehirleşme ile elektrik vb. ihtiyaçlar enerji üretiminin önemini açıklamaktadır. 20. ve 21. yüzyılda enerji tüketimi önemli bir konudur. Sadece bu dönemler değil aynı zamanda artan nüfusla birlikte geleceğin de önemli hususlarından birisi enerji üretimi ve tüketimi olacaktır (Aydın, 2010: 318).

Türkiye 2000'li yılların başından itibaren OECD ülkeleri içinde enerji talebinin en hızlı arttığı ülkedir. Özellikle elektrik ve doğalgaz talep artışında Çin'in ardından Türkiye dünyada ikinci sırada yer almaktadır. Ayrıca Türkiye enerji talebinin karşılanmasında yaklaşık %74 oranında dışa bağımlı bir ülke olarak göze çarpmaktadır. Türkiye'nin enerji stratejisinin dayandığı temel kaynaklar ise şu şekilde sıralanabilir (Türkiye'nin Uluslararası Enerji Stratejisi, 2024);

- Artan talebin dikkate alınarak kaynak ve güzergâh çeşitlendirmesi yapmak,
- Bölgesel ve küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmak,
- Enerjide bölgesel ticaret merkezi konumuna gelmek,
- Enerji arzının her aşamasında sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemek,
- Yenilenebilir enerjinin elektrik üretiminde payını arttırmak,
- Nükleer enerjinin ağırlığının artırılması.

Türkiye'nin enerji talebinde %74 oranında dışa bağımlı olması, Türkiye'de enerji sektörünün önemini ortaya çıkarmaktadır. Enerji talebinin artmasının yanı sıra Türkiye çevre sorunlarını da çözmek için çaba göstermektedir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın 2023 raporuna göre, 22 ilde hava kirliliğinin, 33 ilde su kirliliğinin, 23 ilde atıkların ve 3 ilde ise gürültü kirliliğinin birinci öncelikli çevre sorunu olduğu belirtilmektedir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023). Dolayısıyla enerji üretiminde de çevre sorunlarına yol açan faktörlerin en aza indirilerek üretim gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada "FORTUNE¹ 500"ün paylaştığı Türkiye'de enerji sektöründe faaliyet gösteren ve Türkiye'nin en büyük 500 firması arasında yer alan 24 adet enerji firmasının performans sıralamasının yapılması amaçlanmaktadır. Çalışmada objektif bir ağırlıklandırma imkânı sunmasından dolayı MEREC ve karar vericilerin önceliklerini belirleyebilmesi avantajını sunması nedeniyle MAIRCA yöntemi kullanılmaktadır. Literatürde MEREC ve MAIRCA yöntemini kullanan çalışmalar (Mamak İkinci ve Can, 2018; Kehribar vd., 2021; Altıntaş, 2024) bulunmaktadır. Buna ek olarak Enerji sektöründe üretim yapan firmaların etkinlik sıralaması konusunda da çalışmalar (Karakul ve Özeydin, 2019; Mercan ve Çetin, 2020) bulunmaktadır. Bu çalışmada da ilgili firmaların performans analizleri yapılarak, yüksek performans gösteren firmaların nasıl etkin üretim yapabildikleri açıklanmaya çalışılacaktır. Nitekim, enerji sektöründe faaliyet gösteren diğer firmalar açısından sunulacak analiz sonuçları bu çalışmanın literatüre katkısı olarak gösterilebilir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde hem firmalar alanında yapılmış çalışmalara hem de MEREC ve MAIRCA yönteminin kullanıldığı çalışmalara değinilerek literatür özeti sunulmaktadır. Bir sonraki bölümde MEREC ve MAIRCA yönteminin metodolojisi açıklanmaktadır. Ardından çalışmada kullanılan veri seti tanıtılarak elde edilen bulguların sunumu planlanmaktadır. Son olarak elde edilen bulgular ışığında sonuç bölümü yer almaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

FORTUNE 500 tarafından açıklanan Türkiye'nin en büyük firmaları akademik çalışmalarda ilgi çekmektedir. Literatürde bu firmalar hakkında yapılan çalışmaların bir kısmı bu çalışmada Tablo 1'de özetlenmektedir.

1 <https://www.fortuneturkey.com/fortune500>

Tablo 1: Uygulama Alanına İlişkin Literatür Tablosu

Yazar	Değişkenler	Çalışma alanı ve Dönemi	Kullanılan yöntemler
Çakır ve Perçin (2013)	Özkaynaklar Aktifler, Kaldıraç Oranı, Çalışan Sayısı, Net Satışlar, Esas Faaliyet Kâr Marjı	FORTUNE Türkiye ³³ dergisinin açıkladığı ilk 500 firma listesinde yer alan 10 lojistik firma (2011)	CRITIC, SAW, VIKOR ve BORDA Sayım (Borda Count)
Karakul ve Özyaydın (2019)	Cari, Kaldıraç, Finansman, Aktif devir hızı, Öz sermaye devir hızı oranları ile Satış ve öz sermaye karlılıkları	Elektrik sektöründe faaliyet gösteren ve hisseleri Borsa İstanbul'da işlem gören 8 firma (2017)	TOPSIS ve VIKOR
Mercan ve Çetin (2020)	Aktif Karlılık, Özkaynak Karlılık Satış Karlılık, Likidite Oranları Kaldıraç Oranları	BİST elektrik işletmesindeki 7 firma (2014-2018)	COPRAS VE VIKOR
Paksoy ve Duran (2022)	Likidite, Mali Yapı, Kârlılık ve Faaliyet, Etkinlik oranları	BİST'de işlem gören 7 otomotiv firması (2018, 2019, 2020 ve 2021)	CRITIC ve MOOSRA
Demir (2022)	Özkaynaklar/Teknik Karşılıklar, Özkaynaklar / Toplam Aktifler, Likidite Oranı, Konservasyon Oranı, Tazminat Tediye Oranı, Mali Kar (brüt)/Alınan Primler, Teknik Kar-Zarar/Alınan Primler, Prim Üretimi Büyüme, Ortalama Personel Sayısı, Acente Sayısı, Ödenen Hasar, Büyüme, Bileşik Rasyo	Anadolu Sigorta Şirketi (2013-2020)	PSI-SD ve MABAC
Seçme (2022)	Sermaye Yeterliliği, Likidite, Bilanço Yapısı, Aktif Kalitesi, Karlılık, Gelir – Gider Yapısı, Şube sayısı, Çalışan sayısı	Türkiye'de mevduat bankacılığı alanında faaliyet gösteren bankalar (2006 – 2020)	TOPSIS, COPRAS, CRITIC
Bektaş (2022)	Toplam Aktifler, Toplam Öz sermaye Personel Sayısı, Toplam Firması Sayısı, Prim Üretimi, Toplam Ödenen Tazminatlar	Türk sigortacılık sektörü (2002-2021)	LOPCOW, COCOSO, MEREC, EDAS
Pala (2023)	Likidite, Finansal Yapı, Karlılık oranları ve devir hızları	BİST Teknoloji ve Bilişim Sektöründe işlem gören Firmalar (2010-2021)	CRITIC Gri İlişkisel Analiz WASPAS
Süslü ve Hızlıer (2023)	Kısa Vadeli Borçlar/ Toplam Pasifler, Toplam Borçlar / Toplam Pasifler,Uzun Vadeli Borçlar / Kısa Vadeli Borçlar, Uzun Vadeli Borçlar / Toplam Pasifler, Dönem Net Karı / Toplam Aktifler, Satış Gelirleri/ Toplam Aktifler, Dönem Net Karı / Satış Gelirleri	BİST spor endeksinde işlem gören 4 büyük futbol kulübü (2020-2021)	CRITIC tabanlı MULTIMOORA ve TOPSIS
Ayaz ve Ömürbek (2023)	Likidite, Karlılık, Faaliyet, Mali yapı ve piyasa performans oranları	BİST'de yer alan 6 Lojistik Firması (2018-2019-2020)	CRITIC, PROMETHEE

Tablo 1 incelendiğinde farklı çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri kullanılarak Türkiye'nin en büyük firmalarına ait etkinlik analizi yapılan çalışmalardan bazılarının yer aldığı görülmektedir. Tablo 2'de ise bu çalışmada kullanılan MEREC ve MAIRCA yönteminin kullanan çalışmalardan bir kısmının literatür özeti sunulmaktadır.

Tablo 2: Çalışmanın Analizinde Kullanılan Yöntemlere İlişkin Literatür Tablosu

Yazar	Değişkenler	Çalışma alanı ve Dönemi	Kullanılan yöntemler
Mamak İkinci ve Can (2018)	Zihinsel gereklilik, fiziksel gereklilik, çaba, performans, zaman baskısı ve başarısızlık hissi; üst kol, alt kol, bilek, boyun, gövde ve ayak hareketleri ile yük/kuvvet, eşleşme kalitesi, kas kullanımı ve aktivite	Operatörlük yapan kişiler / 1 Hafta	CRITIC, MAIRCA
Ulutaş (2019)	Hijyen, Lezzet, Yemek Çeşitleri, Servis Zamanı, Referanslar, Servis Kalitesi ve Fiyat	4 adet Catering Firması	SWARA, MAIRCA
Belke (2020)	Reel kişi başına gayrisafi yurt içi hasıla, ekonomik büyüme, yatırım oranı, dış ticaret, cari işlemler dengesi, bütçe dengesi, kamu borcu, işsizlik oranı ve enflasyon oranı	G7 Ülkeleri / 2010-2018	CRITIC, MAIRCA

Kehribar vd., (2021)	Hisse Başına Kâr Oranı, Cari Oranı, Stok Devir Hızı, Aktif Kârlılık Oranı, Nakit Oranı, Finansal Kaldıraç Oranı, Aktif Devir Hızı ve Alacak Devir Hızı	Borsa İstanbul Gıda, İçecek Endeksinde Bulunan İşletmeler	MAIRCA
Akbulut ve Gümüşkaya (2022)	Özsermaye/Varlık Toplamı, Özsermaye/Teknik Karşılıklar, Sermaye Yeterlik Oranı, Likidite Riski, Özsermaye Karlılığı, Aktif Karlılığı, Konservasyon Karlılığı, Prim/Özsermaye, Prim Alacakları/Özsermaye, Teknik Karşılık Oranı, Bileşik Oran	Türk Sigorta Sektörü / 2010-2021	AHP, SP, MAIRCA
Bektaş (2022)	Toplam Aktifler, Toplam Özsermaye, Personel Sayısı, Toplam Firma Sayısı, Prim Üretimi ve Toplam Ödenen Tazminatlar	Türk Sigorta Sektörü / 2002-2021	MEREC, LOPCOW, CoCoSo, EDAS
Ecer ve Pamucar (2022)	Ekonomik- Sermaye yeterlilik oranı, Özkaynaklar/Toplam Varlıklar, Hissedarların öz sermayelerinin ortalama getirisi, Varlıkların Ortalama Getirisi, Vergi Öncesi Gelir / Sosyal -Şube, Personel, Müşteri, ATM Eğitim / Çevre – Dolaysız Emisyon, Dolaylı Emisyon, Elektrik Tüketimi, Su Tüketimi, Kağıt Tüketimi, Akaryakıt Tüketimi	Türk Bankaları	LOPCOW - DOBI, MEREC
Toslak vd., (2022)	Net Satış, Net Satış Değişimi, Faiz, Vergi Öncesi Kar, Vergi Öncesi Kar Değişimi, Aktif Toplam, Özkaynak, İhracat ve Çalışan Sayısı	Ekol Lojistik Şirketi / 2010-2020	MEREC, WEDBA
Altıntaş (2024)	Ekonomik Dönüşüm, Sosyal Dönüşüm, Çevresel Dönüşüm ve Devlet Dönüşümü	27 Avrupa Birliği Ülkesi / 2022	MEREC
Ecer ve Güneş (2024)	BIT Katma Değer, BIT İstihdam, BIT Yatırım, BIT Ürünleri İhracatı, Evden Bilgisayara Erişim, İnternete Giriş	G7 Ülkeleri / 2017	CRTITIC, MEREC ve CoCoSo

Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde yerli literatüre ait çalışmalar görülmektedir. İlgili konulara yabancı literatürde de ilgi bulunmaktadır (Lodhia ve Martin, 2014; Sardianou vd., 2021; Nobanee ve Ellili, 2016).

2. VERİ SETİ ve METODOLOJİ

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet alanlarına göre en büyük olan ilk beş yüz firmanın sıralamasını her yıl kamuoyu ile paylaşan “FORTUNE 500” kuruluşuna ait 2023 yılı verileri kullanılarak 24 enerji firmasının analizi yapılmaktadır. Literatürde yer alan firma bazlı çalışmalardan hareketle kriterler belirlenmektedir. Analizlerde kullanılan kriterler fayda ve maliyet olarak sınıflandırılmıştır. Fayda kriteri olarak, Net satışlar ve FVÖK maliyet kriteri olarak ise Aktif Toplamı, Özkaynaklar ve Çalışan sayısı kullanılmaktadır. Kriterlere ait önem ağırlıklarının belirlenmesi amacıyla güncel yaklaşımlardan biri olan ve 2021 yılında literatüre kazandırılmış MEREC yöntemi uygulanmaktadır. Firmaların performanslarının ölçülmesi ve sıralamaların elde edilmesi amacıyla 2016 yılında geliştirilen MAIRCA metodu kullanılmaktadır.

3.1. MEREC Yöntemi

Keshavarz-Ghorabae vd., (2021) tarafından literatüre kazandırılan MEREC (Method based on the Removal Effects of Criteria) yöntemi kriter ağırlıklandırma amacıyla geliştirilmiş ÇKKV tekniğidir. Literatürde yer alan kriter ağırlıklandırma metotlarında en iyi bilgimize göre en güncel yöntem konumundadır. MEREC yöntemi AHP ve ANP yöntemleri gibi subjektif ağırlıklandırma yerine herhangi bir uzman görüşüne gerek olmaksızın veri yapısının dönüştürülmesi ile objektif ağırlıklandırma yapılmaktadır (Ecer, 2021). MEREC yöntemi 6 aşamadan oluşmaktadır (Ghorabae vd., 2021: 7-9);

Aşama 1: Karar Matrisinin (X) Oluşturulması

Eşitlik 1’de gösterilen karar matrisi m alternatif ve n kriter kullanılarak elde edilmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \end{bmatrix} X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \end{bmatrix} \quad (1)$$

$$(i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n)(i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n)$$

Aşama 2: Normalize Karar Matrisi (R) Oluşturulması

Normalize karar matrisi (R) Eşitlik 4 de gösterilmektedir. Fayda ve Maliyet yönlü kriterlerine ait dönüşümler sırasıyla eşitlik 2 ve 3'te yer almaktadır.

$$r_{ij} = \frac{\text{Min } x_{ij}}{x_{ij}} r_{ij} = \frac{\text{Min } x_{ij}}{x_{ij}} \quad \text{Fayda yönlü} \quad (2)$$

$$r_{ii} = \frac{x_{ij}}{x_{ij}} r_{ii} = \frac{x_{ij}}{x_{ij}} \quad \text{Maliyet yönlü} \quad (3)$$

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (4)$$

Aşama 3: Toplam performans değerlerinin (S_i)(S_i) elde edilmesi

$$S_i = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_j |\ln(r_{ij})| \right) \right) \quad (5)$$

Aşama 4: Alternatiflerin performans niceliğindeki değişimin hesaplanması (S_{ij}')(S_{ij}')

Nicelikteki değişimin hesaplanmasında her bir karar alternatifinin sırasıyla çıkarılarak geri kalanlar kullanılarak eşitlik 6'da gösterildiği şekilde belirlenmektedir.

$$S_{ij}' = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_{k, k \neq j} |\ln(r_{ij}^*)| \right) \right) \quad (6)$$

Aşama 5: Mutlak Sapmaların Toplamının Hesaplanması (E_j)(E_j)

Mutlak sapmalar hesaplanırken nicelikteki değişimden elde edilen değerden toplam performans değeri çıkarılarak mutlak değerlerinin toplamından elde edilmektedir.

$$E_j = \sum_j |(S_{ij}' - S_i)| \quad (7)$$

Aşama 6: Kriter ağırlıklarının elde edilmesi (W_j)(W_j)

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_k E_k} \quad (8)$$

3.2. MAIRCA Yöntemi

Gigović, Pamučar, Bajić ve Milićević tarafından 2016 yılında literatüre kazandırılan bir yöntemdir. Bu yöntemi diğer ÇKKV yöntemlerinden ayıran temel özellik karar vericilerin önceliklerini belirlemektir. Bu işlem için teorik ve gerçek derecelendirmeler belirleyerek toplam boşluklar matrisi hesaplanmaktadır.

Bu yöntemin birinci aşaması LOPCOW metodunda kullanılan karar matrisi kullanılmaktadır.

Aşama 1: Alternatiflerin önceliklerinin belirlenmesi

Her bir alternatif için tercih olasılıkları birbirine eşit ve olasılıkların toplamı 1'e eşit olmaktadır. Bu tercih olasılıkların hesaplanmasında Eşitlik 9 ve 10 kullanılmaktadır.

$$(9)$$

$$P_{Ai} = \frac{1}{m}; \quad \sum_{i=1}^m P_{Ai} = 1, \quad i = 1, 2, \dots, m$$

$$P_{Ai} = \frac{1}{m}; \quad \sum_{i=1}^m P_{Ai} = 1, \quad i = 1, 2, \dots, m$$

$$P_{A1} = P_{A2} = \dots = P_{Am} \quad (10)$$

Aşama 2: Teorik derecelendirme matrisinin oluşturulması (T_p)(T_p)

Kriter (n) ve Alternatifler (m) kullanılarak m*n boyutunda (T_p)(T_p) matrisi oluşturulurken eşitlik 11 yardımıyla alternatif öncelik matrisi ile kriter ağırlık matrisi çarpılarak eşitlik 12 elde edilmektedir.

$$P_{Ai \cdot W_j} = \begin{bmatrix} P_{A1 \cdot W_1} & P_{A1 \cdot W_2} & \dots & P_{A1 \cdot W_n} \\ P_{A2 \cdot W_1} & P_{A2 \cdot W_2} & \dots & P_{A2 \cdot W_n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ P_{Am \cdot W_1} & P_{Am \cdot W_2} & \dots & P_{Am \cdot W_n} \end{bmatrix} \quad (11)$$

$$T_{p_{ij}} = \begin{bmatrix} t_{p11} & t_{p12} & \dots & t_{p1n} \\ t_{p21} & t_{p22} & \dots & t_{p2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ t_{pm1} & t_{pm2} & \dots & t_{pmn} \end{bmatrix} \quad (12)$$

Aşama 3: Gerçek Derecelendirme Matrisinin Oluşturulması (T_r)(T_r)

Eşitlik 13 ve 14 yardımıyla eşitlik 15'te yer alan gerçek değerlendirme matrisi elde edilmektedir.

$$t_{rij} = t_{pij} \cdot \left(\frac{x_{ij} - x_{ij}^-}{x_{ij}^+ - x_{ij}^-} \right) \quad t_{rij} = t_{pij} \cdot \left(\frac{x_{ij} - x_{ij}^-}{x_{ij}^+ - x_{ij}^-} \right) \quad \text{Fayda yönlü} \quad (13)$$

$$x_{ij}^- = \min(x_1, x_2, \dots, x_m)$$

$$x_{ij}^+ = \max(x_1, x_2, \dots, x_m) \quad (14)$$

$$t_{rii} = t_{pii} \cdot \left(\frac{x_{ij} - x_{ij}^+}{x_{ij}^- - x_{ij}^+} \right) \quad t_{rii} = t_{pii} \cdot \left(\frac{x_{ij} - x_{ij}^+}{x_{ij}^- - x_{ij}^+} \right) \quad \text{Maliyet yönlü}$$

$$T_{rij} = \begin{bmatrix} t_{r11} & t_{r12} & \dots & t_{r1n} \\ t_{r21} & t_{r22} & \dots & t_{r2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ t_{rm1} & t_{rm2} & \dots & t_{rmn} \end{bmatrix} \quad (15)$$

Aşama 4: Toplam derecelendirme matrisi (G)

Teorik derecelendirme matrisinden Gerçek Derecelendirme Matrisi çıkarılarak Eşitlik 16'te gösterildiği şekilde toplam boşluk matrisi elde edilmektedir.

$$G = T_p - T_r \begin{bmatrix} g_{11} & g_{12} & \dots & g_{1n} \\ g_{21} & g_{22} & \dots & g_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ g_{m1} & g_{m2} & \dots & g_{mn} \end{bmatrix} \quad (16)$$

$$g_{ij} = \begin{cases} 0, & \text{eğer } t_{pij} = t_{rij} \\ t_{pij} - t_{rij}, & \text{eğer } t_{pij} > t_{rij} \end{cases} \quad (17)$$

Aşama 5: Alternatiflerin skorlarının elde edilmesi ve sıralamaların belirlenmesi (Q_i)(Q_i)

$$Q_i = \sum_{j=1}^n g_{ij}$$

Eşitlik 18 yardımıyla hesaplanan alternatif skorlarının en küçük olanı en iyi performans göstermektedir.

3. UYGULAMA ve BULGULAR

Çalışmanın amacı, 2023 yılı itibarıyla Türkiye’de yer alan “FORTUNE 500” tarafından yayınlanmış ilk 500 firma içerisinde bulunan enerji firmalarının etkinliklerini incelemektir. Bu kapsamda 24 enerji firması kullanılmaktadır. Fayda kriteri olarak 2, maliyet kriteri olarak ise 3 değişken ele alınmaktadır. Kriterlerin önem ağırlıklarının hesaplanmasında MEREC yöntemi kullanılmıştır. 24 alternatif ve 5 kriter olmak üzere firma etkinliklerini belirlemek için MAIRCA metodu uygulanmaktadır. Çalışmada yer alan 24 firma ve bu firmalara ait kodlar Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Analizde Yer Alan Firmalar ve Kodlarına Dair Bilgiler

ENERJİ FİRMALARI	FİRMA KODU	ENERJİ FİRMALARI	FİRMA KODU
AKENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM AŞ	D1	EKSİM ENERJİ AŞ	D13
AKFEN YENİLENEBİLİR ENERJİ AŞ	D2	ENERJİ PİYASALARI İŞLETME AŞ	D14
AKSA ENERJİ ÜRETİM AŞ	D3	ENERJİSA ENERJİ AŞ	D15
ALFA SOLAR ENERJİ SANAYİ VE TİCARET AŞ	D4	ENERJİSA ÜRETİM SANTRALLERİ AŞ	D16
ASTOR ENERJİ AŞ	D5	FELLOW ENERJİ AŞ	D17
AYDEM YENİLENEBİLİR ENERJİ AŞ	D6	GAMA ENERJİ AŞ	D18
AYEN ENERJİ AŞ	D7	HT SOLAR ENERJİ AŞ	D19
BAYMİNA ENERJİ AŞ	D8	İSTANBUL ENERJİ SANAYİ VE TİCARET AŞ	D20
ÇALIK ENERJİ SANAYİ VE TİCARET AŞ	D9	SMART GÜNEŞ ENERJİSİ ARŞELÜRİTSANVE TİC.AŞ.	D21
CEREAN ENERJİ AŞ	D10	SOCAR ENERJİ TİCARET AŞ	D22
CW ENERJİ MÜHENDİSLİK TİCARET VE SANAYİ AŞ	D11	YEO TEKNOLOJİ ENERJİ VE ENDÜSTRİ AŞ	D23
EKSİM ELEKTRİK ENERJİSİ İTH İHR TOPTAN SATAŞ	D12	ZORLU ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM AŞ	D24

Çalışmada incelenen firmalar ve bu firmalara ilişkin kriterlerin bulunduğu karar matrisi Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Analizde Yer Alan Firmalar ve Kullanılan Kriterlere Dair Bilgiler

FİRMALAR	Net Satış (TL)	FVÖK (TL)	Aktif Toplam (TL)	Özkaynak (TL)	Çalışan Sayısı
D1	23672315031.00	10233078863.00	31949666370.00	13781217898.00	319
D2	4363237000.00	5457531000.00	34579915000.00	20432470000.00	230
D3	35172257432.00	9671850412.00	55806281421.00	34635641057.00	1268
D4	7733021378.00	1328448121.00	5074913301.00	2734160964.00	801
D5	16914388252.00	6075225872.00	18753848694.00	12238814122.00	1921
D6	6358818133.00	15050559520.00	55606785506.00	28620775124.00	567
D7	5286186715.00	3061487904.00	16436045564.00	10476075801.00	258
D8	10152351224.88	209309594.79	6805647457.11	5341217543.85	29
D9	37198274000.00	7587401000.00	59639595000.00	34002778000.00	3599
D10	16595229404.00	373405664.00	4043332929.00	280905299.00	26
D11	11503287301.00	902013183.00	10302405326.00	5914020326.00	1446
D12	3956764842.11	49170664.91	660124658.16	95309442.26	10
D13	3621268482.35	103068026.07	13401651992.77	8156527841.78	195
D14	839006285685.00	234974794.00	42066569981.00	1838656443.00	255
D15	168664639000.00	14812945000.00	132096404000.00	57774466000.00	11583
D16	48078337000.00	11770034000.00	109472508000.00	82507443000.00	1131
D17	3765794082.41	206165566.29	1849735451.24	742921676.42	250
D18	19077476330.00	13848328777.00	38320151415.00	10441020977.00	192
D19	17854975928.61	637111800.19	4493170102.83	1319988925.01	354
D20	7428758936.00	352405156.00	2785584727.00	1655822096.00	415
D21	8093257032.00	1802340474.00	10550691463.00	2128358987.00	1161
D22	26037685481.59	2660441268.03	6165282660.14	2147049265.35	26
D23	6382299967.00	877855586.00	5915347671.00	1265265020.00	663
D24	27281884000.00	25769831000.00	98510973000.00	38472069000.00	2619

Kriterlerin önem ağırlıklarının hesaplanmasında kullanılan MEREC yöntemine dair bilgiler Tablo 5’te gösterilmektedir. Bu bilgiler ışığında firmaların aktif toplamaları yaklaşık %21 ile en önemli kriter olurken, net satışlar yaklaşık ise %18 ile son sırada yer almaktadır.

Tablo 5: MEREC yöntemiyle elde edilen kriter ağırlık değerleri ve sıralamaları

Kriterler	Net satış (TL)	FVÖK(TL)	Aktif Toplam (TL)	Özkaynak (TL)	Çalışan sayısı
w_j	0.1755	0.2081	0.2119	0.2070	0.1976
Sıralama	5	2	1	3	4

MAIRCA yöntemine göre karar matrisi oluşturulduktan sonra normalize karar matrisinin hesaplanması amacıyla torik derecelendirme matrisi sonuçları Tablo 6'da gösterilmektedir. Alternatif sayısının eşitlik 9'da gösterildiği şekilde dönüştürülmüş ve ağırlık değerleri ile çarpılarak elde edilmiştir. Firmaların teorik derecelendirmeleri her bir kriterde aynı sonucu göstermektedir.

Tablo 6: Teorik Derecelendirme Matrisi (T_p)(T_p)

FİRMALAR	Net Satış (TL)	FVÖK (TL)	Aktif Toplam (TL)	Özkaynak (TL)	Çalışan Sayısı
D1:D24	0.0045	0.0125	0.0064	0.0079	0.0103

Eşitlik 13 ve 14'te yer alan fayda ve maliyet kriterlerine ait dönüştürme yapılarak gerçek derecelendirme matrisi elde edilmektedir. Tablo 7'de gerçek derecelendirme matrisine ait sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 7: Gerçek Derecelendirme Matrisi (T_r)(T_r)

FİRMALAR	Net Satış (TL)	FVÖK (TL)	Aktif Toplam (TL)	Özkaynak (TL)	Çalışan Sayısı
D1	0.000109	0.004955	0.004854	0.006616	0.010036
D2	0.000004	0.002631	0.004727	0.005976	0.010115
D3	0.000171	0.004682	0.003698	0.004609	0.009190
D4	0.000022	0.000622	0.006157	0.007680	0.009606
D5	0.000072	0.002932	0.005494	0.006765	0.008608
D6	0.000015	0.007299	0.003707	0.005188	0.009815
D7	0.000009	0.001466	0.005606	0.006934	0.010090
D8	0.000035	0.000078	0.006073	0.007429	0.010294
D9	0.000182	0.003668	0.003512	0.004669	0.007113
D10	0.000070	0.000158	0.006207	0.007916	0.010297
D11	0.000043	0.000415	0.005903	0.007374	0.009032
D12	0.000002	0.000000	0.006371	0.007934	0.010311
D13	0.000000	0.000026	0.005753	0.007158	0.010146
D14	0.004537	0.000090	0.004364	0.007766	0.010093
D15	0.000896	0.007183	0.000000	0.002381	0.000000
D16	0.000241	0.005703	0.001097	0.000000	0.009312
D17	0.000001	0.000076	0.006313	0.007871	0.010097
D18	0.000084	0.006714	0.004545	0.006938	0.010149
D19	0.000077	0.000286	0.006185	0.007816	0.010004
D20	0.000021	0.000148	0.006268	0.007783	0.009950
D21	0.000024	0.000853	0.005891	0.007738	0.009285
D22	0.000122	0.001270	0.006104	0.007736	0.010297
D23	0.000015	0.000403	0.006116	0.007821	0.009729
D24	0.000129	0.012514	0.001628	0.004239	0.007986

Torik derecelendirme matrisinden gerçek derecelendirme matrisi çıkarılarak toplam derecelendirme matrisi elde edilmektedir. Böylelikle normalizasyon işlemi yapılmış olur. Tablo 8'de firmalara ait toplam derecelendirme matrisi sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 8: Toplam Derecelendirme Matrisi (T_g) T_g)

FİRMALAR	Net Satış (TL)	FVÖK (TL)	Aktif Toplam (TL)	Özkaynak (TL)	Çalışan Sayısı
D1	0.004428	0.007559	0.001517	0.001318	0.000275
D2	0.004533	0.009883	0.001644	0.001958	0.000196
D3	0.004366	0.007832	0.002673	0.003325	0.001121
D4	0.004515	0.011892	0.000214	0.000254	0.000705
D5	0.004465	0.009582	0.000877	0.001169	0.001703
D6	0.004522	0.005215	0.002663	0.002746	0.000496
D7	0.004528	0.011048	0.000765	0.000999	0.000221
D8	0.004502	0.012436	0.000298	0.000505	0.000017
D9	0.004355	0.008846	0.002859	0.003264	0.003198
D10	0.004467	0.012356	0.000164	0.000018	0.000014
D11	0.004495	0.012099	0.000467	0.000560	0.001279
D12	0.004536	0.012514	0.000000	0.000000	0.000000
D13	0.004537	0.012488	0.000618	0.000776	0.000165
D14	0.000000	0.012424	0.002007	0.000168	0.000218
D15	0.003641	0.005331	0.006371	0.005553	0.010311
D16	0.004296	0.006811	0.005274	0.007934	0.000999
D17	0.004537	0.012438	0.000058	0.000062	0.000214
D18	0.004453	0.005800	0.001825	0.000996	0.000162
D19	0.004460	0.012228	0.000186	0.000118	0.000306
D20	0.004517	0.012366	0.000103	0.000150	0.000361
D21	0.004513	0.011661	0.000479	0.000196	0.001025
D22	0.004416	0.011243	0.000267	0.000198	0.000014
D23	0.004522	0.012111	0.000255	0.000113	0.000582
D24	0.004409	0.000000	0.004743	0.003694	0.002324

Tablo 9'da MAIRCA yöntemiyle elde edilmiş firmaların etkinlik skorları ve sıralamalarına ilişkin bilgiler gösterilmektedir.

Tablo 9: Alternatiflerin skorlarının elde edilmesi ve sıralamaların belirlenmesi (Q_i) Q_i)

FİRMALAR	Q_i	Sıralama	FİRMALAR	Q_i	Sıralama
D1	0.01510	22	D13	0.01858	6
D2	0.01821	7	D14	0.01482	23
D3	0.01932	4	D15	0.03121	1
D4	0.01758	12	D16	0.02531	2
D5	0.01780	9	D17	0.01731	15
D6	0.01564	20	D18	0.01324	24
D7	0.01756	13	D19	0.01730	16
D8	0.01776	10	D20	0.01750	14
D9	0.02252	3	D21	0.01788	8
D10	0.01702	18	D22	0.01614	19
D11	0.01890	5	D23	0.01758	11
D12	0.01705	17	D24	0.01517	21

MAIRCA yöntemine göre enerji firmalarının etkinlik sonuçları incelendiğinde, en etkin olan ilk üç firma sırasıyla, D15, D16 ve D9 iken, en etkisiz olan son üç firma ise sırasıyla, D18, D14 ve D1 olmaktadır. En etkin olan firmalar incelendiğinde net satış rakamlarının diğer firmalar içinde en yüksek değerlere sahip olduğu gözlenmektedir. Ayrıca bu firmaların çalışan sayısının da diğer firmalara kıyasla

daha fazladır. Çalışan sayısının fazla olmasıyla birlikte faiz ve vergi öncesi kar değerleri de en iyi olan firmalar içinde yer almaktadır. En etkinsiz olan firmalar incelendiğinde genellikle çalışan sayısının düşük olduğu söylenebilmektedir. Etkin firmalar açısından bakıldığında ise genellikle çalışan sayısı fazladır. Özkaynaklar kriteri açısından değerlendirildiğinde ise etkin firmaların özkaynakları diğer firmalara kıyasla daha yüksek olmaktadır. Bu sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde firmaların personel sayısının üretim kapasitesine göre yüksek tutması ve bu sayede daha fazla satış olanağı tanınmaktadır.

SONUÇ

Ekonomik büyüme ve gelişmenin temel kaynağını enerji oluşturmaktadır. Sadece ekonomik faaliyetler için değil günlük yaşamın da vazgeçilmez unsurlarından birisi enerji tüketimidir. Dolayısıyla enerji üretimi ekonomiler için oldukça önemli bir husustur. Enerji üretimi alanında üretim yapan firmalar bu nedenle ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışmada da FORTUNE 500 tarafından açıklanan Türkiye'nin en büyük 500 firması arasında yer alan 24 enerji firmasının etkinliklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Nitekim, etkinlik analizi sayesinde enerji firmalarının daha verimli üretim gerçekleştirmesi mümkün olabilecektir. Çalışmada net satış, FVÖK, aktif toplam, özkaynak ve çalışan sayısı kriterleri kullanılmaktadır.

Firmaların etkinliklerinin belirlenmesinden önce analize dahil edilen kriterlerin önem ağırlıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla çalışmada MEREC yöntemi kullanılmaktadır. Buna göre aktif toplam kriteri ağırlık önemi en yüksek kriter olurken, net satış kriteri ise ağırlık önemi en düşük kriter olarak belirlenmiştir. Bu işlemin ardından firmaların etkinliklerinin belirlenmesi amacıyla literatürde de sıklıkla kullanılan MAIRCA yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz neticesinde elde edilen etkinlik sonuçlarına göre Enerjisa Enerji A.Ş. en etkin enerji üretim firmasıyken, GAMA Enerji A.Ş. ise etkinliği en düşük firma olarak sunulmaktadır. Diğer firmalara göre etkin olan firmalar incelendiğinde nispi olarak net satış ve çalışan sayısı kriterlerinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde etkin firmaların özkaynaklarının da nispeten yüksek olduğu bilinmektedir.

Özetle, enerji kullanımında dışa bağımlı olan Türkiye'de enerji üretimi önemli bir alandır. Dolayısıyla enerjide verimli üretim yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada da enerji firmalarının etkinlik sıralamasının yapılması amaçlanmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, net satışlar ile faiz ve vergi öncesi karlılığı yüksek olan firmaların daha etkin oldukları somut kanıtlarla desteklenmektedir. Bu sonuçlara ek olarak etkin olan firmalarda özkaynakların ve çalışan sayılarının da yüksek olduğu gözlenmektedir. Ayrıca etkinsiz olan firmaların aktif toplamları nispeten düşük seviyededir. Bu durumda, enerji firmalarının daha etkin bir üretim gerçekleştirmesi için çalışan sayılarını, özkaynaklarını ve aktif toplamlarını arttırmaları önerilmektedir. Ayrıca enerji üretiminde özellikle sürdürülebilir büyüme açısından yenilenebilir enerji kullanımına dikkat edilmeli ve firmaların bu alanda üretimi için çeşitli sübvansiyonlar verilmelidir.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

Author Contributions / Yazar Katkıları: The author declared that she has contributed to this article alone. Yazar bu çalışmaya tek başına katkı sağladığını beyan etmiştir.

Conflict of Interest /Çıkar Beyanı: There is no conflict of interest among the authors and/or any institution. Yazarlar ya da herhangi bir kurum/kuruluş arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement / Etik Beyanı: The author(s) declared that the ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies has no responsibility, and all responsibility belongs to the author(s) of the study. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi hiçbir sorumluluğu

olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, O. Y., Gümüşkaya, T. (2022). Hayat dışı sigorta sektöründe finansal performansın bütünlük AHP-SV ve MAIRCA yöntemleri ile analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(3), 2426-2448. DOI: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.22.09.1941
- Altıntaş, F. F. (2024). Avrupa Birliği ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının MEREC tabanlı WEDBA yöntemi ile analizi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 117-137. DOI: 10.48146/odusobiad.125385
- Ayaz, F., Ömürbek, V. (2023). Covid-19 pandemisinin lojistik şirketlerinin finansal yapısına Etkisi: BİST'de bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 107-129.
- Aydın, F. (2010). Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35), 317-340.
- Bektaş, S. (2022). Türk sigorta sektörünün 2002-2021 dönemi için MEREC, LOPCOW, COCOSO, EDAS ÇKKV yöntemleri ile performansının değerlendirilmesi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 16 (2), 247-283. DOI: 10.46520/bddkdergisi.1178359
- Belke, M. (2020). CRITIC ve MAIRCA yöntemleriyle G7 ülkelerinin makroekonomik performansının değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(Temmuz 2020 (Özel Ek)), 120-139.
- Çakır, S., Perçin, S. (2013). Çok kriterli karar verme teknikleriyle lojistik firmalarında performans ölçümü. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2023). Türkiye çevre sorunları ve öncelikleri değerlendirme raporu, (Erişim Tarihi: 09.11.2024). <https://ced.csb.gov.tr/turkiye-cevre-sorunlari-ve-oncelikleri-raporu-i-82679>
- Demir, G. (2022). Hayat dışı sigorta sektöründe kurumsal performansın PSI-SD tabanlı MABAC metodu ile ölçülmesi: *Anadolu Sigorta örneği. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 112-136. DOI: 10.30784/epfad.1072645
- Ecer, F., Güneş, E. (2024) G7 ülkelerinin bilgi iletişim teknoloji düzeylerini belirleme: MEREC-CRITIC entegre ağırlıklı CoCoSo metodolojisi. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 11(1), 219-242.
- Ecer, F., Pamucar, D. (2022). A novel LOPCOW-DOBI multi-criteria sustainability performance assessment methodology: An application in developing country banking sector. *Omega*, 112, 102690.
- Ecer, F. (2021). A consolidated MCDM framework for performance assessment of battery electric vehicles based on ranking strategies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 143, 110916.
- Ghorabae, M. K., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., Antucheviciene, J. (2021). Determination of objective weights using a New method based on the removal effects of criteria (MEREC). *Symmetry*, 13(4), 525.
- Gigović, L., Pamučar, D., Bajić, Z., Milićević, M. (2016), "The combination of expert judgment and GIS-MAIRCA analysis for the Selection of sites for ammunition depots. *Sustainability*, 8(4), 372, 1-30.
- Kayahan Karakul, A., Özyayın, G. (2019). TOPSIS ve VİKOR yöntemleri ile finansal performans değerlendirmesi: XELKT üzerinde bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (60), 68-86. <https://dergipark.org.tr/en/pub/dpusbe/issue/44857/457775>

- Kehribar, Ö., Karademir, F., Evcı, S. (2021). İşletmelerin COVID-19 pandemisi sürecindeki finansal performanslarının entropi ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi: BİST gıda, içecek endeksi örneği. *BMIJ*, 9(1), 200-214.
- Lodhia, S., Martin, N. (2014). Corporate sustainability indicators: an Australian mining case study. *Journal of Cleaner Production*, 84, 107-115.
- Mamak Ekinci E. B., Can, G. F. (2018). Algılanan iş yükü ve çalışma duruşları dikkate alınarak operatörlerin ergonomik risk düzeylerinin çok kriterli karar verme yaklaşımı ile değerlendirilmesi. *Ergonomi*, 1(2), 77-91.
- Mercan, Y., Çetin, O. (2020). COPRAS ve VIKOR yöntemleri ile BİST elektrik endeksindeki firmalarının finansal performans analizi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5 (9), 123-139. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijar/issue/52793/692350>
- Nobanee, H., Ellili, N. (2016). Corporate sustainability disclosure in annual reports: Evidence from UAE banks: Islamic versus conventional. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 55, 1336-1341.
- Paksoy, Ö. B., Duran, Z. (2022). Otomotiv sektörünün Covid-19 sürecindeki finansal performansının CRITIC ve MOOSRA yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 22(68), 227-248.
- Pala, F. (2023). BİST teknoloji ve bilişim sektöründe işlem gören şirketlerin finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile ölçülmesi ve yöntemlerin karşılaştırılması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 121-155.
- Sardianou, E., Stauropoulou, A., Evangelinos, K., Nikolaou, I. (2021). A materiality analysis framework to assess sustainable development goals of banking sector through sustainability reports. *Sustainable Production and Consumption*, 27, 1775-1793.
- Seçme, G. (2022). Firma performans değerlendirmesine çok kriterli yaklaşım: Bankacılık sektörü üzerine bir uygulama. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 457-480. DOI: 10.30784/epfad.1109033
- Süslü, C., Hızlıer, S. S. (2023). CRITIC tabanlı MULTIMOORA ve TOPSIS yöntemleri ile finansal performans analizi: BİST spor endeksi şirketleri üzerine bir çalışma. *İşletme*, 4 (1), 109-129. DOI: 10.57116/isletme.1253335
- Toslak, M., Aktürk, B., Ulutaş, A. (2022). MEREC ve WEDBA yöntemleri ile bir lojistik firmasının yıllara göre performansının değerlendirilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (33), 363-372.
- Türkiye'nin Uluslararası Enerji Stratejisi. (2024). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Uluslararası Enerji Stratejisi, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 23.09.2024.
- Ulutaş A. (2019). Swara ve Mairca yöntemleri ile catering firması seçimi. *BMIJ*, (2019), 7(4): 1467-1479. DOI: <https://doi.org/10.15295/bmij.v7i4.1166>

Populist Rhetoric, Rise of Far-Right, and the Turkish Case**Popülist Söylem, Aşırı Sağın Yükselişi ve Türkiye Örneği****Ertuğrul GÖKÇEKUYU**

Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Sciences, 0000-0003-1219-1273, egokcekuyu@anadolu.edu.tr,

Hüseyin ÖZGÜR

Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Sciences, huseyinozgur@anadolu.edu.tr, 0000-0001-5037-499X Corresponding Author: Hüseyin Özgür

Article Info: Research
Date Submitted: 13.10.2024
Date Accepted: 14.12.2024

Makale Bilgisi: Araştırma
Geliş Tarihi: 13.10.2024
Kabul Tarihi: 14.12.2024

Abstract

This article examines the long-term impacts of populist leaders, parties, and movements on the stability of democratic regimes in Europe, focusing on Germany, the Netherlands, France, Belgium, Sweden, Denmark, Finland, Italy, and Austria. It highlights how populist narratives, particularly around immigration, have stoked nationalism and far-right ideologies, leading to significant electoral gains for populist parties. These developments raise concerns about the erosion of minority rights, the introduction of volatility into democratic systems, and the mainstreaming of xenophobic rhetoric. The discussion and narrative analysis also extend to Türkiye, where mass immigration from Syria since 2011 has fostered similar populist sentiments, exemplified by the rise of Prof. Dr. Ümit Özdağ's Victory Party in 2021. The article stresses the urgent need for comprehensive academic research on the long-term implications of populist rhetoric for social cohesion and political stability. The lack of such studies, especially in countries with new and different immigration dynamics like Türkiye, represents significant gaps and strategies in our understanding of how to address future challenges posed by populist threats.

Öz

Bu makalede popülist liderlerin, partilerin ve hareketlerin Avrupa'daki demokratik rejimlerin istikrarı üzerindeki uzun vadeli etkileri, Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika, İsveç, Danimarka, Finlandiya, İtalya ve Avusturya'ya odaklanarak incelenmektedir. Makalede özellikle göçle ilgili popülist anlatıların milliyetçiliği ve aşırı sağ ideolojileri nasıl körüklediği ve popülist partilerin önemli seçim kazanımlarına nasıl yol açtığı irdelenmektedir. Bu gelişmeler, azınlık haklarının aşınması, demokratik sistemlere oynaklığın getirilmesi ve yabancı düşmanı söylemin ana akıma girmesi konusunda endişeleri artırmaktadır. Tartışma ve söylem analizi, 2011'den buyana Suriye'den gelen kitlesel göçün benzer popülist duyguları beslediği Türkiye'ye de uzanmakta; buna örnek olarak Prof. Dr. Ümit Özdağ'ın Zafer Partisi'nin 2021'deki yükselişi gösterilmektedir. Makalenin bulguları, popülist söylemin toplumsal uyum ve siyasi istikrar üzerindeki uzun vadeli etkileri hakkında kapsamlı akademik araştırmalara acil ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Türkiye gibi yeni göç ve farklı dinamiklerine sahip ülkelerde bu tür çalışmaların eksikliği, popülist tehditlerin oluşturduğu gelecekteki zorluklarla nasıl başa çıkılacağına dair anlayışta ve stratejilerde önemli bir boşluklara işaret etmektedir.

Keywords: Far Right, Turkish Populism, Mass migration, Extreme Right, Nationalism

Anahtar Kelimeler: Aşırı Sağ, Türk Popülizmi, Kitlesel göç, Aşırı Sağ, Milliyetçilik

INTRODUCTION

The European Union (EU) as a supranational regional institution has a crucial role in the integration processes of its member states as it serves to be a model for democratic regionalization (Cameron, 2010 :1). As EU promotes pluralism under a shared European identity it still has not realized full-integration nor a cohesive pan-European identity (Jones et al., 2021: 1520). Nevertheless, the idea of a common European identity is a vital vision in order to sustain democratic values and inclusiveness on the continent (Tekiner, 2020: 2). One major obstacle is the rise of populist movements and waves of refugee and migration crises feeding the anti-democratic ideas (Bornschier, 2011: 126). Such crises are known to fuel the rise of far-right narratives and populist actors who capitalize on public anxieties and discontent and challenge the EU's foundational liberal and democratic principles (Karapın, 2002: 21). Most European nations such as Germany have been struggling with the idea of being an immigration country (Ellermann, 2021: 180) due to a belief that immigrants were to return one day. Once realized that Turkish immigrants were not going to return to their host countries, the political insistence on policy-making of homogeneous integration together with the promotion of democratization and liberal values became the political agenda. However, such debates paradoxically created fertile ground for the proliferation of far-right ideologies within the European countries.

These movements headed by populist leaders have learned to politically organize throughout the last decades, challenging the notion of a monolithic European identity through their responses to immigration patterns and complex socio-economic challenges (Fligstein et al., 2012: 108). According to Mudde (2019: 28), far-right populist groups represent one of the growing threats to the EU's democratic fabric. These advancements are partly driven by the EU's response to immigration, particularly in the aftermath of the September 11 terrorist attacks in the United States, which shifted political identities and contributed to the populist and xenophobic narrative. Other reasons for the rise of populism vary between feelings of cultural incompatibility, the salience of sheer large numbers of immigrants and feelings of being threatened in social, cultural and economic ways. It is though evident that the far-right's growing influence undermines the democratic processes and hinders the pursuit of an inclusive and a cohesive Europe. As such strong and negative voices keeps being a reminder of dark days on the European continent. The electoral gains of the populist leaders in recent years clearly demonstrate the need of European citizens for EU to not only promote integration and pluralism, but also address the internal contradictions and socio-political threats by what is perceived as uncontrolled immigration.

This article recharts the remarkable growth of far-right parties over the past two decades on the European continent. This phenomenon is further explored within an increasing social tension and the rise in hate crimes, racism, and Islamophobia in Türkiye. Reports of such negative events are often highlighted by the United Nations Human Rights Commission, yet actual instances of hate crimes against minorities remain underreported and inadequately documented (Bozbayındır et al., 2017: 36). The gradual yet persistent electoral gains of populist leaders are derived from available data, which provide the necessary insight to fully comprehend the rise of populism. Since the advent of Özdağ and his newly established Victory party has entered the Turkish Presidential elections for the first time in 2023 (Esen et al., 2023: 372), this article argues for the necessity to continue monitoring data that is available. Özdağ leaves a semantically rich data trail that makes analysis possible for a thorough understanding of how the Turkish version of the populist leadership gains momentum and influence. One significant historical example for how populism has evolved into far-right stems from the Netherlands. Dutch political spectrum is known for its consensus democracy where especially small political movements have greater chance to gain parliamentary representation. One such small political movement *Centrumpartij* (Centre Party, CP) belonged to Hans Janmaat who built his political career during the early eighties as an inconsequential voice against the threats of immigration (Lucardie, 2000: 3). However, Janmaat was almost never taken seriously, being ridiculed and was targeted for his so-called insignificant intolerant warnings. Janmaat's political movement did not survive the disapproval of the political establishment. The next phase in the development of Dutch populist narrative was the persuasive and charismatic liberal Frits Bolkestein's critique. Bolkestein was active during the nineties and was openly critical of immigration and argued for a full integration as well as scrutinized the loyalty of Dutch minorities

(Oudenampsen, 2023a: 12). Bolkestein's narrative compared to Janmaat had more regarding the minorities. Geert Wilders was a member of Bolkestein's liberal party during the nineties. It was towards the turn of the century when Pim Fortuyn made his entrance into the populist narrative (Oudenampsen, 2023b: 1375). Fortuyn was much more nuanced and wrote extensively on the matter of minorities. It was during Fortuyn that minorities were not mere ethnic groups but one single monolithic group of Muslims. Fortuyn's salience was more prominent on media channels and his remarks were nearing to referrals such as terrorism and radicalisation. In 2002, Fortuyn was assassinated by a left extremist right after an interview that Fortuyn had given. Wilders during his years with the liberals was critical of Bolkestein's weightless criticisms (Vossen, 2010). Wilders decided to start his own political movement called the *Partij voor de Vrijheid* (PVV) and has been a fervent criticaster of Muslims. He too was against integration, tolerance or warned the people of Muslim invasion. Wilders has been around for twenty years and is today the largest political party in the Netherlands with a staggering 37 seats in the Dutch Parliament. New political movements in the Netherlands still are on the rise, such as that of Thierry Baudett's party Forum voor Democratie (FvD) that argues for biological differences between whites and others.

The electoral statistics used in this study are retrieved from public databases and official sites of relevant countries. Data in this paper are secondary data in order to gain deeper understanding of the populist surge. Further, this paper conducts a semantic analysis specifically focused on the video messages of the Turkish politician Prof. Dr. Ümit Özdağ who is known for his negative comments regarding Syrian and other recently refugee minorities in Türkiye. These statistics highlight the effectiveness of populist parties in resonating with a substantial segment of the electorate. Their rise is indicative of a possible future shift as it happened in the European politics, where traditional party structures and platforms are challenged by populist narratives that promise to address perceived societal grievances and institutional failures. The semantic analysis of Ümit Özdağ's video messages provide new insights into the Turkish rhetorical mechanisms. Özdağ's rhetoric, particularly his negative remarks about Syrian, Afghan, and other refugees, may be perceived as a deliberate strategy to invoke fear and discontent among the Turkish population. Özdağ frames refugees as a threat to national security, economic stability, and cultural identity, constructing public support through xenophobic sentiments. Özdağ's rhetoric is part of how populist leaders leverage language to create and sustain a sense of crisis and division.

While Özdağ's strategy has not yet culminated in electoral gain, it is probable that opportunities present themselves where Özdağ positions himself as the protectors of the Turkish interests against perceived external and internal threats. Özdağ's rhetoric is analysed as to be xenophobic and has all the elements of far-right populist rhetoric marginalizing communities but also the democratic integrity. Under methodology we outline the method employed, we delve into the theoretical foundation as a crucial step for understanding how far-right populism gains traction and how it shapes the political landscape. The methodology section further details the approach to gather and present secondary data from governmental sources and, Ozdag's remarks and public statements are analysed.

1. METHODOLOGY

This article employs a qualitative content analysis (Aslanidis, 2018: 1241) to examine Özdağ's public statements during the campaign period prior and after the Turkish presidential elections in 2023. To have a better understanding, the article further builds on the persistent rise of far-right movements in Western Europe as shown in Table 1. Data has been gathered from one of the most prestigious databases collected in the Netherlands called the Popu-List (Popu-List, 2024). The database collects and provides a list of European parties from all European countries and classifies political parties as populist, far left and/or far right. We have sampled those political parties that have had electoral gains over consecutive years. These are political parties in Germany, the Netherlands, France, Belgium, Sweden, Denmark, Finland, Italy, and Austria. On basis of this database as verified sources electoral gains are collected in Table 1. Further election data are collected from official government statistical offices, ensuring reliability and validity. These include Kiesraad.nl in the Netherlands, Vlaanderen.be in Belgium, Bundeswahlleiter.de in Germany, Mobile.interieur.gouv.fr in France, Elezioni.interno.gov.it

in Italy, Valresultat.sevt.se in Sweden, Dr.dk in Denmark, Oikeusministerio in Finland, Valgdirektoratet in Norway, and Orf.at in Austria. These sources provide data on the vote shares of political parties, facilitating an in-depth analysis of electoral trends mainly over the past two decades and sometimes even a little more.

To examine Özdağ's public statements and remarks during and after the presidential campaign sources, including Anadolu Agency, TRT Haber, and Özdağ's own X (former Twitter) account are searched and studied. Anadolu Agency is the official news outlet in Türkiye comparable to Reuters in international sense. Further TRT Haber is the Turkish official news broadcaster while newspapers such as Milliyet, Hürriyet, and Cumhuriyet provide limited access to their archives making it limited in scope. In contrast, Anadolu Agency offers the most comprehensive archival range across different time periods, though its coverage of Özdağ's public statements lacks thoroughness. The most credible insights were derived from the videos and posts shared directly by Özdağ on his X account. For the analysis of Özdağ's public statements and quotes, a mixed-method approach was employed. Each statement was systematically catalogued and cross-referenced with available footage and news reports to ensure accuracy and context in written sources such as Anadolu agency. Qualitative content analysis was conducted to identify recurring themes, rhetoric, and the strategic framing of messages.

2. THEORETICAL FRAMEWORK: POPULISM AND NATIONALISM

While nationalism is considered to be a thin ideology (Mudde & Rovira Kaltwasser, 2018: 1669), it is essential to differentiate between European nationalism and its manifestations in other regions. One example that may function as a different path for nationalism is how the concept is embraced a different meaning in Africa (Curtin, 1966: 143). Where the evolution of nationalism in Europe follows a distinct pattern, we see variations to nationalism in other parts of the world. European nationalism, particularly in Western Europe was shaped by socio-political conditions and historical events distinct to Europe. In the late 19th and early 20th centuries, European nationalism was closely associated with colonial expansion and the assertion of cultural and racial superiority (Fichter, 2019: 337). The concept of nationalism took a different turn in African societies, particularly in the mid-20th century when it emerged as a reaction against the European colonial rule. This form of nationalism unique to colonized nations revolves around the reclaim of the own identity and heritage. African nationalism in the 1930s and beyond can be understood as a movement of liberation from the "colonial yoke" representing a struggle against external threats and for the unity of African nations.

We see distinct yet similar patterns to nationalism in Latin America as a result of colonial coercion. The Latin American nations as in case of African countries saw the rooting of their nationalism as a resistance against Spanish and Portuguese rule in the early 19th century. The construction of national identities was shaped by the deep desire for national independence and own national sovereignty. A similar type of understanding of nationalism can be observed in Asian countries such as China and India. These interpretations diverge significantly from the European experiences, where nationalism is rather defined as exclusive. In the African context, nationalism is inclusive, embracing diverse ethnic groups within a nation united in their opposition to colonial rule. Such a divergence in interpretation is also a demonstration of how historical context plays a role in shaping nationalist ideologies.

Turkish nationalism on the other hand both resembles as well as differs from European experiences. While sharing elements such as the drive for national unity and identity, Turkish nationalism also diverges from European nationalism, as being more defensive and reconstructive in nature. Turkish nationalism became central to the creation of a unified Turkish identity following the disintegration of the Ottoman State. The new Republican vision for Türkiye was to forge a homogenized national identity under a singular national ethos by secularization and Westernization. This form of nationalism was not about expanding territory or asserting superiority over others, but about preserving and reconstructing a viable state from the ruins of a once vast state. European nationalism took a more radical turn especially during the interwar period with the rise of fascist ideologies in countries like Italy and Germany. Benito Mussolini's dictatorship in Italy (1922–1943) and Adolf Hitler's regime in Germany, nationalism became aggressive tainted with racial purity. The German nationalism influenced by Gottfried

von Herder was coined as historical romanticism while the Italian version centralized the role of the State, making both nationalist rhetoric to mobilize mass support and legitimize authoritarian rule. In this context, nationalism was often synonymous with fascism, characterized by an exclusionary and xenophobic ideology that opposed democratic principles and multiculturalism (Mosse, 1987: 224).

3. POPULISM VERSUS EXTREME RIGHT

At the core of populism is the belief to represent the true will of the people that is right against the elite (Eatwell & Mudde, 2004: 11). Populist narratives portray the public as possessing the highest wisdom and strongest will within society. This perception is central to the heroic image of the people that right populist leaders promote. According to Ernest Gellner (2008: 16) nationalism is driven by elites to unify and control the people to consolidate their power. For most populists' elites are corrupt, self-serving, and exploitative and argue that societal divisions benefit the elites. This emphasis on unity supports the notion that the people must come together and rally around a common purpose, forming a key pillar of populist ideology. Populist leaders argue that sovereignty belongs inherently to the people, framing representation and democratic participation as aligned with populist demands. Ralph Schroeder, in his 2020 study, challenges the permanence of categorical definitions provided by theorists like Freedman (1994). Contrary to Freedman's (1994) view that populism is a thin ideology, Schroeder's (2020) research implies that contemporary populism is adapting to modern contexts and conditions, potentially gaining more complexity and stability over time.

From a theoretical perspective, it is necessary to evaluate whether populism qualifies as a mature ideology compared to mainstream ideologies. Freedman (1994), who examined mainstream ideologies, describes the latter as a complex structure formed by humanity with substantive content. Liberalism and socialism are therefore categorized as "thick" ideologies due to their historical depth and rich content. According to Freedman, these thick ideologies include elaborate political programs that outline detailed and purposeful plans for political change. These programs feature clear directions for governance and articulate the reasons for proposed changes. In contrast, Freedman (1994) describes populism, and more broadly nationalism, as movements that seek to create a unifying perception based on simple and superficial concepts. The observation relates populist views rely on emotional appeal rather than rational discourse aiming at swift outcomes labelling nationalism as "thin" referring to the lack of comprehensive and detailed political programs. Mudde on the other hand perceives the essence of populism lying in the dichotomy between a homogeneous and virtuous society and a corrupt, self-serving elite (Joppke, 2023: 2). This also points to the antagonistic relationship between the populace and those in power, framing populism as a movement that pits the morally pure masses against a morally compromised ruling class. Mudde's framework is also an indication to Jean-Jacques Rousseau's "General Will" (*Volonté Générale*) and seem to incorporate this principle to emphasize the existential and moral authority of "the people" in existing populist visions (Gandesha, 2018: 53).

Schroeder (2020: 16) challenges Mudde's categorization by arguing that the thick-thin dichotomy oversimplifies the complex and fluid nature of ideologies, particularly populism. In adopting Freedman's nuanced approach, Schroeder suggests that populist ideologies cannot be neatly classified into rigid categories. Populism, as Mudde and Kaltwasser (2018: 1670) presents it, hinges on three main elements: A unified, morally upright group embodying the will of the nation *the people*, a corrupt, self-interested minority in opposition to the people *the elites*, and an entity or leader who defines and articulates the boundaries of the popular group and its interests, the decision maker. Schroeder (2020) contends that these elements, while central to Mudde's (2018) definition, do not fully capture the ideological depth and variability inherent in populist movements. By focusing on the binary opposition between the people and the elites, Mudde's (2018) framework may overlook the internal diversities and dynamic evolution of populist ideologies.

The inclusion of Rousseau's General Will in Mudde's (2004: 543) conceptualization of populism is particularly contentious in Schroeder's (2020) critique. Rousseau's idea emphasizes direct democracy and the sovereignty of the collective will, which Mudde aligns with the pop-

ulist assertion of the people's moral and political supremacy. However, Schroeder points out that Rousseau's vision was not inherently nationalistic; it was about the democratic expression of a collective entity rather than a nationalist identity. This discrepancy raises questions about the applicability of Rousseau's ideas to the populist context as defined by Mudde (2018). The third point here, that is, the question of who will or will not be adopted as a people, has also been the cause of a right-left axis debate within the populist community. Because, according to the far-right populists on the right of the populism spectrum, minorities can never be part of the people-group (Mudde & Kaltwasser, 2011: 4), and according to the left-leaning populists on the left of the spectrum, they highlight global economic threats that usurp the rights of working people. In this sense, Mudde (2018) adopts a classification among populists and argues that populism is a subtle ideology while making this distinction. In this sense, subtle ideologies are difficult to defend because they are in a syndrome of being contentless. In this article we argue that new examples prove Mudde and Freedman's ideas that both populism and nationalism ought to be characterized as mono-dimensional thin variations.

Populism goes hand in hand with narratives on identity and culture, as populist leaders will need to legitimize their views on foreigners by establishing a strong bond with the people (Brubaker, 2017: 371). The term identity, often referring to ethnic, religious, national, or social dimensions allows populist leaders to establish an emotional connection with the public. Such a bond is essential to increase public trust in populist leadership. The concept of culture is equally important for populist leadership to construct narratives of "us" and "them" (De la Torre, 2021: 424). Such narratives will serve a purpose of unification while creating an image of an enemy that would be the outsider. The created unity is then based on culture, language, traditions and values to create emotional bonds against foreigners. Populist narratives of identity and culture potentially embalm a strong promise of protecting peoples core values (Pronk, 2020: 19). Populist leaders will not miss opportunities to hold traditional values, norms and lifestyles of the people extraordinarily high. The people who are under grave threats by foreigners ought to be saved by rhetoric that legitimizes discrimination and even racist hinder social-democratic integration.

Far-right movements on the other hand will build upon nationalism and populism, setting themselves apart as distinct ideological forces due to their unique and extreme characteristics (Halikiopoulou & Vlandas, 2019: 412). Nationalism solely focuses on the interest and identity of one single nation, manifesting itself from civic nationalism on shared values and institutions, to ethnic nationalism revolving around racial and ethnic homogeneity. Far-right movements typically latch on to such motives promoting an exclusionary vision that elevates racial or ethnic purity (Thorleifsson, 2021: 187). While populism thrives on the simple dichotomy (Mudde, 2018) of "people" and the "elite" promising to the former against perceived corrupt authorities, the far-right will harness populist language move even farther as protectors of the "true people" against both external and internal threats. This rhetoric may be traceable on both left as well as right political spectra together with the willingness to undermine democratic institutions. As any ideological vision such populist narratives include fundamental transformations ridding societies of racial and ethnic others. Thus, while nationalism and populism can be integral components of each other, it is the far-right's authoritarianism, and goal to change that distinctly positions it on the far end of the political spectrum.

4. FAR-RIGHT POPULISM ON THE RISE IN EUROPE

After this theoretical discussion and definitions of nationalism and populism, this section of the article looks at how populist movements are reflected within the EU and its member states such as France, the Netherlands, Germany, Italy, Belgium, Sweden, Denmark, Finland, and Denmark. The values shown in Table 1 below indicate the rates at which the populist parties have, in general, increased their share of votes over election times. According to this Table, each party in the Table has been able to and have not only actually entered their national parliaments, but also has significantly grown over time. The most influential of these is the ultra-nationalist Giorgia Meloni, who was elected prime minister of Italy on September 25, 2022 with 26% of the vote (De Giorgi et al., 2023: 109). Again, in the Swedish elections held on September 11, 2022, the far-right party Swedish Democrats (Sweden Democrats) emerged as the second largest party in the ballot box (Aylott & Bolin, 2023: 1055).

Table 1: Distribution of Votes of Far-Right Parties by Years¹

Election Year	Country	Party	Ratio	Party	Ratio
1993	France	National Front	5,8%		
1997	France	National Front	5,7%		
2002	France	National Front	1,9%		
2007	France	National Front	0,1%		
2012	France	Comites Jeanne	3,7%		
2017	France	Comites Jeanne	8,8%		
2022	France	Comites Jeanne	17,3%		
2006	Netherlands	Party for Freedom	6,0%		
2010	Netherlands	Party for Freedom	16,0%		
2012	Netherlands	Party for Freedom	10,0%		
2017	Netherlands	Party for Freedom	13,3%	FvD	1,3%
2021	Netherlands	Party for Freedom	11,3%	FvD	5,3%
2023	Netherlands	Party for Freedom	23,5%	FvD	2,2%
2013	Germany	Alternative for Germany	0,0%		

¹ The data were taken from the state statistics offices and POLITICO websites of the countries. Netherlands Kiesraad.nl, Belgium Vlaanderen.be, Germany Bundeswahlleiter.de, France Mobile.interieur.gouv.fr, Italy Elezioni.interno.gov.it, Sweden Valresultat.sevt.se, Denmark Dr.dk, Finland Oikeusministerio, Norway Valgdirektoratet and Austria Orf.at.

2017	Germany	Alternative for Germany	12,6%		
2021	Germany	Alternative for Germany	10,3%		
2013	Italy	Brothers of Italy	2,0%		
2018	Italy	Brothers of Italy	4,4%		
2022	Italy	Brothers of Italy	26,0%		
1999	Belgium	Vlaams Belang	9,9%		
2003	Belgium	Vlaams Belang	11,6%		
2007	Belgium	Vlaams Belang	12,0%		
2010	Belgium	Vlaams Belang	7,8%		
2014	Belgium	Vlaams Belang	3,7%		
2019	Belgium	Vlaams Belang	11,9%		
2010	Sweden	Sweden Democrats	5,7%		
2014	Sweden	Sweden Democrats	12,9%		
2018	Sweden	Sweden Democrats	17,5%		
2022	Sweden	Sweden Democrats	20,5%		
2011	Denmark	Danish People's Party	12,3%		

2015	Denmark	Danish People's Party	21,1%		
2019	Denmark	Danish People's Party	8,7%		
2022	Denmark	Danish People's Party	2,6%		
2011	Finland	Finns Party (Perussuomalaiset)	19.1%		
2015	Finland	Finns Party (Perussuomalaiset)	17.7%		
2019	Finland	Finns Party (Perussuomalaiset)	17.5%		
2023	Finland	Finns Party (Perussuomalaiset)	20.1%		
2009	Norway	Progress Party (Fremskrittspartiet)	22.9%		
2013	Norway	Progress Party (Fremskrittspartiet)	16.3%		
2017	Norway	Progress Party (Fremskrittspartiet)	15.3%		
2021	Norway	Progress Party (Fremskrittspartiet)	11.6%		
1995	Austria	Freedom Party of Austria	21,9%		
1999	Austria	Freedom Party of Austria	26,9%		
2002	Austria	Freedom Party of Austria	10,0%		
2006	Austria	Freedom Party of Austria	11,0%		
2008	Austria	Freedom Party of Austria	17,5%		
2013	Austria	Freedom Party of Austria	20,5%		
2017	Austria	Freedom Party of Austria	26,0%		
2019	Austria	Freedom Party of Austria	16,2%		
2023	Türkiye	Victory Party	2,25%		

Table 1 also shows that the party of Marine Le Pen, who is the daughter of the well-known politician Jean-Marie Le Pen, great success in the Presidential elections held in April 2022 in France. Compared to the 2017 elections, Marine Le Pen doubled her share of votes. In the Netherlands, Geert Wilders' growth progressed at a slightly slower pace, but in the 2023 elections, he showed a growth of 12.7%, outpacing his rivals. The other far-right party, Forum voor Democratie (FvD) in the Netherlands, shared the PVV votes due to its more ultra-racist narratives. However, the FvD was not able to maintain its momentum and lost votes in the 2023 elections. The combined rates of votes for both the PVV and the FvD amounted to a staggering 16.6% in the parliament during the 2021 elections. The populist vote did however increase to 25.7% in the 2023 elections. In Germany, on the other hand, although the Alternative für Deutschland (AfD) made a very rapid rise in its early days, the electoral situation has remained with a stable 10.3% of the votes until now. If we look at the trends in the surrounding countries, it is very likely that the AfD will be able to increase its share of votes in the upcoming elections. In Belgium, the Vlaams Belang party (VB) has maintained its political position with a stable 10% of the electorate for consecutive years. On the other hand, Austria has had a relatively high populist rate of 26% in 2017 and 16.2% of the electorate in 2019. Finally, Sweden demonstrated to be one of the highest populist votes of recent times among the Scandinavian countries and has achieved a considerable success of 20.5% of the electorate. According to these observed rates, the gains of the far-right parties in the elections are quite significant in proportional terms. These parties, which are shown as in Table 1 have been formed in the last thirty years, participating in democratic elections making serious political gains. As Freedman argued seen in the previous section, economic crises are known to strengthen populist discourses. Accordingly, as it can be seen in Table 1 the aftermath of the 2008 economic crisis did have an effect on the rise of populist parties. According to Noury and Roland (Noury & Roland, 2020: 421) economic and cultural factors do play significant roles in the rise of populism, as the populist rhetoric needs some factors to blame. In most cases the narrative of economic crises coupled

with the existence of minorities have also been observed within the bounds of the European Union. In this respect the European Union as the supporter of pluralistic societies is an elite club that usurp the rights of the own people both economically and culturally hurting the interests of the people. Between 2000 and 2015 populist movements were hardly a topic of interest being studied in academic sense. However since 2016 the subject has experienced an explosion in the Western academic world (Noury & Roland, 2020: 422). According to Brubaker (Brubaker, 2017: 357) it is not surprising that there are authoritarian leaders in illiberal new democracies such as Poland and Hungary, while the emergence of authoritarian figures in liberal societies such as the United States (Donald Trump), France, the Netherlands and Austria shows a reaction against the crises and elites. However, according to Christopher Lasch, populism is actually the voice of democracy, that is, *the voice of the demos* (the people), (1996) because the elites have usurped the people and their authentic voice in the name of democracy. Brubaker, on the other hand, characterizes the characteristic feature of populism as speaking on behalf of the state and in the interests of the people. According to Brubaker, Mudde's definition of populism is quite minimalist, because the concepts of "pure people" and "elite" are very permeable (2017: 363). In fact, the concept of pure people is also confusing and should be better defined, because in this simple definition Mudde vertically connects the concepts of pure people and elite. This makes Mudde's approach two-dimensional, whereas populism, although it has its characteristics, needs a multidimensional approach such as time and geography. When populism is examined much more closely, it is in a sense the *process of reminding the people that apolitical (depoliticized) and democratic principles have been forgotten* (Canovan, 2002: 32). The process of reminding this people of democracy inevitably has to take an anti-elitist tendency. Another characteristic of populism is that while it uses the means of communication for propaganda purposes, it prefers to use a rhetorical style rather than honest discourses.

In this respect, the populist communication style adopts a low and superficial communication (Ostiguy, 2009: 35). Such rhetoric has the character of creating a simplistic sexual, exaggerated, xenophobic, metamorphosing, dramatizing, rude, naughty child, anti-institutionalism and anti-intellectual image practiced by Donald Trump. In this context, such rhetoric most effectively requires a discourse to convince the public that a crisis exists in order to agitate (Moffitt, 2015: 189). Brubaker (2017) asks why populist parties show political growth but do not win. He states that in their rise, people who are pushed into isolation living in individualistic societies create a suitable ground for populist behaviour due to cultural deprivation and challenging economic conditions. He explains that today, populists have the potential to rise by using digitalized social media tools effectively. Another factor is the sociological phenomenon advocated by Craig Calhoun (1988: 221), which is the detachment of established political parties from their base and citizens, and the distance that results from this situation. The common features of the far-right parties mentioned in Table 1 are the racist ideas of these parties, especially based on xenophobia and hate speech. In this case, people who come to Western European countries as migrants or refugees cannot integrate into society and therefore pose an economic and cultural threat to the indigenous people. Geert Wilders, the leader of the Partij voor de Vrijheid, has made a statement that Muslim minorities pose a great threat to the Dutch people. Because he argues that people who are Muslims are potential terrorist activists and that Islam is a fascist religion of terror (Vossen, 2016). This fascist religion (*Wilders wil verbod op Koran*, 2007) will eventually turn the Dutch people into a minority, as Muslims are over-greeting and will soon take over the Netherlands and even the whole of Europe.

Marin Le Pen, on the other hand, stated that France *has become a jihadi university* (Jack, 2022). According to Le Pen, former Prime Minister Francois Fillon brought Islamists to power in Libya, and as a result, radical Islamists invaded France. Muslim women's headscarves are more than a religious dress for Le Pen, they are a symbol of radicalization. According to Le Pen, the headscarf should be completely banned and aims to prevent Islam, a totalitarian ideology, from developing and growing (Desai, 2022). Like Wilders, Le Pen (Visser, 2021) committed hate crimes against Muslims in 2015, saying that Muslims worship in the streets to occupy like the Nazis. Thereupon, he was tried for these hate speeches but was acquitted. Wilders, on the other hand, called out party members at a campaign rally in 2015 with the dubious meaning that they "want fewer Moroccans". He was tried in court on thousands of criminal complaints, found guilty, but got away with a small fine. The Alternative für Deutschland party, on the other hand, has made political gains in Germany and, like previous far-right parties, takes its

discourses through Muslim minorities. According to the AfD, Islam does not belong in Germany and Muslims' lifestyles and religious symbols should be banned (Reuters, 2016). For the AfD, Islam is not only at odds with the German people, but also Islam is a primitive religion that is not in accordance with modern law (*AfD Turns into the Anti-Islam Party*, 2016). In a 2016 article published in *Welt*, AfD leader Alexander Gauland stated that Islam is not equivalent to Christianity and that Islamic thought has always had the ambition to take control of a state, and therefore the Islamization of Germany poses a great danger to the German people. The AfD went further and advocated the necessity of interventions, such as the need to control the private lives of Muslim minorities. When asked whether the AfD and the Front National could form a union, Jörg Meuthen (vice president) said it would not be possible. As a reason, he explains that the Front National is socialist and nationalist, while the AfD is liberal and patriotic (*AfD Turns into the Anti-Islam Party*, 2016).

The same is true of Meloni's Fratelli d'Italia. Another recognized authority in the field of populism is Alain Gabon. According to Gabon, the rise of far-right parties in Western Europe indicates that there has been a great explosion of anti-Islamic ideas (Gabon, 2022). A few days after the Sweden Democrats emerged as the second largest party, it was Italy's turn to elect a new prime minister, Fratelli d'Italia (Brothers of Italy), a neo-fascist or post-fascist party in Gabon's parlance. Gabon reminds us that this party was founded in the 1980s by neo-Nazis and supporters of Mussolini in order to explain how wrong this choice was. According to Gabon, the far-right parties that won in Sweden and Italy should not be considered as an exception. In fact, ultra-nationalist currents have never ceased in Europe, they have only been pushed back. The existence of nationalist political currents, which seemed to be up and down, was in fact in constant fluctuation. And with each new surge, it was actually stronger than the previous wave. Poland, Hungary, Sweden, and now Italy also have far-right parties that have taken over their governments. Although these different far-right parties seem to be different in appearance, they are in an ideological bond in terms of xenophobia. This connection is perhaps best described as global Islamophobia, as these right-wing movements imitate and draw inspiration from each other. Increasingly, cross-border connections and new institutionalized political alliances are being formed. Meloni, the governments of Poland and Hungary, the GOP of the United States, the Sweden Democrats and others strongly support each other. In 2020, Meloni was elected president of the European Conservatives and Reformists, an alliance that brings together more than 40 parties.

5. THE TURKISH CASE

The Victory Party, (Zafer Partisi) which is a new political party in Türkiye entered the political scenery on August 26, 2021 under the leadership of Prof. Dr. Ümit Özdağ. Özdağ, who previously held various positions within the consolidated Nationalist Movement Party (MHP) and later the Good Party (İYİ Parti) is an outspoken figure on immigration in Turkish politics. With the establishing of the Victory Party, Özdağ's arguments revolved around the insufficiency of current political establishment on issues of over-foreignization and thus the need for a new national perspective to deal with the threat. Taking its name from the word "victory", the party stated that it aims to take a determined stance to find solutions to Türkiye's problems and take back what belongs to the Turkish people. The VP's priority seems to revolve around the nationalist narrative and thus the protection of Türkiye's national interests. The arguments may be considered to be taking a hard and a strict position on issues such as immigration policies, the fight against terrorism and national security. The VP argues that Syrian and other refugees in Türkiye should return to their home country and demands a stricter return policy to be implemented. The VP also emphasizes that the government should re-evaluate its relations with the EU and the West to pursue a foreign policy that prioritizes national independence. Immediately after its establishment, the VP participated in the Turkish general elections in 2023. However, the VP gained a 2.25% of the votes for the parliament during 2023 general elections, which meant the Party was not able to pass the 7% electoral threshold remaining unrepresented in the Turkish parliament. However, the resolute stance and rhetoric of Özdağ ensures a certain number of growing electorates.

Özdağ with his narrative was able to construct several core themes in his political discourse that may be deemed as strategically utilized in shaping public opinion and policy narratives. An analysis of AA (Anadolu News Agency) news archives between 2011 and 2023

demonstrated that Özdağ employs a blend of nationalist rhetoric related to socio-economic concerns and a more assertive immigration policy. Central to Özdağ's message is the robust emphasis on nationalist cultural identity that invokes historical narratives and symbols to resonate with his supporters. Özdağ portrays himself as a defender of Turkish heritage and sovereignty, frequently criticizing policies perceived as undermining national unity. His discourse often contrasts Turkish values against perceived external threats, thereby framing his political stance as a guardian of national identity. In addition to nationalism, Özdağ strategically integrates socio-economic populism and addresses economic disparities. Özdağ critiques neoliberal economic models and argues for protectionist measures to safeguard Turkish industries from foreign competition. Özdağ's discourse extends beyond domestic issues and pleads for a strong military presence in addressing regional conflicts and security threats. Özdağ's narrative on Syrian refugees on his social media account between March and July 2024 comes down to "Türkiye is facing an invasion", "the true number of immigrants is not 3 million but 13 million," "immigrants are stealing our jobs", and that "the Victory Party is the defender of the rights of Turkish children and the elderly".

Özdağ's use of the term "invasion" seems to refer as a description to the influx of Syrian refugees reflects a deliberate choice of language intended to evoke a sense of urgency and existential threat. Such a framing positions refugees not as individuals seeking safety but as a collective force undermining Turkish sovereignty. Such rhetoric is designed to spur nationalist sentiments and portrays the refugee crisis as a matter of national security rather than humanitarian concern. By framing the refugee situation in this manner, Özdağ rallies support for stringent policies aimed at curtailing immigration and reinforcing national borders. Özdağ's other claim also challenges the credibility of government statistics and portrays the situation as being far more critical than presented by official narratives. Such may be seen as a choice to heighten public sentiment and create a sense of urgency. His narrative feeds into broader concerns about overpopulation, resource strain, and the potential dilution of Turkish cultural identity. The claim that immigrants are "stealing jobs" is a common refrain in anti-immigrant rhetoric globally and can also be observed in Özdağ's narrative. This narrative obviously taps into economic insecurities and fears about employment, particularly among lower-income and less-skilled segments of the Turkish population. By framing refugees as economic competitors that threaten the livelihoods of native Turks, Özdağ makes a strong appeal to those who feel economically marginalized or vulnerable. This narrative is an over-simplification of complex economic interactions taking the focus away from broader structural issues affecting employment and instead placing it on the immigrant population. In positioning the VP as the defender of Turkish children and the elderly, Özdağ seeks to cast his political movement as a protector of the most vulnerable members of society. This rhetoric is evoking empathy and moral responsibility towards native citizens, framing them as the rightful beneficiaries of public resources and support. The strategic commitment of the VP to as the guardian of the interests of vulnerable groups, Özdağ aims to draw a stark contrast between his party's priorities and those of other political actors:

"We are lied to, I thought in my city Gaziantep 800,000 Syrians, I was corrected by journalists that there only in one neighbourhood there are 830,000 and that trade has been changing *hands and Syrians are taking the economy over.*" (March 9, 2024)

Özdağ's assertion highlights a perception that the Syrian refugee population in Türkiye is much larger than officially acknowledged that is concentrated in eastern cities such as Gaziantep. He expresses concern that Syrians are increasingly dominating local economies, which suggests a fear of economic displacement among Turkish citizens. This quote underlines a growing narrative that the refugee presence is altering the economic landscape, potentially creating tension between Turks and Syrians over economic opportunities and business ownership.

"They do not pay taxes and Syrians do not trade with the Turks." (March 9, 2024)

Here, Özdağ claims that Syrians do not contribute to the Turkish tax system and segregate themselves economically by not engaging in trade with Turkish nationals. This

reinforces a perception of Syrians as an economic burden and outsiders who do not integrate or participate fairly in the national economy. Such statements can fuel resentment and depict refugees as exploitative rather than contributive members of society.

"In Reyhanlı the number of Syrians are more than the Turks. These people will elect their own

politicians." (March 10, 2024)

Özdağ points out the demographic shift in regions like Reyhanlı, where Syrians reportedly outnumber Turks. He expresses a fear that this demographic change could lead to Syrians gaining political power, possibly at the expense of native Turkish interests. This quote touches on fears of political displacement and cultural erosion, suggesting that the growing Syrian population could eventually influence or control local governance.

"Our soldiers are in Syria to fight while these Syrians here comb their hair and swim in the sea." (March 13, 2024)

This statement contrasts the sacrifices of Turkish soldiers in Syria with the perceived comfort of Syrians in Türkiye. Özdağ uses this comparison to invoke a sense of injustice and resentment, implying that while Turkish soldiers are risking their lives, Syrian refugees enjoy leisure and safety within Türkiye. This rhetoric can deepen societal divides and foster anger towards refugees seen as not sharing the burdens of conflict.

"... Syrians and Afghans here in our country receive our tax money, they steal our jobs, and they do not pay any taxes. How will you retirees be financed?" (March 14, 2024)

Özdağ emphasizes the financial strain refugees allegedly place on Turkish taxpayers, framing them as beneficiaries of public funds without contributing to the tax base. He also raises concerns about job competition and the sustainability of social services like pensions. This narrative appeals to economic anxieties and positions refugees as a threat to the economic well-being of Turkish citizens, particularly the elderly and vulnerable.

"... the main problem of our country is the change in the demographic change. such is no migration, it is invasion. Such an invasion will bring about war or destruction They were

supposed to be guests but now these people do not perceive themselves as guests. Europeans have convinced the government and Türkiye has become the ditch and the Turkish people are lied to"

(March 21, 2024)

In this quote, Özdağ frames the influx of refugees as an "invasion" rather than migration, suggesting an existential threat to Turkish sovereignty and stability. He warns of potential conflict and societal breakdown, portraying refugees as overstepping their role as temporary guests. This rhetoric taps into fears of national identity loss and perceived betrayal by European policies, fostering a siege mentality among his audience.

"People have street fights in various neighbourhoods. And we finance these people. We are not safe during the nights. These people are criminalizing, and they trade in drugs and poison our people." (March 21, 2024)

Özdağ associates the presence of refugees with rising crime and social disorder. By suggesting that refugees are involved in criminal activities such as drug trafficking, he intensifies fears around public safety and social cohesion. This narrative can stigmatize refugees and contribute to a climate of fear and hostility, undermining efforts at peaceful coexistence and integration. Özdağ's statements reflect a potent mix of economic, social, and political anxieties within Türkiye regarding the Syrian refugee crisis invoking fears of economic displacement, demographic shifts, cultural erosion, and rising crime. On the same token there is the portraying of refugees as a drain on public resources and a threat to national sovereignty.

CONCLUSION

This article has looked into populist movements in Western European countries and the upsurge that triggers tremors in the democratic foundations of the European Union. Despite those scholars may classify populism as thin or as temporary political currents, the attention ought to be drawn to the disruptive characteristics of such movements. At the same time the reality that Western European countries considered to be the cradle of democracy, are undergoing a radical transformation from populist to far-right movements ought to be taken seriously. As seen in this article populists deem concepts such as identity and culture to be means for undemocratic ends by constructing narratives of unity and solidarity. At the same populists believe that identity and culture form the basis of people's right to self-determination. However, it is observed that such narratives often have a discriminatory effect on groups characterized as "the others". This is one of the main criticisms of populism, as it often focuses on empowering one's own communities, while marginalizing other groups and hindering social integration.

The emergence of the Victory Party under the leadership of Ümit Özdağ illustrates the similarities with the European examples and how nationalist rhetoric can significantly influence the social fabric of a country. Such may cause profound challenges to the social harmony and cohesion. Özdağ's discourse, steeped in themes of national identity, economic protectionism, and assertive foreign policy finds support in segments of the Turkish population that feel marginalized or threatened by migration. By framing Syrian refugees as an "invasion" and portraying their presence as an existential threat to Turkish sovereignty, Özdağ taps into fears of cultural erosion and economic displacement. This narrative not only amplifies public anxieties about demographic changes and job competition but also undermines the potential for social integration and peaceful coexistence. Populism, as espoused by the Victory Party thrives on creating divisions between the "true people" and perceived external and internal enemies. This dichotomy may erode social trust and bring about a climate of suspicion and resentment. The portrayal of refugees as economic burdens and threats to national security simplifies complex socio-economic dynamics and shifts the focus away from systemic issues. It also risks deepening societal rifts by casting refugees not as individuals seeking refuge but as collective adversaries undermining the nation's stability. Such rhetoric can lead to policies that prioritize exclusion and restriction over inclusion and support, potentially resulting in societal fragmentation. The populist approach of the Victory Party, with its emphasis on protecting national interests at the expense of multiculturalism and humanitarian considerations, exemplifies how populism can threaten the social existence of a country. It underscores the need for political discourse that promotes unity and addresses the root causes of social and economic challenges rather than exploiting them for political gain.

Author Contributions / Yazar Katkıları:

The author declared that he has contributed to this article alone. Yazar bu çalışmaya tek başına katkı sağladığını beyan etmiştir.

Conflict of Interest /Çıkar Beyanı:

There is no conflict of interest with any institution. Yazarla herhangi bir kurum/kuruluş arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement / Etik Beyanı:

The author declared that the ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies has no responsibility, and all responsibility belongs to the author of the study. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

REFERENCES

- Aslanidis, P. (2018). Measuring populist discourse with semantic text analysis: An application on grassroots populist mobilization. *Quality & Quantity*, 52(3), 1241–1263.
- Aylott, N., & Bolin, N. (2023). A new right: The Swedish parliamentary election of September 2022. *West European Politics*, 46(5), 1049–1062.
- Bornschieer, S. (2011). National political conflict and identity formation: The diverse nature of the threat from the extreme left and extreme populist right. *Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU*, 171–200.
- Brubaker, R. (2017). Why populism? *Theory and Society*, 46(5), 357–385.
- Cajka, P., Jaroszewicz, M., & Strielkowski, W. (2014). Migration incentives and flows between Belarus, Moldova, Ukraine and the European Union: A forecasting model. *Economics & Sociology*, 7(4), 11.
- Calhoun, C. (1988). Populist politics, communications media and large scale societal integration. *Sociological Theory*, 219–241.
- Cameron, F. (2010). The European Union as a model for regional integration. *Council on Foreign Relations*.
- Canovan, M. (2002). Taking politics to the people: Populism as the ideology of democracy. In *Democracies and the populist challenge* (pp. 25–44). Springer.
- Curtin, P. (1966). *Nationalism in Africa, 1945-1965*. 28(2), 143–153.
- De Giorgi, E., Cavalieri, A., & Feo, F. (2023). From Opposition Leader to Prime Minister: Giorgia Meloni and Women's Issues in the Italian Radical Right. *Politics and Governance*, 11(1), 108–118.
- De la Torre, C. (2021). What do we mean by populism? In *The Routledge companion to media disinformation and populism* (pp. 29–37). Routledge.

- Desai, S. (2022, April 4). *Far-right presidential candidate wants total ban on Muslim headscarf in France* [Newspaper]. Anadolu Ajans. <https://www.aa.com.tr/en/europe/far-right-presidential-candidate-wants-total-ban-on-muslim-headscarf-in-france/2554988>
- Eatwell, R., & Mudde, C. (2004). *Western democracies and the new extreme right challenge*. Routledge London.
- Ellermann, A. (2021). *The Comparative Politics of Immigration: Policy Choices in Germany, Canada, Switzerland, and the United States* (1st ed.). Cambridge University Press.
- Esen, B., Gumuscu, S., & Yavuzylmaz, H. (2023). Competitive yet unfair: May 2023 elections and authoritarian resilience in Turkey. *South European Society and Politics*, 28(3), 359–387.
- Fichter, J. R. (2019). *British and French colonialism in Africa, Asia and the Middle East: Connected empires across the eighteenth to the twentieth centuries*. Springer.
- Gabon, A. (2022, November 7). *Meloni's victory in Italy signals the rise of a global anti-Muslim alliance* [Newspaper]. Middle East Eye. <https://www.middleeasteye.net/opinion/italy-meloni-victory-islamophobia-global-rise-how>
- Gandesha, S. (2018). Understanding right and left populism. *Critical Theory and Authoritarian Populism*, 9, 49–70.
- Halikiopoulou, D., & Vlandas, T. (2019). What is new and what is nationalist about Europe's new nationalism? Explaining the rise of the far right in Europe. *Nations and Nationalism*, 25(2), 409–434.
- Jack, V. (2022, January 15). *Marine Le Pen Kendi Ağzından (Marine Le Pen in her own words)* [Newspaper]. POLITICO. <https://www.politico.eu/article/marine-le-pen-french-election-france-in-her-own-words-macron/>
- Jones, E., Daniel Kelemen, R., & Meunier, S. (2021). Failing forward? Crises and patterns of European integration. *Journal of European Public Policy*, 28(10), 1519–1536.
- Joppke, C. (2023). Explaining the Populist Right in the Neoliberal West. *Societies*, 13(5), 110.
- Karapın, R. (2002). Far-right parties and the construction of immigration issues in Germany. In *Shadows over Europe: The development and impact of the extreme right in Western Europe* (pp. 187–219). Springer.
- Lasch, C. (1996). *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. WW Norton & Company.
- Lucardie, A. (2000). *Right-Wing Extremism in the Netherlands: Why it is still a marginal phenomenon*. Symposium Right-Wing Extremism in Europe.

- Moffitt, B. (2015). How to perform crisis: A model for understanding the key role of crisis in contemporary populism. *Government and Opposition*, 50(2), 189–217.
- Mosse, G. L. (1987). *Masses and man: Nationalist and fascist perceptions of reality*.
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541–563.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2011). *Voices of the peoples: Populism in Europe and Latin America compared*. Citeseer.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2018). Studying populism in comparative perspective: Reflections on the contemporary and future research agenda. *Comparative Political Studies*, 51(13), 1667–1693.
- Noury, A., & Roland, G. (2020). Identity politics and populism in Europe. *Annual Review of Political Science*, 23, 421–439.
- Ostiguy, P. (2009). *The high and the low in politics: A two-dimensional political space for comparative analysis and electoral studies*.
- Oudenampsen, M. (2023a). From Clashing Civilizations to the Replacement of Populations: The Transformation of Dutch Anti-Immigration Discourse. In *The Politics of Replacement* (pp. 180–191). Routledge.
- Oudenampsen, M. (2023b). Neoliberal Populism: The Case of Pim Fortuyn. *Political Studies*, 00323217231185211.
- Pronk, M. E. (2020). *Panic and the Perpetuum Mobile of Populist Right-Wing Propaganda: An Ontological Perspective of Political Security Communication*.
- REUTERS. (2016, May 23). *Debate between AfD and Muslim Council ends with scandal* [Newspaper]. Reuters. <https://www.reuters.com/article/deutschland-afd-muslime-id-DEKCN0YE1B4>
- Tekiner, U. (2020). The 'European (Union) Identity': An Overview. *E-International Relations*, 15.
- Thorleifsson, C. (2021). In pursuit of purity: Populist nationalism and the racialization of difference. *Identities*, 28(2), 186–202.
- Visser, M. (2021, July 6). *Daha Az Faslı Söylemlerinden Dolayı Wilders ile alakalı Mahkeme Kararı Kesinleşti (Veroordeling Wilders 'minder Marokkanen'-uitspraak definitief)* [Newspaper]. Trouw. <https://www.trouw.nl/politiek/veroordeling-wilders-minder-marokkanen-uitspraak-definitief-b61d7a5b/>

Vossen, K. (2010). Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared. *Perspectives on European Politics and Society*, 11(1), 22–38.

Vossen, K. (2016). *The power of populism: Geert Wilders and the Party for Freedom in the Netherlands*. Routledge.

Trouw. *Wilders Kuranı Yasaklamak İstiyor (Wilders wil verbod op Koran)*. (2007, August 8). <https://www.trouw.nl/nieuws/wilders-wil-verbod-op-koran~b192e29c/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> turns into the anti-Islam party. (2016, April 17). [Newspaper]. WELT. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article154429059/AfD-verwandelt-sich-in-die-Anti-Islam-Partei.html>